

B. G. FORSELIUSE SELTS

Forseliuse Sõnumid

2008

16

Ignatsi Jaak (1670-1741) õpetamas Jan Amos Comeniuse "*Didactica magna*" (1657) metoodika järgi. Endla Tuutma graafiline leht, 1987

B. G. FORSELIUSE SELTS

Forseliuse Sõnumid

2008

B. G. Forseliuse Seltsi väljaanne *Forseliuse Sõnumid* (FS, nime ristiisa *prof em* Helmut Piirimäe) avaldab seltsi ja tema sõprade fotokroonikat ning töid valdkondadest:

- kaasaja haridusideoloogilised eesmärgid ja nende teostamise teed;
- sotsioloogia, noorsootöö;
- haridus, kool ja õpetaja arenguruumis;
- maakool;
- haridustraditsioonide ja hariduse ajalugu, sh 17 sajandil alustanud rahvakoolide ajalugu.

Täname toetuste ja koostöö eest:

Haridus- ja Teadusministeerium, Eesti Põllumajandusmuuseum, Eesti Kultuurkapital, Hasartmängumaksu Nõukogu, trükikoda PAAR!

Kirjastaja: B. G. Forseliuse Selts
Pepleri 27 (2. korrus), 51010 Tartu
mobiil 509 8647
madis@forselius.ee
forsel@hot.ee
www.forselius.ee

Toimetus: Sirje Krikk de Mateo, *prof em* Helmut Piirimäe, Madis Linnamägi

Küljendus: Irina Gron

Fotod: Valju Aloel, Ove Maidla/Tartu Ülikool, Andres Tennus/Tartu Ülikool, Madis Linnamägi, koolide ja seltsi arhiiv

Trükk: OÜ PAAR
Ilmatsalu 3g, 51014 Tartu
tel 716 8151, faks 716 8150
info@paar.ee
www.paar.ee

B. G. FORSELIUSE SELTSI JA SÕPRADE KROONIKAT

XVIII SUVEKOOL OTEPÄÄL 28.–30.08.2007

Kärt ja Margot Sepp (Otepää) ning Margus Karu (Kehra) seltsi lippu heiskamas, ...

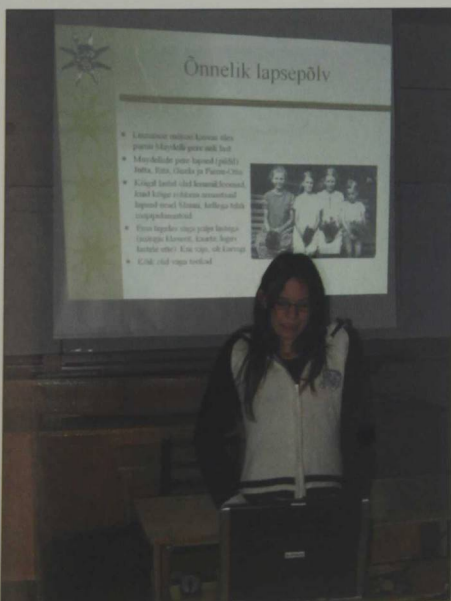
... aga dir. Aivo Meema, Aili Paeglis jt vaatavad vihma peljates läbi koolimaja akna

Õpet. Silva Taremaa, Mihkel Eimla ja Karel Põdra iseloomustavad Rakvere Gümnaasiumi

Tiiu Maasik
näitab
Otepää
Gümnaasiumi
muuseumi
eksponaate

Kaisa-Sandra Kari (Osula PK) annab ülevaate uurimusest "Parun Maydelli suguvõsa Linnamäe mõisas" esituses

Õpilaskonverentsi kuulamas

Otepää Seikluspargis on viis raskusastet

Tehvandi 70 meetri hüppetorni ees

Laskmine nõuab keskendumist, õpet. Mari Lühiste (Tõstamaa) harjutamas

Otepää kirikus nautisime kontserti: Valve Puri (laul), Piret Stepanov (orel) ...

... ja saime ka ise oreelit proovida

Eesti Lipu
Muuseumi looja,
EELK Otepää
Maarja koguduse
õpetaja
Jüri Stepanov

Viimases sõjas
vigastada
saanud tornikell
aastast 1683
kirikumõisas

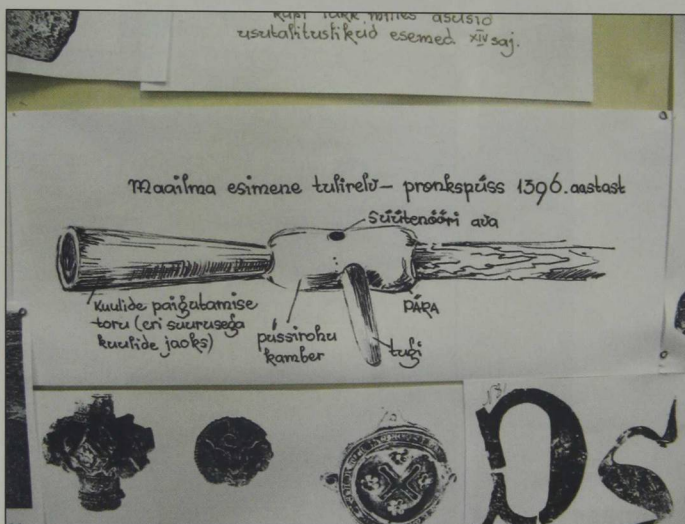
Gustav Wulff-Õie tütre Mari-Ann Karupää hoiab luuletaja kodu

Taaraus Pühajärve Keskhiies: peahiislar Addold Mossin (s. 12.12.1919) eesti omausust rääkimas ...

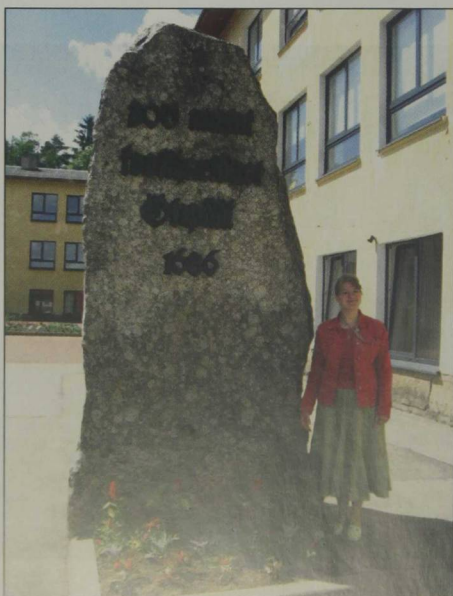
... ja Forseliuse Noorte keskel

Arheoloogid leidsid Otepää Linnamäelt maailma vanima tulirelva, pronkspüssi a-st 1396

Vabaõhulõuna Kääriku spordibaasis

Suvekooli juhatas Otepää Gümnaasiumi ajalooõpetaja Heivi Truu

Suvekooli lipu langetasid Mihkel Eimla (Rakvere), Liina Tiideberg (Kambja) ja Helin Kulla (Kehra)

100-aastast koolimaja vaatavad, vasakult: hoolekogu esimees Raivo Kalda, vallavolikogu esimees Aivar Nigol, proua Evelin Ilves, Vabariigi President Toomas Hendrik Ilves, direktor Aivo Meema

Otepää vallavanem Aivar Pärli ja Aivar Nigol 100-aastase koolimaja e huvikooli ees

Hõbekuuse istutamisel: Aivo Meema, Toomas Hendrik Ilves, Evelin Ilves

Direktor viib külalised kooli aulasse, vasakul õpilased Katre Kikkas ja Triin Tikan

Eesti lippu toob aktusele 12b kl. õpilane Erki Parik

Luuletust loeb 12b õpilane Kerli Adov

Aktusel istuvad aukohal 1a ja 1b klassi õpilased

Toomas Hendrik Ilves Otepää Gümnaasiumi vormimütsiga, pr E. Ilvese süles on presidendipaari tütar Keiu

Kontsert Otepää kirikus: mudilaskoor, dirigent Vilve Maide ...

...hobikoor, kitarril Ott Kartau, klaveril Eve Eljand

Eksdirektor Heino Mägi oli proua Evelin Ilvese ema õpetaja

... hobikoor, Tõnu Troon ja Ott Kartau, juhatab Eve Eljand

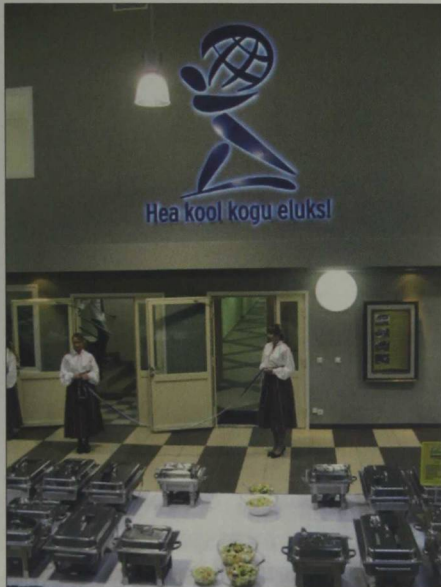
EESTI HARIDUSFOORUM '07 VÄIMELAS, 11.–12.01.2008

Võrumaa Kutsehariduskeskuse (VKH) hooned, aerofoto

Õpilased tutvustavad loominguliselt õpitavaid elukutseid

Tehnoloogiakeskuse avamisel ...

... minister Tõnis Lukas, Vabariigi President Toomas Hendrik Ilves ja eksdirektor Mait Klaassen, nüüd maaülikooli rektor

EHFi esinaine Krista Loogma, VKHK direktor Tanel Linnus, EHFi tegevjuht Raina Vürmer

"Hea kool kogu eluks!"

Õpitakse grillahje kokku keevitama, ...

... hõõvelpinke ja kappe meisterdama jne

Õpet. Viktor Dremljuga juhendab Valeri Vetšerkovskit (MH-05) 6 mooduliga robotile arvutiprogrammi koostamisel

Õppealajuhataja Anu Kose, HTMi loodus- ja täppisteaduste hariduse valdkonna nõunik Ülle Kikas

Dir. Tanel Linnus ja turismi õppetooli õppurid õpetajate päeval

GUSTAV ADOLFI GÜMNAASIUM 375

2006. a kauneim raamat: Endel Laul, Allan Liim, Väino Sirk, Jaan Tamm ja Helda Venderström. GUSTAV ADOLFI GÜMNAASIUM 375. Kujundanud Jüri J. Dubov

Jaan Tamm annab raamatu esitlemisel autogrammi

Gümnaasiumi ajaloo muuseum

Aastapäevakontsert Tallinna Rootsi-Mihkli kirikus

Vilistlased mobiilse juubeliplakatiga

TARTU ÜLIKOOL 375

Johan Skytte asutas kuningas Gustav Adolf II ülesandel ülikooli.
Ausamba avab Rootsi kuninganna Silvia, 05.10.2007

Toomemäelt Raekoja poole, keskel:
peaminister Andrus Ansip, Vabariigi President
Toomas Hendrik Ilves, Tema Majesteet
kuninganna Silvia

Ülikooli aulas hümnit laulmas: pr E. Ilves,
VP Toomas Hendrik Ilves, kuninganna Silvia

Aulakõned:
rektor
prof Alar Karis ...

... Tema Majesteet
kuninganna Silvia

Eesti keeles kümblejad Narva Vanalinna Riigikoolist
ausammast uudistamas, 15.10.07

FORSELIUSE NOORED GRÖÖNIMAAL, märts 2005

Gröönimaa lumine maastik ...

... ja õpilasvahetuse grupp Eestist

Suure-jaanikad Eve Toomsalu ...

... ja Eve Lillsaar

Iglu e lumemaja ehitamine

Koerarakenditega päikselistel avarustel

TÜRI GÜMNAASIUM 320, 23.11.2007

Pidulikul aktusel: direktor Reiu Sootla, Riigikogu liige Kaia Iva, koorid ...

KOIGI KOOL 250, 13.10.2007

Koigi kool on asutatud mõisakoolina, tegutseb Koigi mõisas

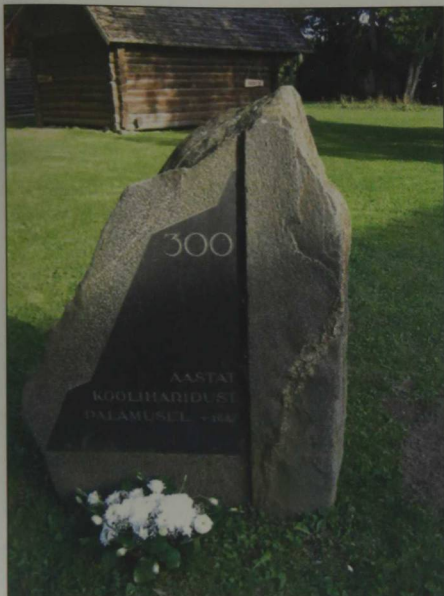

Koigi kooli imeline aed (õuesõpe!) ...

... ja õpilaste käsitööd

PALAMUSE GÜMNAASIUM 320, 14.09.2007

Palamuse hariduselu ulatub Rootsi aega

Palamuse kooli juubeliaasta palvus
9. juunil 2007 - 320a kooliharidust, 50a keskharidust

SUUR JUMAL, SA
Viisil: O store Gud

2. Ja kui ma Piiblist loen Su armutegu ja sellest, mis me kõlgi osadus, kuis inimesele sai Sinu nägu, Su hool, Su kaitse ja Su armastus. Siis puhkeb hingepühjast kiidulaul: Au Jumalal, au Jumalal! Siis puhkeb hingepühjast kiidulaul: Au Jumalal, au Jumalal!

3. Kui ükskord kõik, mis tina veel on peidet, saab avarduma meie pilgu ees, kui kate kõigest kõrvale saab heidet, mis rõõm küll heliseb siis meie sees! Siis puhkeb hingepühjast kiidulaul: Au Jumalal, au Jumalal! Siis puhkeb hingepühjast kiidulaul: Au Jumalal, au Jumalal! – suur tänu olgu Jumalal!

Palamuse kooli juubeliaasta palvus

Kukk kutsub Palamuse Oskar Lutsu Kihelkonnakooli-muuseumisse

Ajalootund: Palamuse kooli ennesõjaaegse direktori poeg Andres Jaeger meenutamas

Eksponaat: Oskar Lutsu Palamuse Gümnaasiumi eelmise nimega lipp

Sajanditagune magamistuba ja koolmeistri eluruum

KIRIVERE KOOL 170 ja PILISTVERE HARIDUSELU 320

Kirivere kool

Vilistlased aktusel

Kirivere endised pedagoogid ja direktor Mare Kolk

Vilistlaste kokkutuleku avamine

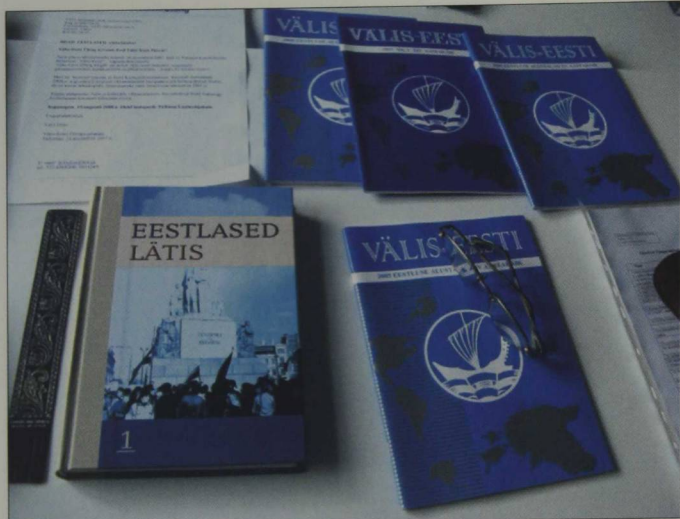

Mudilaskoor laulmas

Muuseumitoa väljapanekud

KULTUURILUGU

Välis-Eesti Ühing kinkis seltsi koolidele "Eestlased Lätis I".
Esitlusel: Madis Linnamägi, Leili Utno, Endel Laul, 23.11.07

Ekssuursaadik dr Leili Utno sai
Läti Vabariigi Teeneteristi 4. kl ordeni:
pr Zatlers, Leili Utno,
LV President Valdis Zatlers, 22.10.07

Esseevõistluse žürii Kadriorus 26.05.2006:
Leelo Tungal, Ingrid Rüütel, Reet Vääri,
Lehte Hainsalu.

Lahkus emakeele päeva algataja
Meinhard Laks (14.07.1922-04.03.2008), 13.04.06

KULTUURILUGU

Endel Taniloo 85:
abikaasa Heljoga, ...

... loomingut näitusel

Fred ja Charlene Berg ning Mary Berg abikaasaga
Sangaste koduloolase Naima Ilvese hauakivi
avamisel, 21.06.07

Fred ja Charlene
Berg Kanadast
Tartus
Püssirohukeldri
ees, 29.06.07

Vana-Vigala näljamüür (foto: Kalev Tihkan)

Suislepa näljajurg (fotod: Tiiu Rõõm)

HARIDUSLUGU

Jan Amos Comeniuse "Didactica magna" 350,
Tallinna Ülikool, 11.10.07: dr Maie Rimmel, ...

... Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi külastamas

Balti Pedagoogika Ajaloo Assotsiatsiooni esimees
dr Leonards Žukovs komenoloog prof Lembit
Andresenit tänamas

Comeniusest ja
tuleviku koolist
Tšehhi Vabariigi
suursaatkonnas:
nõunik
Jan Maisler,
forseliuslane
Madis Linnamägi,
06.03.08

Kirjanik Mati Undi (1944–2005) ja õpetaja Vello Saage (1922–1991) bareljeefid avati
Tartu Forseliuse Gümnaasiumis 07.02.08, skulptor Airike Bogatkin-Taniloo

ÕPILASKONVERENTSID VASTSELIINAS JA VÖRUS

Vastseliina Gümnaasiumi VI konverentsil, 22.02.08:
Hedi Kaupo, Kaja Teder ja Kerli Viiard

Kuulajad, esiplaanil juhendajad Ellen Pärn ja
Maarika Tang põllumajandusmuuseumist

Preester isa Aleksandr Hopjorski ja Vastseliina
Gümnaasiumi direktor Neeme Lumi

Võru KLG ajalooalmanahhi esitlus, 18.02.08:
Ene Jakobson, Tiiu Ojala, Kaare Martinfeld,
Evi Tarro

VKLG õpilane
Maris Habe
kirjutas
uurimuse
Osula kooli
õpetajast
Heljo Saarest,
21.02.08

Medali "Suur Kuldtukat" laureaadid: Janar Hakk,
Rina Peibonen, Janne Vellak (VKLG)

FORSELIUSE SÕNUMID, 16/2008

SISUKORD

B. G. FORSELIUSE SELTSI JA SÕPRADE FOTOKROONIKAT I–XVIII

HARIDUS- JA KULTUURILUGU 5

Vabariigi President Toomas Hendrik Ilves Otepää Gümnaasiumi asutamise 100. aastapäeva pidulikul aktusel Otepääl 3. oktoobril 2007	5
<i>Maie Remmel</i> . Jan Amos Komenský “Maailmapiltide” esimeste piltmudelite toel	6
Kutsumus – õpetaja [Vello Saagest. Väljavõte Tartu Forseliuse Gümnaasiumi almanahhist “Tipa-tapa” XXI, 2007].....	12
<i>Helmut Piirimäe</i> . Tartu Ülikooli ajalugu ideoloogilise võitluses	14
<i>Helmut Piirimäe</i> . Sulev Vahtre 07.07.1926–31.08.2007. Ajalooteadlast, pedagoogi ja vabadusvõitlejat mälestades	30
<i>Milvi Hirvlaane</i> . Piima normaliseerimise raha ehk kuidas korraldati õpilaste toitlustamist väikeses maakoolis.....	35
<i>Harri Kübar</i> . Killuke Sangaste lossi raamatukogust kirjandusmuuseumi pööningul	39

HARIDUS- JA KULTUURIELU. NOORSOOTÕÕ 42

<i>Charlene Berg</i> . North Island Distance Education School	42
<i>Charlene Berg</i> . Põhja-Saare kaugõppe kool.....	45
<i>Eve Toomsalu, Laura Lillsaar</i> . Noorsoovahetusega Gröönimaal	47
<i>Mari Lühiste</i> . Maalaps linnakoolis – sundvalik või valikuvabadus?.....	48
<i>Liisa Randmäe</i> . Miks ma valisin väikese maakooli?.....	51
10 head põhjust ametiõppega alustamiseks. Põltsamaa Ametikooli soovitusel	52

STUDIA FORSELIANA..... 54

<i>Janar Hakk, Rina Peibonen</i> . Noorte Eesti Vabariigi kodanike ja mittekodanike ühiskonnateadlikkusest Võru Kesklinna Gümnaasiumi ja Narva Pähklime Gümnaasiumi näitel.....	54
<i>Janne Vellak</i> . Luhametsa küla minevik ja tänapäev	57

TUTVUSTAME, MEENUTAME 61

<i>Tiit Maksim</i> . Raamaturõõm, mida tahaks teistega jagada	61
<i>Allan Liim</i> . Vajalik teatmeteos Eesti kooli ja hariduse ajaloo uurijatele	62
<i>Jürgen Kusmin</i> . “Väike pärandkultuuri käsiraamat” õpetab maastikus peituvaid inimtegevuse märke leidma ja hoidma.....	63
<i>Reet Vääri</i> . Keelekaitse. Milleks on vaja kaitsta eesti keelt? Eesti keelt häbenetakse?!	64
Meinhard Laks 14.07.1922–04.03.2008. Kui aeg sai täis.. ..	70

Õppeasutuste antavate akadeemiliste kraadide nimetuste loetelu [VV määrus 275, 23.08.2004]	71
--	----

B. G. FORSELIUSE SELTSIS 72

Eestikeelne keskharidus 100. Eestikelne rahvakool 320 [Kirjavahetus Tartu Linnavalitsusega].....	72
<i>Kärt ja Margot Sepp</i> . Forseliuse Noorte suvekool	74
Maila Värk 29.04.1941–31.10.2007	75

BIBLIOGRAPHIA FORSELIANA..... 76

HARIDUSPÄEVA VÕÕRUSTAJA 79

<i>Mare Tina</i> . Kümme aastat Globe'i tegevust Rõngus.....	79
<i>Gretel Markov</i> . Meenutusi Rõngu Globe'ist	80
<i>Aino Kommisaar</i> . Mõnus keeltepäev Rõngu Keskkoolis	81
<i>Kady Põldmaa</i> . Tõnis Lukas andis taas Rõngu koolis tundi	82

Esikaane siseküljel: Ignatsi Jaak (1670–1741) õpetamas Jan Amos Comeniuse “Didactica magna” (1657) metoodika järgi. Endla Tuutma graafiline leht, 1987

Tagakaane siseküljel: Rõngu Keskkoolis [fotod]

NB! Värvitahvlite pildid võivad illustreerida kaastöid

HARIDUS- JA KULTUURI LUGU

Vabariigi President Toomas Hendrik Ilves Otepää Gümnaasiumi asutamise 100. aastapäeva pidulikul aktusel Otepääl 3. oktoobril 2007

Austatav Otepää Gümnaasiumi direktor härra Aivo Meema,
lugupeetavad õpetajad, vilistlased ja õpilased,
mu daamid ja härrad!

Mitte miski pole ühe rahva ajaloos pelgalt pime juhus. Suured ettevõtmised – näiteks esimene üldlaulupidu 1869, Eesti riigi loomine 1918 ja selle taastamine 1991 – nõudsid kõik sobivate tingimuste küpsemist. Et siis, kui elu tõesti justkui juhusena tegevuseks loa andis, vormiti see eeltöö ka tulemuseks.

Mistõttu pole juhus seegi, et sada aastat tagasi pööрати Eesti haridusloo järjekordne lehekülj just siin, Otepääl-Nuustakul, kui uue kalendri järgi 3. oktoobril algasid koolitunnid Nuustaku Progümnaasiumis.

Kus mujal saigi see sündida, kui teame, et just siinkandis tegutses 17. sajandi lõpus koolmeistrina Forseliuse seminari üks esimesi kasvandikke Ignatsi Jaak. Mees, kelle lugemise ja laulmise oskus viidi koguni toonase valitseja Rootsi kuninga palge ette.

Enam kui kakssada aastat tagasi, 1806. aastal, otsustati just Otepääl avada Eesti üks esimesi kihelkonnakoole. Siin töötas ülemöödunud sajandi teisel poolel esimesi Eesti soost kirikuõpetajaid, meie rahva suurkuju Jakob Hurt. Just Otepää kirikus õnnistati 1884. aastal meie rahva sinimustvalge lipp.

Siit mitte kaugelt, Pühajärvelt, on alati ammutanud inspiratsiooni ja häid mõtteid meie rahva parimad kirjanikud ja kunstnikud. Siin saavadki sündida head ja kestvad asjad.

Kui loeme Mart Laari uurimust Eesti ärkamisaja tegevuse ja tegelaste kohta, siis näeme, et just Tartumaa paistis silma erilise ärksuse poolest. Tartumaal omakorda pulbitses rahvuslik elu kõige ärksamalt Tartu linnas ja Otepää kihelkonnas.

Mistõttu pole juhus, vaid on täiesti loogiline, et samale 19. sajandi teisel poolel eestimeelseks kobestatud pinnasele rajati ka esimesed eestikeelsed gümnaasiumid. Kohe, kui 20. sajandi algusaastate muutunud poliitilised olud seda lubasid. 1906. aastal Tartusse ja Pärnusse ning 1907. aastal Otepääle.

Saja aastaga on kõik meie ümber tundmatuseni muutunud. Aga see Otepää sajanditepikkune ärksameelsus, mida ka siinne gümnaasium toidab, on jätkuvalt alles.

Siin koolis tehakse õppimise ja õpetamise tööd südamega. Tehakse tunnetega, mida ei kajasta ükski rida Eesti niinimetet edukate koolide edetabelis. Aga selleski pingereas, nagu teame, pole Otepää Gümnaasiumil midagi ega kedagi häbeneda.

Palju õnne teile kõigile oma kooli sajanda juubeli puhul. Hoidke oma kooli!

Hoidke selle vaimu! See on sajandite vältel aidanud siin luua kordumatut õhustikku. See on teinud Otepääst Eesti ühe tunnusmärgi, nüüd üha enam ka aasta soojematel kuudel.

Veel kord palju õnne!

JAN AMOS KOMENSKÝ “MAAILMAPILTIDE” ESIMESTE PILTMUDELITE TOEL

Maie Remmel, PhD, Karelli Fondi SA direktor

Eestikeelses kirjasõnas juurdunud kombe kohaselt oleks pealkiri veidi teine, umbes nii: “Esimestest illustratsioonidest Jan Amos Comeniuse õpikule “Meeltega tajutav maailm piltides”” See vastaks meie pedagoogilise mõtlemise tavadele. Ent teaduslikus mõtlemises on teisigi tavasid. Ja minu pakutud pealkiri on teadusmetodoloogiline. Kuigi teda jumestavad sama raamatunimetuse muukeelsed tõlketavad, Komenský loominguline biograafia ja Böömi Vendade ajalootraagika. Viimasele otsis nende piiskopiks tõusnud Jan Amos Komenský (1592–1670) lahendust täiskasvanute poliitilise võitluse suunamises laste üldisele harimisele. Ja see andis ta *entsüklopeedilisele üldhariduslikule algõpetuse-aabitsale*, esimesele selletaolisele maailmas (“*Orbis sensualium pictus*” [1]), erakordselt tugeva poliitilise värvingu. Kui “Argo” kirjastus tegi mulle aastate eest ettepaneku kirjutada raamat Komenskýst, tõrkusin just selle raske poliitilise tausta pärast, – aimamata veel, kuivõrd too määras koguni Komenský aabitsat.

“*Orbist*” võib nimetada mitmeti, sest ta pole üheülbaline raamat. Temast on räägitud kui *esimesest kooliõpikust, kui esimesest laste pildiraamatust, kui esimesest piltentsüklopeediast lastele*. Tõsi, uusaja esimene kooliõpik ta küll pole – sest ladinakooli ladina keele õpikuid, koguni Komenský enda kirjutatuid [2] oli varemgi; ja ühe oma ladina keele õpikuist ta ka illustreeris. Ent seda raamatut saab nimetada ka esimeseks *Komenský aabitsatüübi aabitsaks*, kus aabits tähendab Lutheri aabitsatüübi ABC-raamatust oluliselt erinevat lugema õpetamise vahendit, mis samade kaante vahel ulatub ABC-õpetusest laste-entsüklopeediani. Kusjuures entsüklopeediline osa on seatud nii, et võime rääkida ühtlasi laste *maailmapildiaabitsast* selle sõna teadusmetodoloogilises tähenduses. See artikkel siin, pealkirja varjunditele vaatamata, ei keskendu siiski selgitama, kuidas Komenskýl õnnestus viia lastekultuur kontakti teadusfilosoofiaga (‘maailmapildid’ on teadusfilosoofia kategooria). Osutaksin vaid, et “*Orbis*” mille täispealkiri lubas kogu maailma põhilisi asju näitavaid pilte [1], tõi lõppkokkuvõttes filosoofide keelepruuki mõiste ‘maailmapilt’ (ka see eriline termin jääb siin lahti seletamata). Aga *maailmapildi mõistet* ei sünnitanud tolle raamatu lühendatud pealkirjana pruugitud “*Orbis pictus*” *Pictus* tähendab ladina keeli kirjut asja või tühja kohta, pilt on ladina keeli *pictura*. “*Orbis pictus*” – tõlkige kuidas tahate, kas “Kirju maailm” või “Tühi maailm” või “Maailmatühjus” Paradoks, kas pole? Harjumuspäraselt loobutaksegi selle pealkirja otsetõlkest. Ja sellega arvestades tõlgin ta enda arust tekstitruult “Maailmapiltideks” Need on aga idealisatsioonid – tühjad kohad asjade näpuga-katsujatele ehk vulgaarmaterialistidele. Seega loobuksin Komenský tunnetusteooria lihtsustamisest ja mõistaksin teda oma ajastust ees olnud teadusfilosoofina, kes pealkirjastas piltmõistatusteõpiku sõnamänguga. Tõsimeelsem traditsioon iseloomustaks seda väga väarikat teost küll teisiti: aabits+piltmudeliõpetus+maailma-pildiõpetus+emakeele lugemik+ladina keele õpik. Samas, kirjandusliku pilguga kommentaatorid on tunnistanud, et too raamat on kahekihiline: üks kihtidest on realistlik, teine allegooriline. Esimene kiht oli määratud lapselikule lihtsameelsusele, mis lähendas pildid fotorealismile; teine aga viis lugeja vahetust meelelisest kogemusest vabanenud idealisatsioonideni. Mitte igaühele avanevaks ukseks nende vastakate võimaluste teadvustamisel oli piltmudeliõpetus.

Ja ärgu pahandagu need, kes Komenskýt materialistiks peavad. Komenský oli tunnetusteoreetik. Tunnetusteoreetiline materialism ei tegele aga mateeria, vaid idealisatsioonidega. Mõtted ei materialiseeri mõeldavat vulgaarmaterialistlikus mõttes. Mõte hobusest ei hirnu ega himusta heinu. “Maailmapiltide” sisuks, nagu täispealkirigi seletas, olid

pildid ja sõnad, mitte kaubakastid. Originaalpealkiri oli semantiliselt täpne, kuid tõlkijatel on olnud raskusi ta nüansside edasiandmisega. Ega minagi mõista Komenský sõnamängu ühe lausega maakeeli ümber panna; aga nii sõnamängulise pealkirja kui selle taga seisva raamatu sisule vastavad “Maailmapildid” küll.

Nii pikalt pealkirjast seepärast, et see on lühim tee küsimuseni: kui Forseliuse seminaris kasutati Komenský “Maailmapilte” [3: 50] – mida seal siis poistele õpetati? Siiani on see teadmine mõnevõrra umbmäärane, sest pole täit selgust, mis sisuga raamatuid võidi kasutada [samas]. Alljärgnevalt püüan tõestada, et Forseliuse seminarile oleks piisanud ainult selle raamatu piltidest ning tekstitõlkest. Isegi ilma Lutheri haridusparadigma katekismusteta, mis neile saadeti. Veel enam, püüan näidata, et kui Forselius tõesti “*Orbis*’i” kasutas, saame Forseliuse seminari õppekorralduse kohta täiendavat teavet. Samas ei riski ma loota, et suudan esimese korraga kõigutada usku sellesse, et Forselius õpetas küll Komenský järgi, kuid Komenský aabitsat kasutamata. Ent katsetan.

Komenský “Maailmapildid” olid enneolematu raamat selles mõttes, et andsid lastele ühtede kaante vahel kätte (a) lugema õppimise aluseks oleva foneetilise tähestiku (kes kuidas häälitseb) [1. 4–5], (b) mälutehnika piltmodelid tähestikule, aabitsale ja lugemikule [1. 4–312], (c) täissõnameetodil aabitsa, mis mõne erandiga toimis lehekülgede 6–312 paarisnumbriga, piltidega lehekülgedel, (d) lehekülgedel 2–313 toimiva piltmodelitega lugemiku ja (e) lehekülgedel 2–313 ning registrite osas toimiva ladina keele õpiku. See formaalne mitmekihiline struktuur ei ava muidugi piltmodelite, lugemiku ja ladina keele õpiku kombineerimisel saadavaid sisulisi tulemusi. Forseliuse seminarist rääkides võime ladina keele õpiku osa arvestamata jätta. “Maailmapiltide” piltmodelite ja lugemiku süsteemi pole eesti kirjasõnas siiani käsitletud (kuigi kirjastuses seisab “Maailmapiltide” asjakohaste kommentaaridega tõlge). Jätaksin esialgu kõrvale lugemikuosa (mis oli tuletatud ladinakooli ladina keele õpikust [2]) ja püüaksin eeskätt aabitsast ning piltmodelitest lähtudes arutleda, mida lisaksid nad nii Forseliuse seminari kui ka eesti haridusloo tõlgendusvõimalustesse.

Komenský originaalset piltmodeliõpetust on väga puudulikult uuritud. Ka ei rõhutata seda, et Komenský oli tema ajal levinud lihtsustava teaduskäsituse taustal kõrgetasemeline teadusfilosoof, kes mõistis, et peale käegakatsutava empiiria peab teadusel olema küllalt töövõimas idealisatsioonide süsteem. Ent mis puutub siia teadus, võidakse nuriseda – jutuks pidi olema ju aabits ja Forseliuse seminar. Puutub niipalju, et Komenský enda taotluste kohaselt oli “*Orbis*” infokanal aabitsast teadusele omasesse mõtlemiskultuuri. Ja selle kanali ta üldhariduse rajajana tõepoolest käivitas. Tõsi, Lutheri aabitsa tasemega harjunuil on raske tunnistada, et mõni mees võis rohkem kui kolme sajandi eest aabitsalastega nii kõrgel vaimsel tasemel suhelda (sest tänapäeva üldhariduse aabitsad pole Komenský taset säilitanud). Ent nii see oli.

Komenský piltmodeliõpetus genereeris maailmapilte koos mõisteõpetusega. Sest maailmapiltide kui tunnetusstruktuuride aluseks on kategooriaalne mõtlemine. Komenský didaktiline geniaalsus oli selles, et ta tõi selle kategooriaalse süsteemi lasteni juba aabitsataseme piltmodelite abil – ja teada on noortemate laste vaimsem võimekus. Seega korrastas Komenský laste kategooriaalset mõtlemist õigemas eas kui üldhariduse hilisemates variantides kombeks. Idee väärib tähelepanu siiani, kuigi kategooriaalne süsteem ise on ositi vananenud. Teoloogilist poolt kõrvale jättes: kõigepealt antiikmaailmani ulatuv elementideõpetus (tuli [1 12], õhk [1: 14], vesi [1 16], maa [1. 20] ja elu sünnitav maa-ema [1. 21]). Siis eluta looduse kategooriaid (taevas [1: 10], pilved [1 18], metallid [1 22], kivid [1 24]). Seejärel eluslooduse kategooriad kõnekeele lähedaste taksonitena: taimeriigist puu

[1: 26], viljapuud [1: 28], lilled [1: 30], aedviljad [1: 32], põlluviljad e vili [1: 34] ja viljakandvad põõsad [1: 36]; loomariigist linnud [1: 38], kodulinnud [1: 40], laululinnud [1: 42], nurme- ja metsalinnud [1: 44], röövlinnud [1: 46], veelinnud [1: 48], lendputukad [1: 50], neljajalgseid koduloomad [1: 52], lojused [1: 54], kabjakandjad [1: 56], metselajad [1: 58], metsikud kiskjad [1: 60], maod ja roomajad [1: 62], roomavad putukad [1: 64] ja nii edasi, veel kolm piltmodelit loomadest ning kaheksa piltmodelit inimese ihust-hingest [1: piltmodelid XXXVI–XLIII]. Tõin eluslooduse aabitsasõnade nii pika loendi hoiatavaks eeskujuks meie aabitsakirjanikele. Paraku, Komenský iidamast-aadamast klassifikatsiooni lihtsustus kannab siiani koolibioloogia aabitsakihti. Kõige sellega ei tahaks ma aga kedagi ahvatleda olukorra parandamisele. “*Orbise*” bioloogia põhineb rooma majandusbioloogial. See suund on siiani elujõuline kulinaarias, aabitsas ja darvinismis, ent põhiline bioloogiline teadmine on saadud teistsuguste maailmapiltide kaudu. Seega on koolibioloogias tänaseni varjul maailmapiltide konflikt, mille lahendamiseks pedagoogikal vast vahendeid polegi. Küll aga on isu *status quo* säilitamiseks.

Roomavate putukatega jõudsimme alles piltmodelini XXXI, seega sai läbi vaid viiendik Komenský originaalaabitsa kategooriaalsest täissõnumist. Iga *puhtsõnaline* katse aabitsalastele ligikaudu samas mahus infot edestada oleks psühholoogiliselt täiesti talumatu skolastika.

“*Maailmapiltides*”, selles esimeses lastele mõeldud maailmapildiaabitsas, *polnud õppimisülesandeks mitte üksnes sõnade, vaid ka piltmodelite lugemine*. Seega oli ta esimene renessansikunstnike ateljeedest väljuv *nägemiskoolituse kursus lastele*. Ja kui ateljeedesse võeti enamasti 9aastaseid poisse, siis jättis Komenský võimaluse alustada veel nooremate lastega. Kuid selle nägemiskoolituse põhjal saab teha mõningaid järeldusi ka Forseliuse seminari õppekorralduse kohta.

* * *

Mida võis Komenský piltmodeliõpetus tähendada Forseliuse seminarile? Sest kuigi meil tunnistatakse, et Forselius kasutas oma seminaris “*Orbis*’t”, pole see tõdemus kokku viidud tolle õpperaamatu tegeliku õpetamisrežiimiga. On kujunenud nii, et “Maailmapilte” ei kasutata ühe allikana Forseliuse seminari seletamiseks. Selle taustaks on asjaolu, et ka maailmakirjanduses ei pöörata erilist tähelepanu “Maailmapiltide” esimeste trükkide piltmodelite veidrusele. Ent mujal pole Komenský “*Orbis*” tõstetud kultuurilooliselt nii tähtsale piestaalile kui meil, kus Forseliuse seminar hakkas eestlastele kui rahvusele paotama ust neile peale surutud kastiühiskonnast väljumiseks. Ja seega oleks mõttekas põhjalikumalt tutvuda raamatuga, mida peame Forseliuse seminari õpikuks. Arvestades ühtlasi sellega, et kui Forseliuse seminaris kasutati Komenský “Maailmapilte”, siis pidi sealne aabitsakultuur ületama siinmail enne ja pärast Forseliust kodustatud Lutheri aabitsatüübi oma.

Lutheri aabitsatüüp oli tähekeskne. Juba eelnevast aimub, et Komenský aabitsa lugemisõpetuse eripäraks oli piltmodelitel põhinev täissõnameetod [1: 11–12] ning aabitsasüsteem tervikuna oli mõistekeskne. Esimeste trükkide piltmodelid olid aga erilised: nad polnud üksnes sõnalugemise mnemotehnika (pilt meenutas lugema õppivale lapsele sõna), vaid ka iseseisev piltkiri. Kusjuures selles piltkirjas oli ohtralt piltmõistatusi. Üheks piltmõistatuste konstrueerimise võtteks oli kahe tol ajal Kesk-Euroopas kehtinud erineva perspektiiviõpetuse – renessansliku ja slaavi ikoonimaali – kombineerimine. Tegelikult kunstipraktikas nad välistavad teineteist – esimesel koonduvad nn vaatekiired pildi kujutletaval tagaplaanil, teisel, vastupidi, esiplaanil, õigemini koguni eespool pildipinda. Matemaatikas seostuvad nad projektiivse geomeetriaga. Nii et ilma geomeetrilise mõtlemise/kujutlemise ja mõttelise modelleerimise võimeta ei saanud “Maailmapiltide”

piltmõistatusi avastada. Kui me teame üle Ignatsi Jaagu, et Forseliuse seminari poistel kontrolliti esimese õppeaasta lõpul mitte lugemisoskust ega katekismuse peast ütlemist, vaid “iseäralisi andeid” [3: 49], siis olid “Maailmapiltide” piltmodelid küll selliste annete kõige paremaks testimisvahendiks. Ka sellepolest, et õiget vastust ei pidanud määrama õpetaja suva “iseäraliste annete asjus”, vaid – kui silmamõödust nappis – kaks lihtsat joonlauda. Nendega sai tõsikindlalt määrata, kuidas piltmodelite vaatamiskiired lõikuvad: kas pildiruumi näivas sügavuses, materiaalse pildipinna ees või nii siin kui seal. Seega pidid poisid analüüsima illusoorset ruumi – mitte ruumi ennast, vaid ruumi idealisatsiooni; samuti selles ruumis kujutatud idealisatsioonide suva. Nõnda sai selgeks, kuidas on eksamineeritaval lood abstraktse mõtlemise võimega. Kindla lähtealuse nii harjumatuks eksamiks andsid “Maailmapiltide” “eluvõõrad” ja silmnähtava materiaalse maailmaga vastuolus *peitepildid* (õhus hõljuv mööbel, jaburad tööpoosid, seinaprakku pistetud inimesed, peosaal, millesse tuli pugeda nagu koerakuudi ukseavast). Neid peitepilte suutsid lugeda vaid need, kes tulid toime peitepildi aluseks oleva projektiivse geomeetriaga. Kui õpilane peitepilti välja ei lugenud ja kirjeldas piltmodelit tavamõistuse vaimus, kukkus ta Forseliuse seminari eksamil läbi. Arvan nõnda seepärast, et olen veendunud: kui Forselius valis oma seminari õpperaamatuks poliitiliselt ohtliku minevikuga “Maailmapildid”, siis oskas ta neid ka kasutada. Ta oli õppinud Saksamaal Wittenbergi ülikoolis, kus tunti nii Lutheri ja Komenský hariduskonflikti kui Komenský ketserluse lugu.

Niisiis, Forseliuse kiituseks: tema seminari ainsaks eksamiks oli tõenäoliselt mõttelise modelleerimise eksam, mille õigsust sai vajadusel kas või tehniliste võtetega täpselt kontrollida. Ei lugemine, ega mäluharjutused, isegi mitte laulmine. Üksnes mõttelise modelleerimise andekus ja mõtlemise iseseisvus. Seda võis eksami läbinud Ignatsi Jaak enda ja teiste kogemuse põhjal tõepoolest “iseäralisteks anneteks” nimetada, sest tal polnud tunnetusteoreetiku koolitust, mis oleks lubanud teisi termineid valida. Teiseks aastaks jäeti seminari poisid, kes olid ära õppinud piltmõistatuste lugemise. Kes sellega toime ei tulnud, saadeti koju Lutheri tüüpi madalamat järku kirjaoskajatena (tundsid katekismust ja sõnade kokkulugemist).

Komenský üheks didaktiliseks nõudeks, mida hiljem nagu märgatudki pole, oli: jätta lapsed “Maailmapiltidega” omapäi (et funktsionaalse pimedusega löödud täiskasvanud nende kihistamist ja naerulaginat segada ei saaks – nii Komenský, Carrolli kui Saint-Exupéry ühisteema: täiskasvanud ei saa ju enam aru...et...). Ilmselt järgiti Forseliuse seminaris seda nõuet esimesel õppeaastal: kes tahtis, võis kogu päeva õppida [3: 49]. Ma pole kuulnud lastest, kes hommikust õhtuni lugemist õpivad – see on lapsele psühholoogiliselt talumatu ülesanne. Pildiraamatut võib laps aga kaua ja huviga uurida. Nii et kui L. Andreseni hinnangul kasutati Forseliuse seminaris tõenäoliselt Komenský “*Orbis t*” [3: 50], siis see, et poisid olid valmis päev otsa omapäi õppima, kinnitab “*Orbis e*” kasutamist. Võib oletada, et esimesel aastal polnud tõsisemat piltmodeliõpetust – kui, siis osutati vaid mõnel piltmodelil, kuidas puulõikele omane jäme joonemuster ruumi modelleerib. Õppeaasta lõpus sai siis teistel joonistel kontrollida, kas poiss on õppinud piltmõistatuste perspektiiviõpetuste paradokse nägema. Ning ega asi polnud üksnes projektiivses geomeetrias, vaid ka sotsiaalses julguses tunnistada nende piltide kohati ketserlikku sisu. “Maailmapiltide” aabitsakihi järgi lugema õppimiseks polnud neid “erilisi võimeid” vaja.

“*Orbis e*” piltmodelite süsteem oli seega tunnetuslikult mitmekihiline. Laps vaatas neid esialgu kui asjade pilte (vahetu kogemuse tasand), vähem võimekad ei tarvitsenud sellest kaugemale jõuda. Aasta möödudes kontrolliti Forseliuse seminaris, mida õpilane pildidel nägi. Kui ta oli õppinud nägema kahe perspektiiviõpetuse paradokse (vastuse õigsus oli lihtsasti

kontrollitav, kasvõi joonlaua abil), jäeti ta seminari teiseks aastaks. Järgmisel aastal loeti juba piltmodelite juurde kuuluvaid artikleid, mis koos peitepiltide dešifreerimisega kujundasid teaduskultuuri alustele lähedast loogilist mõtlemist. Perspektiiviõpetuste paradoks oli olnud alles piltmodelite lugemise aabits. Sellel põhines *süstemaatiline nägemiskoolitus*, mille tähendust hilisemad pedagoogikaklassikud (v.a kunstipedagoogid) pole Komenský tasemel mõistnud.

Just see, et “Maailmapildid” asendasid puhta teksti skolastika nii verbaalse kui visuaalse mõttelise modelleerimise koosmõjul kujuneva ja teaduskultuuriga suhestatud süsteemse tunnetusega, muutis nad võimsaks lastekultuuri määravaks teguriks. Ja just seda liitu pole hinnatud Komenskýst rääkides, sest skolastiliste traditsioonide tõttu loeti väärtuslikuks sõna (dominant ühes ajupoolkeras), mitte pilti (dominant teises ajupoolkeras). Kuid ma loodan, et see, keskaegse haridussüsteemi järeelmõjudest tingitud traditsioon Komenský tõlgendamisel ei tohiks takistada mõtet Komenský aabitsa kasutamisest Forseliuse seminaris.

Lõpetuseks küsimus: mis raamatust õpetas Forselius Komenský maailmapilte? Võiks ju kohe vastata, et küsida pole siin midagi, on ju kirjutatud, et “kõik alused on eeldada “*Orbis sensualium picturae*” ja muude selletaoliste kooliraamatute kasutamist õpetaja tõlketöö abiga [Forseliuse] seminari õppetegevuses” [3: 50]. Samuti on jõutud järeldusele, et avastati Forseliuse aabitsa kordustrukid [5]. Ma kardan aga, et nende kahe väite edasise rahuliku kooseksisteerimise tagab see, et Komenský välja antud “Maailmapildid” on tõeline bibliograafiline haruldus. See tähendab: raamatut tuntakse pigem maineka pealkirja kui tegeliku sisu järgi. Ja seega on “*Orbis*” ka maailmakirjanduses puudulikult analüüsitud. Nii ei arvestatagi, mida Forselius seda raamatut peos hoides näha võis. Kui aga Forselius seadis seminari töö Komenský piltmodeliõpetusele, siis pidi ta muretsema, kuidas saada piltide juurde eestikeelsed tekstid. Vähemalt üks seminaris kasutatud aabitsatest pidi olema “Maailmapiltide” tõlge. Võimalik, et osaline ja ilma piltideta – mida tuli vaadata muukeelsest raamatust, sest piltmodeliteta Komenský süsteem ei toiminud. Kas see oligi õhuke ja odav Forseliuse aabits [4: 24]? Pigem peetakse Forseliuse aabitsaks rahvakoolidele määratud: see pidi toimima aga piltmodeliteta. Kuid ma kahtlen, kas ta oli nii Lutheri haridusparadigma lähedane kui 1694. ja 1698. aasta aabitsad. Kui Forselius Komenský haridusparadigmat järgis, ei pidanud ta talurahvakoole viima tingimata Lutheri hariduspoliitikale. Kas poleks mõeldav, et infovood Forseliuse seminari õppematerjalide kohta pole ikka veel piisavad?

Ja veel, kui eelnevast loogikast lähtuda, olid Forseliuse seminaris ja selle seminari kasvandike koolitubades kasutatud lugema õpetamise tehnikad ilmselt erinevad. Nende lugemistehnikate suhted pidid olema lahendatud aga Forseliuse seminari seinte vahel. Minu hüpoteesi kohaselt õpetasid teise aasta poisid esimese aasta poistele lugemist ehtsa Komenský aabitsa järgi (sest neil olid selleks õppevahendid olemas, kuigi, võimalik, et kahes tükis), teisel õppeaastal aga õppisid nad ise Komenský lugemikku ja seda, kuidas Forseliuse meetodiga õpetada lugemist talurahvakoolides, kus puudusid Komenský piltaabitsad.

Püüaksin Komenský lugemiku ühiskonnaosa iseloomustada kaude. Noor Jan Amos alustas oma kirjatöid raamatuga “Maailma labürint ja südame paradiis” [6], mis siiani tšehhi *barokliku ilukirjanduse klassikas* püsib. See on satiiriline pilgrimi-raamat, mille tegelased, nagu lõpuks selgub, kõnnivad ringi maskides. Maailma labürintis eksleva peategelase rännakutee kordus hiljem aga kahes teises Komenský klassikalises tekstisüsteemis: ladina keele õpikute lugemislookestes [2] ja “*Orbis e*” piltmodeliartiklites [1]. *Komenský aabits oli seega otsekui ühiskonnafilosoofilise triptühhoni üks osa.* Selle aabitsa mõtteliseks modelleerimiseks sobib kolmejalgne antiikanum, mille üsna ühine tekstituum seisab kolmel

iseseisval toel: sarkastiline utoopia täiskasvanutele[6], keeleõpik ladinakoolidele [2] ja pildiraamat aabitsalastele [1]. See jahutab soovi taandada Komensky mõjud Lutheri aabitsa tasandil toimuvatele tähemängudele. *Komenský aabits oli mõistelumise aabits – alates piltmodelitega ABCst, jätkates pildinimede lugemisega ja lõpetades sel moel loetud mõistete sisu õppimisega.* Kui eelpooltoodud loodusloo kategooriad võivad tunduda naiivsetena, siis ühiskonnaõpetuse kategooriad polnud seda sugugi. Suur osa “Maailmapiltidest” tegeles (ameti)tööde etnograafiliselt täpse kirjeldamisega [1. piltmodelid XLIV–LVI, LVIII–LXV, LXVII–LXX, LCCIV–LXXVI, LXXVIII–LXXXI, LXXXV, LXXXVIII–XC, XCII–XCV, XCVII–XCVIII, CI–CII, CXIX, CXXI–CXXII, CXXV–CXXVII, CXXIX–CXXXII, CXXXIX] (loetelusse jäänud lünkade piltmodelid kujutasid enamasti kas töövahendeid või -saadusi). Juba sellega asendas Komenský keskaegse pühakutekeskse ühiskonnamudeli ilmalikuga ning tööd ja oskustöölisi väärtustavaga (ta ise oli möldri poeg ja mesinik: kontekstirõhuna leiab need ametid kohe pärast aednikku, põllumeest ja karjakasvatajat ametiteloetelu 4. ja 5. piltmodelilt [1. XLVII & XLVIII]. Veiderdajate (CXXXII) ja kuninga õukonna (CXXXIX) tööpiltide vahele jäid laste ja noorte mängud ning harjutused [1. CXXXIII–CXXXVII]. Huvitav kontekstiülesanne, kas pole? Kuid kontekstiülesandeid on kirjanik Komensky “Maailmapiltides” küllaga.

Üheksa artikli sisuks olid eetika allegooriad (kusjuures valdav enamus antiikmaailma, mitte kristluse voorused) [1: CIX–CXVIII]. Olid maa ja linna administratiivse korralduse [1: CXXIII–CXXIV, CXXXVIII] ja võimustruktuuride piltmodelid [1. CXXV, CXXXIX]. 30-aastase sõja õudustes elanud Komenský oli patsifist, sõja piltmodelid ei ülistanud poliitilist jõudu, vaid kirjeldasid taiplikule pettust [1: CXXXIII], arulagedat relvastumist [1. CXL] ja võimsate struktuuride hävingut [1. CXLI–CXLIV]. Juba aabits oma piltmodelitega arendas ilmalikku ühiskonnaõpetust, lugemik täiendas seda [1. 90–294]. Nii aabits kui lugemik andsid eraldi piltmodelitegrupid ilmalikust ja religioossest vaimsusest. Pange tähele tendentslikku nihestatust: ilmaliku vaimsuse väli algas kirjakunstiga ja raamatulooga [1. XCI–XCVI], järgnesid kool [1: XCVII], muuseum [1. XCVIII], kõnekunst [1: XCIX], muusikariistad [1: C], filosoofia, geomeetria, astronoomia ja geograafia [1: CI–CVIII]; muide, Komensky ise valdas kõigi nende teaduslikku kirjandust peale muusika ja geomeetria, millega tegeles rakenduslikult. Järgnes antiikne moraaliõpetus [1. CIX–CXIV, CXVI–CXVIII], mille keskele oli eksinud kristlik alandlikkus [1. CXV]. “Maailmapiltides” ei puudunud ka perekonnaprobleemid, need asusid moraali ja linnaõpetuse piltmodelite vahel [1. CXIX–CXXII]. Nii kaalukat ilmaliku ühiskonna mõtestamist eesti edasisest algharidusest ei leiagi. Religiooni piltmudeleid oli arvuliselt vähe, need olid: Jumal [1: I], Aadama ja Eeva loomine [1. XXXV] ning maailmareligioonid [1. CXLV–CLI]. Jumal esines neil piltmudeleil heebrea tähtedena (I), hiilgusena või inimesekujulisena (XXXV) ja allegoorilise jumaliku silmana (CL). Ainult selle põhjal on muidugi raske otsustada, kas Komenský kuulus lamaistlikule skeemile vastavasse *ateistlike kõrgvaimulike* gruppi; kuid Komenský tekstide põhjalikum analüüs vihjab, et kus suitsu, seal tuld.

Seega ei saatnud Forseliuse seminar “maa soolaks” mitte üksnes lugemise-laulmise-rehkendamise mõistjaid, vaid lisas sellele ilmaliku ühiskonnaõpetuse algete tundjaid. 17 sajandi kohta väga jõuline pedagoogiline uuendus! Mis aga kirjaviisitülisse puutub, siis olid mõlemad Forseliuse kirjatülige seotud kirjaviisid ka Komenský aabitsas: piltmodelite nimetused olid nii ladina kui saksa keele ortograafias. Etteheide Forseliusele, nagu poleks siinsed ülikooliharidusega pastorid suutnud lugeda ladina ortograafiat (mille mugandust Forselius eesti keelele pakkus), oli silmakirjalik ettekääne. Silmakirjalikkus varjab aga alati mingeid muid ja tõsisemaks peetavaid asjaolusid. Igatahes on põhjust arvata, et Forselius oli tõsiseltvõetavam hariduspoliitik ja didaktik kui temast räägitakse. Kui ta tõepoolest “Maailmapiltide” järgi õpetas (ja ma ei kahtle selles).

Kirjandust, mis ajendas mõtisklema:

Comenius, J. A. Orbis sensualium pictus quadrilinguis. Hoc est: Omnium fundamentalium, in mundo rerum, & in vita actionum, Pictura & Nomenclatura Latina, Germanica, Hungarica, & Bohemica. Leutschoviae, 1685.

Comenius, J. A. Orbis sensualium pictus. In quo Res omnes sensibus expositæ, singularibus, schematibus depinguntur, & Nativis vocabulis ita describuntur: adeo ut nomenclatura prima dici mereatur. Cum versione Sueca, cura ac sumptibus J. G. D. Ep. Ab. Typogr Regio in Finl. 1684.

Comenius, J. A. Janua linguarum reserata aurea: Sive Seminarium Linguarium & Scientiarum omnium. Hoc est: Compendifolia Latinam (& quamlibet aliam) Linguam, una cum scientiarum artiumque omnium fundamentis perdificendi Methodus. Holmiae, 1641.

Andresen, L. Eesti kooli vanem ajalugu. Tallinn, 1985.

Andresen, L. Eesti aabits reformatsioonist iseseisvusajani. Tallinn, 1993.

Aarma, L. Varased eestikeelsed aabitsad aastaist 1694 ja 1698 Lundis ja nende säilinud järeletrükiid Kopenhaagenis kui B.G. Forseliuse aabitsad. – B. G. Forseliuse Seltsi Toimetised. Nr. I. 1996. Lk 24–29.

Коменский, Я. А. Лабиринт света и рай сердца. Он же. Избранные педагогические сочинения. Т. I. М., 1982, с 74–193.

KUTSUMUS – ÕPETAJA

Elo-Maria Roots, kasvatusteadlane, lõpetanud 2000:

Forseliuse Gümnaasium oli eriline kool, mille missiooniks võiks pidada võimaluse andmist neile, kes ei sobi liiga kitsastesse raamidesse. Ja mitte lihtsalt võimaluse, vaid hea võimaluse. See oli koht, kus inimeste isiksused lugesid rohkem kui keskmised hinded ja riigieksami tulemused. Ajal, mil haridust peetakse teenuseks, mida saab osta, ja sel on väärtus vaid vahendina ning õpilasel on väärtus vaid pearahana, käisin mina koolis, kus mult ei eeldatud nõuetele vastavust, vaid mõtlemist ja loovust. Need aastad rikastasid mu maailmapilti, andsid suurepärase aluse jätkata maailmapildi kujundamist ülikoolis ja arendasid tohutult kirjutamisoskust. Ma näen neid kolme aastat kui pidevat liikumist üha suurema vabanemise poole. Kirjandusliku vabaduse, mõttevabaduse, vabaduse olla, kes ma olen. Ühe minu kõige hariduskriitilisema kirjandi lõpus avaldas Kirber muuhulgas ka lootust, et võib-olla saan ma koolist ikka midagi positiivset ka. Sain küll, aga seda tänu pühendunud õpetajatele, kes andsid võimaluse olla ja areneda. Just seda pean ma senimaani õpetaja kõige tähtsamaks rolliks – mitte õpetada ainet, vaid õpetada inimesi, mitte anda tunde, vaid anda võimalusi. Forseliuse Gümnaasiumil on selliste õpetajatega vedanud.

Airi Liimets, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia kasvatusfilosoofia professor, Koolimuusika Instituudi juhataja, Filosoofilise ja Pedagoogilise Antropoloogia Keskuse juhataja:

Keskkooli lõpuaktusel sain Vello Saagelt kingituseks Betti Alveri luuleraamatu „Tuju“ Just selle raamatu ilmselt seetõttu, et abiturientidena oli meie klass teinud Betti Alveri luulekava ning see väike kogu „Tuju“ lõppes meie kava nimiluuletusega „Eluhelbed“, millele tehtud veidi kurblik saatemeloodia e-moll helistikus oli mu omalooming:

*Küll ma otsisin eluarvu,
küll ma jagasin jagamatut –*

*kuni taipasin tasahilju,
et sa leiad saatuse summa,
kui korrutad välgujoaga,
oma elu surmkümmend suudlust,
hullsada ilusat hetke
ja tummtuhat valutuiget.*

See kingitud raamat on minu jaoks väga eriline ning kodusel raamaturiilil aukohal, kuna Saage on sinna pühenduseks sisse kirjutanud read:

*Koos läbitud ja kunsti pärast kannatatud
aastate, päevade ja tundide mälestuseks
tänuulik Vello Saage, õpetaja*

Ma tean, et need pühendusread kuuluvad mu saatusesummasse, olles ühtaegu hullult ilusad ja ka tummalt valusad, sest armas Saage, anna andeks, et ma ei tulnud..., et ma ikkagi läksin... ja et ei tulnud ega läinud nii, nagu Sa olid mõelnud ja lootnud, kuid Sa ise ju teadsid ka, et nii see läheb ja minema peab..., sest see ikkagi ei olnud minu tee, mille eest oleksin võinud vastutada ning mis oleks vastutanud minu eest..., ja Sa ise olid mu teed mulle juba 9. klassis ju lausa prohvetlikult ennustanud, kuna tõelise õpetajana olid suutnud tajuda oma õpilase tollal veel vaevutajutavat individuaalset eripära. Ja nii see läkski – võib öelda nüüd.

Aga see Vello Saage kui õpetaja väljendatud tänuikkus oma õpilasele – see tummvalus tükk mu saatusesummas –, see iseloomustab ta loodud koolikultuuri ehk kõige paremini. Mäletan teda kooliajal ühe vestluse käigus ka otseselt ütlevat, et mis oleks mina, õpetaja, ilma teieta – oma õpilasteta. Vaid tänu teile saan ma end teostada – olla õpetaja. Õpetajaks olemine tähendas aga Saagele loomingut, oma õpilaste kui inimeste väärtustamist ning vastutustunnet nende ja nende tuleviku ees. Tõesti, kui erinev on see tänapäeval kooligi tunginud ning ülikoolides paraku peaaegu valdavaks saanud õpetaja/õppejõu ja õpilase/üliõpilase kui teenindaja ja kliendi vaheliste suhete ideoloogiast!

Tummvalus tükk on Saage tänuikkus mulle aga sellepärast, et ma pole kindel, kas mina teda kunagi sõnaselgelt üldse tänasin. Kas ma üldse laususin talle neid sõnu? Ma tõesti ei tea. Küll mäletan, et vahel sai näidatud talle oma tujusid. Siinkohal lohutuseks meenub mulle aga kohe kirjandustund 9. klassist, kui Saage analüüsis meiega Tammsaare miniatuure ning sealhulgas oli ka „Kaaren ja pojad“ See on mulle eriliselt meelde jäänud veel seetõttu, et pärast seda tundi ta ütleski mulle, mis ta arvab mu tulevikuteedest.

Kes on lugenud ja mäletab Tammsaare miniatuuri „Kaaren ja pojad“, see teab, et kaaren, kel oli kaks poega, täitis oma poegade igavuse peletamiseks nende soovi ning hakkas kandma neid üle jõe metsa. Poolel teel küsis ta kummaltki, et mida poeg talle lubab selle eest, et ta teda nõnda kannab. Üks poeg lubas teda armastada surmani ning kanda ta eest vanaduses hoolt, töötas tuua talle kõigest alati parimaid palu. Selle poja laskis kaaren langeda jõevoogudesse ning surra. Teine poeg aga vastas, et temale ei luba ta mitte midagi, kuid kunagi oma poegadele lubab ta teha sama, mida praegu talle tehakse. Selle poja kandis kaaren üle jõe, kasvatas ta suureks ja õpetas targaks.

Seega siis olgu, et ma Vello Saaget (ja küllap teisigi 8. keskkooli õpetajaid) ehk kunagi otseselt ei tänanud. Sellele vaatamata ei hakka ma seda tegema ka praegu siin seda teksti kirjutades. Saaget meie hulgas enam pole ja pole ka paljusid teisi mind õpetanud õpetajaid; ning võimalik, et mu tänusõnu polegi kunagi oodatud. Luban aga „kanda üle jõe“, olla tänuulik ning seda ka välja öelda oma üliõpilastele Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias, Eesti Kunstiakadeemias ja Tallinna Ülikoolis. Nõnda aitan omaltpoolt kaasa võimalusele, et põhjuste sõlmik, millest on kõnelenud Nietzsche ning kuhu on põimitud Saage oma õpilastega ning saagelik koolikultuur, saaks tulla ikka ja jälle tagasi; tulla tagasi mitte uuele või paremale elule, vaid sellele samale ja samasele kultuuri ning iseend loovale elule....

TARTU ÜLIKOOLI AJALUGU IDEOLOOGILISES VÕITLUSES

Helmut Piirimäe, Tartu Ülikooli *prof emer*

Ülikooli aastapäev

Hiljuti tähistas Tartu Ülikool oma 375. aastapäeva. See ei jõudnud kätte aga loomuliku sünnipäevana, vaid ägeda ja tigea ideoloogilis-poliitilise võitluse tulemusena. See, mis tundus loomulikuna 1932. aastal, kui Rootsi kroonprints (hilisema kuninga) osavõtul tähistati Tartu Ülikooli asutamise 300. aastapäeva,¹ muutus vaieldavaks ning tõsise ideoloogilise ja poliitilise võitluse probleemiks Nõukogude okupatsiooni ajal. Pärast väga tõsist võitlust õnnestus 1982. aastal tähistada Tartu Ülikooli 350. aastapäeva. Kuidas selleni jõuti ja seejärel ka möödunud aastal tähistatud aastapäevani, seda käsitleme siinkohal tagasivaatena ja meenutustena.

Historiograafilisest aspektist vaadatuna võib öelda, et pärast ülikooli 350. aastapäeva tähistamist on omal ajal terava ideoloogilise ja poliitilise võitluse objektiks kujunenud küsimust puudutatud õige mitmetes uurimustes ja meenutustes. Seda teemat käsitlevate artiklite trükis avaldamine sai võimalikuks alles pärast Eesti Vabariigi taasiseseisvumist. Üheks kõige sügavamaks üldlevaateks ja samas ka tagapõhjaks käesoleva artikli probleemistikule on ajaloolase, samas aga ka endise parteitöötaja kogemuste ja sellest tuleneva informatsiooniga varustatud Lembit Raidi artikkel stalinlikust parteipoliitikast aastail 1940–1952, kuigi autor ei puuduta üldse Tartu ülikooli ajaloo käsitlemist selles poliitikas.² Võitlust Tartu ülikooli ajaloo ümber 1952. aastal käsitles väga heal tasemel Milvi Hirvlaane.³ Selle ja järgnenud aastate poliitist võitlust, mis oli taustaks ka lahingutele ülikooli ajaloo pärast, vaagis väga ausalt ja objektiivselt ajaloo professor Karl Siilivask.⁴ Esimese üldistava kokkuvõtte poliitilisest ja ideoloogilisest võitlusest Tartu ülikooli aastapäeva tähistamise ümber tegi ka käesoleva artikli autor.⁵

¹ **J. Bergman.** Universitetet i Dorpat under svenska tiden. Gustav II Adolfs sista kulturskapelse. Ett bidrag till belysning av stormaktstidens kultursträvanden. Uppsala o. Stockholm, 1932.

² **Lembit Raid.** Tartu Ülikool stalinlikus parteipoliitikas aastail 1940–1952. On the political struggle at the State University in the 1950–1970s. Summary. // Tartu Ülikool läbi kolme okupatsiooni. Tartu University through three occupations. Tartu ülikooli ajaloo küsimusi XXV (TÜ Ajaloo Muuseumi materjalid. Some Problems of the History of Tartu University. (Publications of the History of Tartu University). Tartu, 1991. Lk 12–33.

³ **Milvi Hirvlaane.** Tartu ülikooli ajaloo lühendamisest 1952. Amputation of the history of Tartu University in 1952. Summary. // Tartu Ülikool läbi kolme okupatsiooni. Tartu University through three occupation II Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXVII. (TÜ Ajaloo Muuseumi materjalid).

(Publications of the Museum of the history Tartu University). Tartu, 1993. Lk 47–63.

⁴ **Karl Siilivask.** Poliitilisest võitlusest Tartu Riiklikus Ülikoolis aastail 1950–1970. On the political struggle at the Tartu State University in the 1950–1970s. Summary. // Tartu Ülikool läbi kolme okupatsiooni. Tartu University through three occupations II. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXVII. (TÜ Ajaloo Muuseumi materjalid) (Publications of the History of Tartu University). Tartu, 1993. Lk 21–46.

⁵ **H. Piirimäe.** Kuidas Tartu Ülikool sai 350-aastaseks. // Tartu Ülikool 1970–1988. Tartu University from 1970 to 1988, Tartu, 1988. Lk 154–163, 195–196.

Probleemistik

Need, kes on suhtunud eitavalt väitesse, et Tartu Ülikool asutati 1632. aastal, on esitanud järgmised vastuväited:

1. Rootsi ajal ülikooli nime all tegutsenud õppeasutus polnud kool ülikooli tasemel.
2. Ülikooli tegevuses oli suur vaheaeg aastail 1710–1802, mille tõttu 1802. aastal tööd alustanud ülikool ei olevat olnud eelneva ülikooli töö jätkamine, vaid uus ülikool.
3. Ei tulevat teha vahet koolitüüpide vahel. Sellel alusel tähistatakse Eestis ka mitmete koolide ajalugu mitte gümnaasiumi asutamisest, vaid seal tegutsenud esimesest koolist. Seoses sellega on püütud väita, et Tartu ülikooli ajalugu algab siin 1583. aastal asutatud jesuiitide gümnaasiumist.

Viimane väide on tänaseks küll marginaalseks muutunud, põhiprobleemistik võitluses ülikooli ajaloo alguse ümber on keskendunud peamiselt kahe esimese väite kaitsmisele.

Pikka aega ei kaheldud Eestis ülikooli asutamise daatumis. 1932. aastal tähistati suure pidulikkusega Tartu Ülikooli 300. aastapäeva, millel osales Rootsi kroonprints, hilisem kuningas. Eitav suhtumine Rootsi ajal asutatud Tartu ülikooli sai alguse baltisaksa ajaloolastest. Aluseks oli konflikt ja pikk vastasseis Rootsi riigivõimu ja baltisaksa aadli vahel nn Rootsi ajal. Konflikt kulmineerus mõisate reduktsiooniga, mis tähendas enamuse Eesti- ja Liivimaa (kaasa arvatud Saaremaa) mõisate riigistamist ja endiste omanike muutumist rentnikeks, aga ka seal asuvate talupoegade vabastamist pärisorjusest. Baltisaksa aadel ei suutnud seda andestada mitte ainult paari järgneva sajandi jooksul, vaid oli sellest mõjutatud veel isegi Eesti Vabariigi esimestel aastakümnetel. 19. sajandil elanud ajaloolane A. v. Transehe-Roseneck nimetas reduktsiooni pretsedendituks vägivallatsemiseks.⁶ Baltisakslaste üks peamisi ideolooge 19. sajandil Carl Schirren väitis, et haledalt oma eksisteerimise lõpetanud ülikooli ei andnud midagi positiivset ega jättnud mingeid jälgi.⁷

Tartu ülikooli ajaloo käsitlemisel on kõige silmapaistvamaks baltisaksa ajaloolaseks kahtlemata Georg v. Rauch, kes oma mahukas raamatus “Tartu ülikool ja varase valgustuse sissetung Liivimaale 1690–1710”⁸, mis tugineb arvukatele dokumentidele ja publikatsioonidele paljudest arhiividest ja raamatukogudest, pöörab peatähelepanu teaduse ajaloole ülikoolis. Ta rõhutab Tartu ülikooli tähendust teaduses ja vaimuelus. Samas jätkb ta poliitilist tagapõhja käsitledes siiski vana traditsiooni järgi rüütelkondade võitlust Rootsi võimu ja kuningate, eriti Karl XI vastu.

Vene historigraafia eitavale suhtumisele Rootsi aja ülikoolisse Liivimaal pani aluse Jevgeni Petuhhov, kes võttis üle baltisaksa negatiivse hoiaku ja alustas Tartu ülikooli ajalugu selle taasrajamisest 1802. aastal.⁹ See hoiak ei muutunud ei üldiseks ega määravaks ning kui 1932. aastal tähitati suure pidulikkusega Tartu ülikooli 300. aastapäeva, ei vaidlustanud seda keegi. Selle aastapäeva eel püstitati Tartus mälestussammas kuningas Gustav II Adolfile ning kujutus ülikooli vanusest jäädvustus eesti rahva mälus.

⁶ **A. v. Transehe-Roseneck.** Gutsherr und Bauer in Livland im 17. und 18. Jahrhundert. Strassburg, 1890. S 68.

⁷ **C. Schirren.** Zur Geschichte der schwedischen Universität in Livland. // Mittheilungen aus dem Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands. Bd. VII. Heft 1. Riga, 1953. S 41–68.

⁸ **Georg von Rauch.** Die Universität Dorpat und das Eindringen der frühen Aufklärung in Livland 1690–1710. Essen, /1945/.

⁹ **J. V. Petuhhov.** Imperatorskii Jurjevskii, bõvšii Derptskaa universitet za sto let Hillar jevo suštšestvonija (1802–1902), Jurjev, 1902.

Nõukogude okupatsiooni aeg teel ülikooli ajaloo amputeerimisele

Pärast Eesti okupeerimist 1940. aastal ning nõukoguliku nukuvalitsuse moodustamist tehti esimene katse kõigutada "kodanliku" Tartu ülikooli autoriteeti. Nii tegid nn EK(b)P Keskkomitee sekretär E. Kuusik ja meditsiinipolkovnik Andrei Vill ettepaneku muuta ülikooli ajaloo kontseptsiooni, revideerida sealt välja kõik "läänelik" ja seega sisuliselt pöörduda tagasi 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse venestuspoliitika juurde. Sõja oludes jäi esimene okupatsiooni siiski suhteliselt lühikeseks ning paari aktivisti esitis ei jõudnud laia avalikkuseni. Pärast teise Nõukogude okupatsiooni algust 1944. aastal muutis situatsiooni Tartu ülikoolis paljude eestimeelsete õppejõudude pagemine läände, teiste repressioonide vangistamisega või keeldumisega senisele töökohale võtmisest. Nende asemele tulid uued inimesed Venemaalt, osalt ainult vene keelt valdavad, põhiliselt aga Venemaa eestlased. Need olid inimesed, kes olid elanud üle stalinlikud repressioonid, teinud läbi marksistlik-leninliku koolituse ja sageli ilmutanud üleelamiseks bolševistlikku initsiatiivi. Enamus neist oli valmis ellu viima okupatsioonivõimude kõiki ettevõtmisi. Eestiaegsed teadlased sunniti vaikima vangistamise või vallandamise ohuga. Venemaa eestlaste hulka kuulus ka 1900. aastal Liibavis sündinud Eduard Martinson, kes oli omandanud kõrghariduse biokeemikuna ja saadetud Leningradist Tartusse ülikooli abistama. 1949. aastal sai ta biokeemia kateedri juhatajaks ning 1950. aastal määrati teadusprorektoriks. Sellel ametikohal ilmutas ta ülimat initsiatiivi kommunistliku ideoloogia juurutamises, saates selleks kaebekirju, mis olid kirjutatud vene keeles pikkusega 60–70 lehekülge masinkirjas.¹⁰

Uued võimumed ei jõudnud kohe kehtestada ülikooli ajaloo käsitluse muutmise otsust. Ülikooli õige asutamisaasta esineb viimati 1946. aastal ülikooli passi nime all koostatud Tartu ülikooli üleandmisaktis NSV Liidu kõrghariduse süsteemi. Üksikjuhtudel on ülikooli asutamisaastat kasutatud aga hiljemgi. Nii on Ed. Martinsoni kaebuses NLKP Keskkomitee parteikontrolli komisjanile esitatud süüdistus, et 1950. aasta märtsis toimunud üliõpilaste teaduskonverentsi programmi tiitellehel on olnud ülikooli asutamisaastana märgitud 1632.¹¹ Rektori käskkirjaga 22. novembrist 1948 moodustati komisjon ülikooli ajaloo uurimiseks. Selle komisjani tegevusest ei ole aga säilinud ei protokolle ega aruandeid. Küll on aga säilinud koopia venekeelsest kirjust NSVL kõrghariduse ministrile, milles Tartu ülikoolile taotleti N. I. Pirogovi nime, kusjuures on tunda juba ülikooli ajaloo ümberhindamist E. Martinsoni stiilis. Alles 16. jaanuaril 1951 on rektor Alfred Koort Õpetatud Nõukogu koosolekul informeerinud nõukogu liikmeid sellest, et juba 1950. aasta kevadel on rektoraadi koosolekul arutatud ülikooli 150. aastapäeva tähistamist ning moodustatud selleks ka vastav komisjon. Rektor märkis küll, et on vaja ajaloolaste tööd, kuid nõukogulikud repressioonid ajaloolaste kallal ei andnud selleks reaalseid võimalusi. Juba 1949. aastal oli likvideeritud Eesti ajaloo kateeder, märtsis 1950 vallandati Ajaloo-Keeleteaduskonna dekaan, NSVL ajaloo kateedri juhataja Richard Kleis, kes järgnevalt töötas raamatupoes labases tumesinises ametikitlis, nagu ma teda seal ka üliõpilasena nägin. Tegelikult ei olnud Õpetatud Nõukogul mingit võimalust kaasa rääkida, millal on ülikooli aastapäev ja kuidas seda tähistada. Juba 2. jaanuaril 1951 oli rektor A. Koorti allkirjaga saadetud venekeelne kiri EK(b)P Keskkomitee I sekretärile Ivan Käbinile ja ENSV Ministrite Nõukogu esimehele Arnold Veimerile, milles teatati, et mais 1952 täitub 150 aastat Tartu Ülikooli asutamisest. Samas esitati palve sellega seotud kulude katteks. Järgnes EK(b)P Keskkomitee otsus 29. jaanuarist 1951 "Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäeva tähistamisest" ja ühisotsus ENSV Ministrite Nõukoguga 27. juulist 1951. Kõiki neid otsuseid peeti salajasteks dokumentideks isegi veel palju aastaid hiljem. Kui

¹⁰ Milvi Hirvlaane. Op. cit. Lk 51.

¹¹ Milvi Hirvlaane. Op. cit. Lk 48.

ma veel 1970. aastate teisel poolel olin avaldanud ajakirjas “Horisont” oma järjekordse artikli Rootsi aja ülikoolist, kutsuti mind TRÜ parteikomiteesse, kus uus matemaatikust partorg, kes muidu ei paistnud silma erilise nõudlikkuse ega karmusega, nõudis minult aru, miks ma olin rikkunud EKP otsust. Vastasin, et kuna ma ei ole partei liige, ei ole mulle seda otsust lugeda antud ja sinna see asi jäigi. Keegi ei saanud protesteerida nii tähtsate asutuste otsuste vastu ülikooli asutamise 150. aastapäeva tähistamiseks. Oli ainult üks protest. Selle esitas Turkmeenia Ülikooli raamatukogu töötaja M. Nijazova, kes oma kirjas TRÜ rektorile 19. novembrist 1951 kirjutab, et ta olevat teadnud, et Tartu ülikool on asutatud 1632. aastal ja et sama aastaga tähistati selle ülikooli 300. aastapäeva. Ta palus selgitada, millest tuleneb selline lahkumine.¹² Uus rektor Fjodor Klement tegi vastamise ülesandeks prorektor E. Martinsonile. E. Martinson vastas viidates Jevgeni Petuhhovile ja ta enda artiklitele.

Ülikooli asutamise küsimuses muutus E. Martinson autoriteediks, kellele ei tohtinud vastu seista. Kes julgesid teda kritiseerida, arvati välja juubelikomisjoni koosseisust ja seejärel vallandati ülikooli teenistusest. Ülikooli ajaloo komisjoni määrati nende asemele täielikud profaanid, nende seas näiteks Mihhail Sõštšikovi, keda olen ise näinud keelatud raamatuid, näiteks Eesti Entsüklopeedia kõiteid, kirves käes ülikooli raamatukogus (paegune Ülikooli Muuseumi hoone) puruks raiumas. E. Martinsonilt tuli ka algatus võtta maha Gustav II Adolphi mälestussammas. Soov vormistati küll kuue komsomoliaktivisti artikliga “Edasis” Mäletan, millise nõrdimuse see kutsus esile üliõpilaskonnas ja üldse avalikus arvamuses. Mäletan veel tülgaist mitme sellise aktivisti vastu, kellest hiljem said teadlased ja teaduse organisaatorid. 1954. aastal esitati E. Martinsoni käsitlused Tartu ülikooli asutamise kohta eraldi raamatuna.¹³

Otsustustes ülikooli ajaloo üle olenes muidugi väga palju rektoritest¹⁴ Nõukogude teise okupatsiooni algul oli esimesks rektoriks alates 1944. aastast Alfred Koort, Tema tegevuse mõistmiseks tuleb arvestada, et see oli aeg, millal toimus Tartu ülikooli taastamine, mis nõudis suurt tööd ja vaeva, aga ka kohandumist stalinliku okupatsioonisüsteemiga. Nõukogude süsteemis toimus terve rida ideoloogilisi rünnakuid ja kampaaniaid, nendest esimese suuremana otsus ajakirjade “Zvezda” ja “Leningrad” kohta. Seoses sellega langesid kõrvuti kirjanikega kriitika alla ka Tartu ülikooli kirjandusteadlased, eriti Valmar Adams, Villem Altoa, Karl Taev jt. Teadlaste vastu suunatud kriitikatormis olid uuteks mürsulaineteks formalism, estetism, kosmopolitism, kodanliku kultuuri ees lõimitamine jms, eriti aga kodanlik natsionalism. Uueks suureks kampaaniaks kujunes mitsuurinliku bioloogia juurutamine, mille käigus Tartu ülikoolist vallandati või sunniti lahkuma rida teadlasi, viimaste seas isegi bioloogist õppeprorektor Harald Haberman, kes oli ilmutanud püüdlikkust suhtlemises okupatsioonivõimudega.

Parteiorganisatsiooni ülemuslikku rolli rektori üle suurendas see, kui juunis 1948 EK(b)P Keskkomitee suunas ülikooli partorgiks Pavel Kalju, keda juba omal ajal märgiti mõistega aferist. Rektori võim muutus minimaalseks või nominaalseks pärast seda, kui parteibüroo survel 1. novembril 1949 määrati kaadriosakonna ülemaks Helene Kurg. Sellel ametikohal juhtis “Ilus Helene”, nagu teda rahvalikult nimetati, tegelikult ülikooli, eriti seetõttu, et tal oli õigus vallandada õppejõude ja eksmatrikuleerida üliõpilasi. Aasta-poolteise jooksul represseeriti ligi 200 õppejõudu (osa neist vallandati, teised viidi madalamatele

¹² **Milvi Hirvlaane.** Op. cit. Lk 49.

¹³ **E. E. Martinson.** Istorija osnovanija Tartuskogo (B Derptseva) universiteta. Leningrad, 1954.

¹⁴ Album rectorum Universitatis Tartuensis 1632–1997 Tartu, 1997 Lk 105–107

ametikohtadele) ning eksmatrikuleeriti poliitilistel põhjustel ligi 100 üliõpilast.¹⁵ Sellises olukorras oli ülikooli nõukogu ainult nõuandev organ rektori juures.

Ülikoolis toimusid mõningad muudatused, kui kodanlikus natsionalismis süüdistatud rektor A. Koort vabastati ametist 8. juunil 1951. Tartu ülikooli rektoriks määrati Leningradi ülikooli füüsikadotsent Fjodor (Theodor) Klement, kes Tartu ülikoolis sai optikaprofessori tiitli.¹⁶

Rektori mõjuvõimu taastamiseks vabastas ta ametist Helene Kure, selgitades, et käskkirju õppejõudude ja üliõpilaste kohta annab ikkagi rektoraat. H. Kure vabastamist kergendas see, et see naine oli võltsinud dokumente endale keskhariduse omistamiseks. Venemaal elanud ja seal õppinud meheks oli F. Klement siiski igati vene mõju all ja seetõttu ei saanud tulla ka mingit muudatust Tartu ülikooli asutamise küsimuses.

Tartu ülikooli aastapäeva küsimuses oli vägagi määravaks ka ideologiseeritud nõukogude ajalooteaduse eitav suhtumine kogu Rootsi ajasse. Juhtivat osa selles etendas Venemaalt tulnud tähtis ideoloog, füüsikat õppinud Gustav Naan, kes koos oma kaastööliste ja oma töökoha säilitamise eest muret tundvate ajaloolastega fikseeris eitava suhtumise Rootsi aega ametliku ideoloogiana. Selle raamesse mahtus ka täiesti eitav suhtumine Rootsi ajal tegutsenud ülikoolisse. G. Naani toimetatud kolmeköitelise "Eesti NSV ajaloo" esimeses köites väidetakse, et õppetöö ülikoolis olevat toimunud madalal tasemel ja et professorid ei olevat tundnud põhjalikult ühtegi eriala.¹⁷ Johan Skyttele, kes isegi ülikooli avaaktusel oli astunud ägedalt välja rüütelkondade vastu ja väitnud, et ülikoolis peavad saama õppida ka vaesed talupojad, pannakse suhu sõnad, nagu oleks ta kutsunud ülikooli andma oma panust mõisnike huvide kaitsmisel ning aitama lämmatada talurahva klassivõitlust. G. Naani suhtumine Eesti ajalosesse kujunes mõneks ajaks määravaks, nagu oleks tegemist prohvetiga. Omapoolse mälestusena G. Naani seisundist Eesti ajalookirjutuses märkin, et nõukoguliku tsensuuri taha jäid nii minu kandidaadi- kui ka doktoritöö. Doktoritöö puhul Rootsi riigimajandusest Eesti- ja Liivimaal esitas Eesti NSV Glavliti (tsensuuriameti) töötaja Adams põhjenduseks, et minu töö revideerib sm. Naani seisukohti. Sellele seisukohale vastu vaielda ei olnud võimalik.

On märkimisväärne, et Rootsi aja kui Eesti kultuuriloo etapi käsitleluses ei süüdistatud selle tähenduse kaitsjaid mitte Lääne ees lõimitamises, nagu see oli käibel terminina nõukogulikus võitluses Lääne kultuuri vastu, vaid kodanlikus natsionalismis. Seega märgiti Tartu ülikooli tähendust eesti rahvuskultuuris ning Rootsi aja kui ülikooli esimese perioodi eitamine pidi tähistama vene bolševike võitlust eesti rahvuskultuuri vastu.

1952. aastal tähistati nõukoguliku pidulikkusega Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäeva, kuid enamusele ülikooli õppejõududest ja üliõpilastest ei jäänud muljet, et asi on otsustatud. Nende ridade kirjutajat innustas just see lülituma ülikooli ajaloo uurimisse, millest järgnevalt kujunes ajaloolase harrastustegevus muu teadusuurimuse kõrval eluks.

Sõjad ja lahingud 150. ja 350. aastapäeva vahel

Ajaloolise töö taastamist ajaloo paljudes probleemides, sealhulgas Tartu ülikooli ajaloo küsimustes, sai alustada nn Hruštšovi sula ajal. Tartu ülikooli väljaandena hakkas ilmuma

¹⁵ **Karl Siilivask.** Poliitiliset võitlusest. Lk 23–24.

¹⁶ **E. Kelk, V. Klement, K.-S. Rebane.** F. D. Klement ja Tartu Riiklik Ülikool 1951–1970. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi IV (TRÜ ajaloo komisjoni materjalid), Tartu, 1977. Lk 3–23; Album rectorum Univesitatis Tartuensis. Lk 106.

¹⁷ Eesti NSV ajalugu I kd. Kõige vanemast ajast XIX sajandi 50. aastateni. Tallinn, 1955. Lk 385–386.

venekeelne üleliiduline aastaraamat “Skandinaavia kogumik”, milles olid ka resümeeid eesti ja mõnes skandinaavia keeles. Selle aastaraamatu 2. numbris ilmus Rudolf Kenkmaa ja Linda Eringsoni ühisartikkel *Academia Gustavianast*, artiklis endas kasutati aga ka sõna *ülikool*. Artikli algatajaks oli minu eelkäija arhiivinduse õppejõu kohal R. Kenkmaa, kuid oluline oli ka Venemaa eestlase, TRÜ õppejõu L. Eringsoni kaasabi.¹⁸ Toetudes ilmunud kirjandusele, annavad autorid objektiivse pildi Tartu ülikooli asutamisest ja kõige esimesest tegevusperioodist (1632–1656). Mõned aastad hiljem avaldas L. Eringson eraldi artikli ka Rootsi aja teisest tegevusperioodist.¹⁹ Kuna tegemist oli venekeelse teadusväljaandega, oli see paratamatult määratud eeskätt haritud vene lugejale. Leidsin, et üleliidulises trükisõnas soodsaks kujunenud situatsiooni tuleks kasutada ka mõnes eestikeelses väljaandes. Pakkusin 1957. aastal ajalehe Tartu Riiklik Ülikool toimetusele artiklit “Üliõpilaselu XVII sajandil”, mille sees sai nagu muu seas käsitleda ka Tartu üliõpilaselu märgitud sajandil. Mõistsin ajalehe toimetuse muret, mida teha ja mulle antud soovitusi hankida parteiorganisatsiooni heakskiit. Tegin seda omapärasel viisil, paludes end juba selles küsimuses heast küljest näidanud uue partorgi L. Eringsoni kaasautoriks. Ta oli nõus, vaatamata sellele, et olin parteitu. Artikkel ilmus 25. oktoobril 1957, kuid mulle ehmatamapaneval viisil oli lisatud lause, mis oli vastuolus kogu artikli eelneva käsitlusega Tartu ülikooli algusest.

Suureks tagasilöögiks ideoloogilises sõjas Tartu ülikooli asutamisaja ja selle tegevuse hinnangule oli “Eesti NSV ajaloo” I köite venekeelse trüki ilmumine 1961. aastal. Võrreldes eestikeelse väljaandega, oli tehtud mõningaid korrektiive. Märgiti Rootsi aja ülikooli “teatud positiivset osa” Baltimaade kultuuri- ja teadusloos, kuid põhitekst on jäänud oluliselt muutmata. Tartu ülikooli ajalugu ei vaadelda ühtse tervikuna, vaid kõneldakse ülikoolidest Rootsi ajal, seega kaht tegevusperioodi eraldi õppeasutustena käsitledes.

Järgnevalt hakatigi kõnelema ja kirjutama *Academia Gustaviana* st ja *Academia Gustavo-Carolina* st kui Tartu ülikooli eelkäijatest, luues sellega **mitme ülikooli kontseptsiooni**. Selle kontseptsiooni viimane kaitsja oli TRÜ ajaloo komisjoni esimene sekretär Erik Selli, kes esitas seda seisukohta isegi siis, kui tema poolt refereeritavad autorid olid avaldanud lausa vastupidiseid arvamusi. Kuna Glavliti (nõukogude tsensuuri) pareilise seisukoha bürokraatliku esitusena ei tohtinud Rootsi ajal tegutsenud kõrgkooli kohta kasutada sõna *ülikool*, hakkasid vohama perioode märkivad paralleelnimetused *Academia Gustaviana* ja *Academia Gustavo-Carolina*. Alles 1974. aastal võis juba ka TRÜ Toimetistes ilmuda artikkel “Tartu ülikooli finantsidest XVII sajandil”²⁰

Vahepeal lõppes prof Ed. Martinsoni aktiivne tegevus võitluses Tartu ülikooli ajaloo vastu. Konfliktis rektor F. Klementiga oli E. Martinson märtsis 1954 vabastatud teadusprorektori kohalt. 1950. aastate lõpul uuendas ta aga jälle oma ühiskondlik-poliitilist tegevust, kuid olles sattunud konflikti mitmete teadlastega arstiteaduskonnast, hospitaliseeriti ta psühhoneuroloogiahaiglasse. Olles sealt vabanenud, jätkas ta kaebuste kirjutamist ja osalemist poliitilises võitluses, kuid aprillis 1963 lõpetas oma elu enesetapuga. Tartu ülikooli ajaloo Rootsi ajal asutamise tähistamise pooldajad olid kaotanud traagilisel viisil oma põhilise vastase.

¹⁸ R. Kenkmaa, L. Eringson. Iz istorii *Academia Gustaviana* v Tartu (1632–1656). // Akandinavskii sbornik II. Tartu, 1957. C 137–175, 300, 317.

¹⁹ L. Eringson. Iz istorii *Academia Gustavo-Carolina* (1680–1710). // Skandinavskii sbornik VII. Tallin, 1963. S 154–218.

²⁰ H. Piirimäe. Tartu ülikooli finantsidest XVII sajandil. // Eesti NSV ajaloo küsimusi VIII. Tartu, 1974. Lk 38–64.

1972. aastal korraldas TRÜ teadusraamatukogu ulatusliku näituse, mis oli pühendatud ülikooli asutamise 340. aastapäevale, ilma et sel puhul oleks kasutatud sõna ülikool.²¹ Näituse ettevalmistamisega nägi suurt vaeva raamatukogu töötaja Arvo Tering. Näituse kataloogi sissejuhatuses rõhutati, et Rootsi ajal Tartus tegutsenud õppeasutus oli kahtlemata ülikool oma aja mõistes.²²

Ülisuurt osa Tartu ülikooli varasema ajaloo taastamisel etendasid ajaleht Tartu Riiklik Ülikool (alates 1957). ning ajakirjad Nõukogude Kool (1973)²³ ja Horisont. Viimane neist avaldas toimetuse initsiatiivil aastatel 1976–1982 artiklite seeria,²⁴ mis algul oli kavandatud 5–6 artiklist koosneva lühiülevaatenäite ülikooli ajaloost, kuid arvestades lugejaskonna positiivseid vastukajasisid ja toimetuse liikmete arvamusi, otsustati pärast esimeste artiklite ilmumist anda detailsem käsitus ja seega ka suurendada artiklite arvu. Lisaks nendele artiklitele, mis andsid üldkäsitus Tartu ülikoolist Rootsi ajal, ilmus ka eraldi seeria üksikutest teadusharudest.²⁵ Nendega liitub ka Arvo Teringu käsitus ülikooli raamatukogust Rootsi ajal.²⁶ Artiklite kogu seeria mõjutas ka avalikku arvamust, eriti muidugi meie haritlaskonda, toetama käsitlust Tartu Ülikooli olemasolust juba Rootsi ajal. Käesoleva artikli autori tähelepanu juhiti sellele, et üksikartiklidel oli kergem läbida Glavliti tsensuuriväravaid ja et nii olid need ettevalmistuseks Rootsi aja ülikooli käsitusel eraldi raamatuna.

Otsustavaks Tartu ülikooli läheneva 350. aastapäeva tähistamisel sai 1970. aastal rektoriks määratud Arnold Koobi seisukohavõtt. Nagu ka eelnenud rektor oli ta Venemaa eestlane, kuid

²¹ Academia Gustaviana 1632–1665. Academia Gustavo-Carolina 1690–1710. Näituse kataloog. 1972. Lk 9.

²² **H. Piirimäe.** Ülikoolist Tartus XVII sajandil. // *Academia Gustaviana...* Näituse kataloog. 1972. Lk 9.

²³ **H. Piirimäe.** Kui Tartust sai ülikoolilinn. // Nõukogude Kool. 1973, nr 1. Lk 76–81.

²⁴ **H. Piirimäe.** Academia Gustaviana asutamine. // Horisont 1976, nr 12. Lk 16–19; **H. Piirimäe.** Kui rektor kolmas mees oli ja kaerte eest raamatuid osteti. // Horisont 1977, nr 1. Lk 15–17; **H. Piirimäe.** Kus tegutsesid mitme maa kultuurilukku läinud professorid. // Horisont, 1977 nr 2. Lk 18–20; **H. Piirimäe.** Professorid, kes läksid ajalukku. // Horisont 1977 nr 3. Lk 21–25; **H. Piirimäe.** Kui tudengikandidaati veel igast küljest puust hõõvliga üle lasti. // Horisont 1977 nr 5. Lk 22–24; **H. Piirimäe.** Miks Tallinnast ei sanud ülikoolilinna. // Horisont 1977 nr 7. Lk 22–24; **H. Piirimäe.** Kas Tartu, Pärnu või koosis Riia. // Horisont nr 9. Lk 26–27; **H. Piirimäe.** Kui õppejõud olid enamasti rootslased, üliõpilased aga sakslased. // Horisont 1977 nr 12. Lk 21–23; **H. Piirimäe.** Kui ülikool Pärnu kolis. // Horisont 1978 nr 3. Lk 22–25. **H. Piirimäe.** Pärnu – ülikooli lootuste linn. // Horisont 1978 nr 5. Lk 26–27; **H. Piirimäe.** Kui sõda möllas enam kui kaks aastakümnet. // Horisont 1978 nr 7. Lk 22–24; **H. Piirimäe.** 17. sajandi tudeng. // Horisont 1978 nr 9. Lk 22–25; **H. Piirimäe.** Kuidas tudeng riides käis ja ära elas. // Horisont 1978 nr 12. Lk 18–20; **H. Piirimäe.** Liivimaa Ateena, mis Emajõe ääres õilmitseb. // Horisont 1979 nr 5. Lk 16–18; **H. Piirimäe.** Kui maakeeles luuletusi tehti. // Horisont 1979 nr 7. Lk 20–22; **H. Piirimäe.** Naabermail ja laias maailmas. // Horisont 1979 nr 9. Lk 20–21. **H. Piirimäe.** Rahvalgustajad, teadlased, kirjanikud. // Horisont 1980 nr 2. Lk 20–22.

²⁵ **H. Eelsalu.** 1633 – Tartu akadeemilise täheteaduse sünniaasta. // Horisont 1980 nr 3. Lk 12–14; **Ü. Lumiste.** Teadusrevolutsiooni ääreuultes. // Horisont 1980 nr 4. Lk 26–28. **P. Tulviste.** Kui Tartus hingeteadust uurima hakati. // Horisont 1980 nr 8. Lk 20–22; **P. Kard.** Füüsikateaduse lätteil Tartus ja Pärnus. // Horisont 1981 nr 5. Lk 24–27.

²⁶ **A. Tering.** Raamatutel on oma saatus. // Horisont 1980 nr 7. Lk 23–25.

erinevalt oma eelkäijast ei olnud tal olnud võimalik olla edukas akadeemilises tegevuses, kuid ta oli ülivõimekas administratiivalal.²⁷ Nõukogulike repressioonide olustikus oli tal jäänud pooleli keskeriharidust andev Leningradi Veetranspordi Tehnikum, mille tõttu tal ei olnud pärast sõda Eesti NSVsse tulles võimalik astuda Tartu ülikooli. Ta õppis 1947–1949 Vabariiklikus parteikoolis ja seejärel 1950–1956 Tallinna Pedagoogilises Instituudis, olles 1952–1956 ühtlasi sama instituudi vanemõpetaja. Juba enne instituudi lõpetamist oli ta oma õppeasutuses 1955–1956 ajaloo-keeleteaduskonna dekaan. 1960. aastal kaitses ta ajalookandidaadi kraadi, 1985. aastal promoveeriti ta filosoofiadoktoriks ning 1972. aastal sai temast marksismi-leninismi professor. Loobugem siin kohal katsest arutleda, kuivõrd reaalse sisuga oli see teadlasette. Oluline oli see, et TRÜ rektorina tegi A. Koop väga palju ülikooli hoonete ehitamiseks ja üldse ülikooli arendamiseks. Meie teema seisukohalt on oluline, et rektor asus seisukohale, et siiski tuleks tähistada ülikooli 350. aastapäeva ning ta ise juhtis aktiivselt vajalikke ettevalmistustöid.

Üheks oluliseks komponendiks ettevalmistustöodes kujunes kavatsus anda juubeliks välja kolmeköiteline teos Tartu ülikooli ajaloost, millest esimene köide käsitleks ülikooli Rootsi ajal. Suure teose väljaandmist juhtis ja toimetas ama aja kohta liberaalses vaimus prof Karl Siilivask, kuigi paljudes küsimustes sekkus EKP Keskkomitee. Ettevalmistustööde käigus tekkis vajadus uurida Rootsi aja ülikooli ajalooga seoses ka Rootsis asuvaid arhiivimaterjale. Selle ülesande täitmisel tõusin kandidaadiks rootsi keele oskusega ja seetõttu, et olin suuteline lugema 17. sajandi allikaid ka käsikirjas ning mõistma neid tolle aja rootsi keeles.

Esialgu näis lahendus olevat lihtne, sest NSVL Teaduse Akadeemia pakkus mulle vahetuse korras 10 kuuks komandeeringut Rootsi minu varasemat teadustegevust arvestades. Kuna mul oli ka rektori heakskiit, valmistusin juba komandeeringuks, ajades korda pabereid ja korraldades vahetusi õppetööks. Väljasõidu eel esitas aga meie ajaloo osakonna partorg dots Hillar Palamets, ka praegu tuntud raadiohääli, mulle nõude, et kirjutaksin avalduse NLKP liikmeks astumiseks. Kui sellest keeldusin, jäi sõit ära ning ülikoolil oli pahandusi, et talle antud koht komandeeringuks jäi täitmata.

Uut võimalust nägi rektor A. Koop ENSV Sõprusühingus, kes korraldas suhtlust teiste maadega. Ta saatis mind sinna koos teadussekretäri Milvi Hirvlaanega, kes pidi selgitama, miks tuleks saata just mind, kartusest, et ma ei oska ennast küllalt kiita. Sõprusühingu esimeheks oli Arnold Meri, kellele selgitasin probleemi ning seejärel esitas rektori sekretär talle ka selgituse, miks tuleks saata just mind. Arnold Meri kuulas meid ära ja teatas siis, et tal on mulle ainult üks küsimus: “Kas Te olete NLKP liige?” Kui olin vastanud eitavalt, teatas ta, et siis ei ole meil millestki kõnelda.

Vaatamata minu perteitule seisundile sai komandeering siiski teoks tänu ülikooli rektori Arnold Koobi taotlusele NSVL Kõrg- ja Keskerihariduse Ministeeriumi ees. Kui novembri lõpul 1979 Tartust Moskvasse sõitsin, teadsin, et sõit on kaheks nädalaks, nii et mul polnud vaja mõelda isegi talverõivastusele. Moskvas teatas ministri ametis olev kaunis daam, et talle on helistatud EKP Keskkomiteest minu sõidu toetuseks ja et selle alusel antakse mulle komandeering kaheks kuuks. Helistaja oli olnud EKP KK uus sekretär, minu kursusekaaslane Vaino Väljas või tema usaldusisik. Mul jätkus jultumust pärida kaunilt ministridaamil, kui

²⁷ **Hillar Palamets.** Arnold Koop – kes ta oli? // Tartu Ülikool 1970–1988. Tartu University from 1970–1988. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXX. Tartu, 1998. Lk 167–171, 197–198; **Hans Trass.** Subjektiivsusevõitu olbuseid rektor Arnold Koobi võimuajast 1970–1988. // Tartu Ülikool 1970–1988. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXX. Tartu, 1998. Lk 67–71, 178.

suur on selleks komandeeringuks ette nähtud rahasumma. Selgus, et mingit rahasummat ei ole ette nähtud, kuid ta soovitas mul võtta nädalaks kaasa võileibu ja vaadata, kas pole saada mingit stipendiumi. Vastasel juhul tulgu ma järgmisel nädalal tagasi Moskvasse (kõik komandeeringus käijad ju ei tulnud).

Sõit Tartust Stockholmi oli peaegu nagu Karl XII-l Põhjasõja oludes 1701–1714 selle erinevusega, et Rootsi kuningas ei jõudnud Moskvasse, mina Türgimaale. Sõites otsevaguniga marsruudil Moskva-Varssavi-Berliin-Trelleborg-Malmö-Stockholm jõudsin lõpuks 1. detsembril 1979 kohale, olles hilinevad varem teatatud ajast 16 tundi. Ühtegi tuttavat enam jaamas vastas ei olnud, ükski telefon ei vastanud (hiljem selgus, et numbrid olid muudetud). Viimaseks õlekõrreks oli sõit Uppsalasse, et otsida üles meie kaasmaalane Aleksander Loit. Just tema oli see, kes aitas hankida mulle Rootsi Instituudi stipendiumi – tervelt 2000 krooni. See oli summa, mis oli mõeldud Rootsi üliõpilasele üheks kuuks, kuid minule kui eesti maapoisile jagus seda kaheks, seda enam, et Balti Instituut oli muretsenud mulle korteriks väikese toakese (2 x 2 m) koos ühisköögi kasutamise võimalusega. Tervislik oli mitte kasutada linnatransporti, vaid käia arhiivides ja raamatukogudes jalgsi. Tuli hoida kokku ka toiduainetelt, aga kõik see andis mulle võimaluse töötada Rootsi arhiivides ja raamatukogudes jaanuari lõpuni 1980. Ilma selle uurimistööta poleks olnud võimalik kirjutada kõidet Tartu ülikooli ajaloo Rootsi ajal. Samal ajal sain võimaluse öösiti lugeda kirjandust, mis meil Eestis oli nii range kontrolli all, et need raamatud ei olnud kättesaadavad isegi mitte erifondis. Nende seas mäletan eriti Einar Sandeni poolt kirjutatud raamatuid.

Uurimisreisi ajal õnnestus mul siluda veel üks mätas teel, mis pidi viima juba otsekursil 350. aastapäevani. Ühel laupäeval kella kuue paiku hommikul (nõukogude kellaaeg oli paar tundi ees) helises mu toakeses telefon. TRÜ ajaloo komisjoni sekretär Milvi Hirvlaane teatas ärevusega hääles, et Suures Punases Majas nõutakse kiiresti ülikooli asutamisüriku notariaalset koopiat, vastasel juhul ei ole võimalik saada juubeliks luba. (Tol ajal populaarseks saanud väljendi Suure Punase Maja all mõeldi muidugi NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja NLKP Keskkomiteed kui vastandit USA Valgele Majale.) Asutamisüriku koopia hankimine tõi kaasa hulga sekeldusi (Riigiarhiivi raudkapist sügaval kaljude all ei anta ürikuid välja, notar aga ei tulnud arhiivi ja arvas, et ajaloodokumentide ehtsuse tõestamine ei ole tema, vaid ajalooprofessori õlesanne). Lõpuks, kui olin Gustav II Adolphi allkirja ise tõestanud, tehti kinnitus ka juriidilises büroos, seejärel igaks juhuks ka Nõukogude suursaatkonnas. Lahendatud sai ka koopia üle piiri toimetamine (võis karta loetamatu teksti konfiskeerimist). Pärast kauplemist saatkonnas (taheti saata Moskvasse), lasksin selle saata Eesti NSV välisministrile. Aega oli veel piisavalt, et rektor saaks hankida juubeli pidamise loa ja kinnitada ürituste kava.

Läbi ränkade ja ägedate arutelude valmisid siiski ka juubeliväljaande “Tartu Ülikooli ajalugu” kõik kolm kõidet. Pärast üht sellist arutelu kustutati minu nimi juba poolvalmis I kõite käsikirjalt ja asendati kolleegi omaga. Protest ja heatahtlike inimeste toetus võeti seekord siiski arvesse, aga enesetsensuuri ei tohtinud ka enam unustada. Väga suurt osa kõigi poliitiliste probleemide lahendamisel etendas suurväljaande peatoimetaja ajaloo professor Karl Siilivask. Oluliseks täienduseks ülikooli ajaloo käsitlusele ning ühtlasi kingituseks juubelipidustuste külalistele oli album ülikooli ajaloo.²⁸ Juubeliks oli kavandatud ka A.

²⁸ *Alma mater Tartuensis*. Tartu Riiklik Ülikool. Tartuski gosudarstvennõi universitet. Tartu State University. Staatliche Universität Tartu 1632-1982. Tallinn, 1982.

Teringu uurimustööga ette valmistatud “Album academicum”, milles esitati meie üliõpilaskonda Rootsi ajal. Selle ilmumine lükkus küll juubelijärgsesse aega.²⁹

Paralleelselt trükistega okupeeritud Eestis ilmusid mitmed Tartu ülikooli ajaloole pühendatud väljaanded ka vabas maailmas. Paguluses tegutsenud Eesti Seltsi väljaandel ilmus Karl Inno ingliskeelne raamat Tartu ülikooli ajaloost Rootsi ajal.³⁰ Teadusajaloo seisukohalt on jääva tähendusega soomlase Matti Sainio publikatsioon Tartu ülikoolis *Academia Gustaviana* perioodil kaitstud dissertatsioonidest.³¹

Tartu ülikooli asutamise 350. aastapäeva tähistati okupeeritud Eestis suurejooneliselt septembris 1982 nõukogulikus pompöösas laadis, kuid osavõtjatele oli see ka rahvuskultuuri sündmus, mille eest oli võideldud aastakümneid.

On märkimisväärne, et sama aasta novembris, ajastatult kuupäevaliselt Gustav II Adolphi langemisega Lützeni lahingus 6. novembril 1632, tähistati Tartu ülikooli asutamise 350. aastapäeva ka Uppsala ülikoolis.³² Selle raames toimus kõigepealt loenguseeria, mille raames prof Sulev Vahtre esines eestikeelse loenguga (mõeldud väliseestlastele), millest selgus, et rootslaste loodud õppeasutused ei sündinud Tallinnas ja Tartus mitte ootamatult, vaid sellel olid eelnevad arengufaasid. Uppsala Ülikooli aulas toimus pidulik aktus, kus lisaks tervitustele kuulati ka juubelile pühendatud ettekannet. Selle pidamise au oli antud nende ridade autorile. Rootsi keelses ettekandes kõnelesin Tartu ülikooli asutamise osatähtsusest kultuurisidemete arengus Rootsi ja Eesti vahel. Piduliku sündmuse õhtul toimus Uppsala lossi Riigisaalis bankett, millel osalesid ka Rootsi kuningas ja kuninganna. Nende lauas istus ka Eestist aastapäevale saabunud TRÜ delegatsioon eesotsas rektor A. Koobiga ning eestlastest professorid ja Rootsis tegutsevate eesti teadusorganisatsioonide juhid. Seoses juubeli tähistamisega toimus ka teaduslik sümposium, kus esinesid rootsi, soome, eesti, läti jt. teadlased (Aleksander Loit, Greta Wieselgren, Matti Sainio, Sten Karling, Sulev Vahtre, Baiba Kangeris, Juozas Limgis jt). Nõukogude okupatsioonivõimude mõju avaldus selles, et ära jäi pidulik kontsert, mille pidi Uppsala Ülikooli aulas esitama ansambel HORTUS MUSICUS ja muidugi ka selle ansambli esinemine kuninglikul banketil. Põhjus oli väga lihtne: ansambel ei saanud luba Rootsi sõiduks.

Üldhinnaguliselt võib öelda, et 350. aastapäeva juubel Tartus oli küll suurejooneline, kuid seda häirisid siiski punalipud ja nõukogulikud loosungid rongkäigus, aga muidugi ka vaimne tsensuur. Juubel Uppsalas oli küll kodumaast eraldatud, kuid vaimselt sügavam ja ka meie naabritele mõju avaldav.

Teel 350. aasta juubelilt 375-le aastapäevale

Pärast Tartu ülikooli asutamise 350. aastapäeva tähistamist ei ole asutamisaega enam vaidlustatud, kuigi üldpoliitilise olukorras toimus esialgu isegi nõukoguliku reaktsiooni pealetung rahvuslikult mõtlevate üliõpilaste ja õppejõudude vastu. Selles seoses eksmatrikuleeriti näiteks üliõpilased, kes käisid Julius Kuperjanovi haual, nende seas

²⁹ A. Tering. *Album Academicum* der Universität Dorpat (Tartu) 1632–1710. Tallinn, 1974.

³⁰ K. Inno. Tartu University in Estonia during the Swedish Rule (1632–1710). Stockholm, 1972.

³¹ M. Sainio. *Dissertationen und Orationen der Universität Dorpat 1632–1656*. Stockholm, 1978.

³² Tartu ülikooli juubeli tähistamine Stockholmis ja Uppsalas. // *Välis-Eesti* nr 10 (935) 15. nov. 1982.

juhtivaks tunnustatuna Indrek Tarand. Ajaloolastest eksmatrikuleeriti Lauri Vahtre, kellel küll aasta hiljem lubati ülikool lõpetada.

Eesti rahvusülikooli tekkelugu

Nõukogude ideoloogia mõjul toimus ka võitlus seoses probleemidega, kuidas venestatud Tartu (Jurjevi) ülikoolist sai 1919. aastal rahvuslik eestikeelne ülikool. Rahvusülikooli sünnilugu oli Eesti Vabariigi ajal kõige paremini käsitletud Peeter Põld,³³ kes hoolekandja ametis juhtis ettevalmistustöid ülikooli taasavamiseks eesti ülikoolina. P. Põld rõhutas õigustatult eesti ülikooli tekkeloo seost Eesti riikliku iseseisvumisega. Karl Laagus, kes ülikooli sekretärina ja P. Põllu abilisenä eesti ülikooli loomise eeltöödele kaasa elas, rõhutab oma mälestustes, et see idee oli palju vanem.³⁴ Pikemalt ajadistantsilt võime anda õiguse K. Laagusele.

Nõukogude okupatsiooni aja ajalookirjutus seostas eesti rahvusülikooli loomist nn Oktoobrirevolutsiooniga (bolševike riigipöördega Vene revolutsioonis). Kontseptsiooni esitas tolle aja juhtivaid ajaloolasi, "Tartu ülikooli ajaloo" peatoimetaja Karl Siilivask,³⁵ kes oma artiklis tähtsustas pärast Tartu vallutamist Punaarmee poolt 21. detsembril 1918 siin Eesti Tööraha Kommuuni nime all tegutsenud nukuvalitsust. Autor rõhutab, et Kommuuni päevil ülikooli juhtinud matemaatik (hilisem professor) Jaan Sarv koostas ülikooli põhikirja projekti, mille kohaselt ülikool oleks kujunenud demokraatlikuks rahvusülikooliks.³⁶ Tegelikult ei saa J. Sarve tegevust samastada Eesti Tööraha Kommuuniga, sest Punaarmee poolt vallutatud Tartus tegutses ta ülikooli hoolekandjalt P. Põllult saadud ajutiste volituste alusel, kuna P. Põld pages okupantide eest ning läks kooliõpetajate roodu koosseisus Vabadussõja rindele.

Mõistmaks probleemi poliitilist külge, arvestame, et eesti bolševikud olid algusest peale olnud iseseisva Eesti vastu ning olid seetõttu tagasi lükanud isegi Lenini taktikalistel kaalutlustel tehtud ettepaneku Eesti iseseisvaks kuulutamiseks. 1918. aasta lõpul, kui Eesti Vabariik oli juba realselt olemas ja rahvas oli alustanud relvastatud võitlust Eestisse tungivate Nõukogude vägede vastu, peeti sellist valitsust vajalikuks vastukaalu loomiseks Eesti Ajutisele Valitsusele rahva petmiseks ja agressiooni õigustamiseks. Kui nukuvalitsus oma loodetud eesmärgid ei saavutanud, läks Kommuun Dno jaamas laiali ja fiktsioonist tuli loobuda. Tartu rahu sõlmis Eesti Vabariik siiski Nõukogude Venemaa valitsusega.

Bolševike valitsus Tartus 21. detsembrist – 14. jaanuarini 1919 oli terrorirežiim, mille mälestuseks jäid laibad Krediidkassa keldris jm. Tegelikult saab vaevalt üldse kõnelda nn Eesti Tööraha Kommuuni hariduspoliitikast, sest selle tegevuse aluseks olid Nõukogude Venemaa seadusandlikud aktid. Nende seas oli Vene Rahvakomissaride Nõukogu dekreet 2. augustist 1918, mis avas kõrgkoolide uksed kõigile soovijatele alates 16. eluaastast, ilma et oleks nõutud mingit haridust tõendavat dokumenti. K. Siilivaski hinnangul likvideeriti seega ebavõrdsus ülikooli astumisel.³⁷ Tegelikult oleks see kahtlemata madaldanud ülikooli taset allapoole kõrghariduse nivood.

³³ **P. Põld.** Tartu Ülikool 1918–1929. Ülevaade Eesti Ülikooli kujunemisest tema esimesel aastakümnel. Tartu, 1929.

³⁴ **K. Laagus.** Eesti ülikool Tartus. Memuaare ja ajaloo andmeid ülikooli arengust 1632–1932. Tartu, 1932. Lk 184.

³⁵ **K. Siilivask.** Oktoobrirevolutsioon ja Tartu Ülikooli kujunemine rahvusülikooliks. // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi I. Tartu, 1975. Lk 176–183.

³⁶ **K. Siilivask.** Oktoobrirevolutsioon ja Tartu Ülikooli kujunemine. Lk 180.

³⁷ Tartu ülikooli ajalugu III. Lk 27

Nõukogude Vene rahvahariduse rahvakomissari määrusega 1. oktoobrist 1918 kaotati ülikoolides õppejõudude teaduslike kraadide ja kutsete süsteem. Õppejõud jagunesid õpetejateks ja professoriteks. Õppejõudude kohtadele määramiseks ei nõutud haridust tõendavat dokumenti. K. Siilivask hindab seda kõigiti positiivseks: “See koraldus võimaldas likvideerida vana konservatiivse professorkonna privilegeeritud seisundi ja edutada professorite kohtadele hulgaliselt nooremaid demokraatlikke õppejõude.”³⁸ Jäi määratlemata, millised õppejõud on demokraatlikud. Ilmselt mõeldi selle all poliitilisi hinnanguid. Venemaal viis see igatahes intelligentsi hävitamisele. Nõukogude okupatsiooni ajal ülikooli hoolekandja kohuseid täitva Jaan Sarve koostatud ülikooli põhikirja projektis oli kirja pandud: “Eesti Tööraha Kommuuna Tartu Ülikooli lektoriteks kutsutakse teadlased, kes tegelikult on näidanud, et nad oma eriala tunnevad ja selle ettekandmisega toime saavad, kuigi neil endisel ajal ette nähtud diplomisi ei ole.”³⁹ Seega oli J. Sarve nõudeks vähemalt see, et kutsutu oleks teadlane, kuid jäi lahtiseks, mis pidi seda näitama. On ilmne, et naaberriigi seaduste alusel loodu ei oleks olnud akadeemiline kõrgkool, vaid rahvaülikool, mida me tunneme Skandinaaviamaades.

Mis keeles oleks töötanud Tartu Ülikool Kommuuna võimu all? Ülikooli põhiseaduse projektis oli ette nähtud “kolme kohaliku keele” – eesti, vene ja saksa keele võrdõiguslus. Sisuliselt oli see baltisakslase F. v. Strycki idee, mille ta oli esitanud kohalikus saksa lehes *Dorpater Zeitung*. Erinevus oli selles, et Strycki projekt nägi ette ka läti keele. Populaarteaduslikud loengud rahvale (“rahvalikud ettelugemised”) pidid olema eestikeelsed “mõne tarviliku erandiga,”⁴⁰ Nende loengute jaoks pidi igas õppetoolis olema üks lektor, kes suudab esitada ainet “rahuldavas eesti keeles” Olemasolevates tingimustes oleks Eesti Tööraha Kommuuni nimel esitatud “keelte võrdõiguslikkus”, kuid ilma eesti keele nõuet ülikooli enda töös üles seadmata, tähendanud vene keele valitsemist.

“Tartu Ülikooli ajaloo” III köites on avaldatud kahetsust, et Tartu langemise tõttu valgete kätte 14. jaanuaril 1919 ei suudetud realiseerida “suure põhimõttelise tähtsusega kavatsusi”⁴¹ Pärast Tartu vabastamist vabadussõja käigus rajati senise okupatsioonivõimu nimel tegutsenud Kommuuni hariduspoliitika tähtsaima juhi A. Vallneri eestvõttel selle hariduspoliitika väljendusena Petrogradis Eesti Tööraha Ülikool (hilisem Eesti Pedagoogiline Instituut). See pidi ette valmistama õpetajaid kõigi eesti koolide jaoks Venemaal. Töö algas suure entusiasmiga, kuid lõppes 1930. aastast kõigi eesti koolide sulgemise ja enamuse õpetajate mahalaskmise või vangilaagrites hävitamisega, nagu tehti üldse eesti meestega Venemaa eesti asundustes. Küllap see oleks olnud ka meie tee, kui me isad ja vanaisad ei oleks suutnud Vabadussõjas vastu pidada. 1. detsembril 1919 avati Tartu ülikool rahvusülikoolina Eesti Vabariigi Tartu ülikooli nime all. Selle sündmuse tähistamisel 1989. aastal toimus teaduslik konverents, kus esitati erinevaid seisukohti eesti rahvusülikooli asutamissoos.⁴²

³⁸ K. Siilivask. Oktoobrirevolutsioon ja Tartu Ülikooli kujunemine. Lk 179.

³⁹ E. Tamme. Jaan Sarv Tartu Ülikooli juhatajana Eesti Tööraha Kommuuni perioodil.// Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi I Tartu, 1975. Lk 192.

⁴⁰ E. Tamme. Op. cit. Lk 191.

⁴¹ Tartu Ülikooli ajalugu III. Tartu, 1982. Lk 29.

⁴² H. Piirimäe. Väitlusi rahvusülikooli tekkeloos ümber.// Akadeemia 1990 nr 6. Lk 989–1002.

Ülikooli ajaloo probleemid taasiseseisvunud Eestis

Ideoloogilisel tasandil kadus probleem päevakorrast pärast Eesti taasiseseisvumist 1991. aastal. Oieti algasid ümberkorraldused Tartu Ülikoolis juba mõni aeg varem, nii et enam ei olnud vastuvaidlejaid aastale 1632 kui Tartu Ülikooli asutamisajale. Päevakorda tõusid nüüd esijoonel praktilised küsimused, kuidas ületada Nõukogude okupatsiooni ajal esitatud võltsinguid ja esitada lugejatele ülikooli ajalugu moonutamata kujul. Nii peeti vajalikuks anda välja Tartu Ülikooli ajaloo uus väljaanne. Seejuures leiti aga, et see ei pea olema varasema väljaande ümbertöötlus, vaid piisab ühest köitest.

Uue väljaande koostamiseks moodustati toimetuskolleegium ning kogu töö suunamiseks ja juhtimiseks määrati ametisse vastutav toimetaja. Ilmselt tingituna varasemast tööst Rootsiaegse ülikooli ajaloo valdkonnas määrati sellele ametikohale käesoleva artikli autor. 1990. aastate algul läks töö täie hooga käima. Eriline rõhk oli pandud okupatsioonide aja ja Nõukogude teisest okupatsioonist vabanemise käsitlesele. Leiti autorid, kes asusid tööle seni ideoloogiliselt viltu keeratud aastate ausa käsitlesega. Varasemate sajandite ja aastakümnete kohta tuli esitada lühikäsitus, ühteaegu ka nõukoguliklike venepoolseid väiteid eirates. Väljaande ilmumine oli planeeritud 1997. aastaks. Mitmed autorid esitasid juba oma käsikirjad kui mitte lõplikult valmina, siis vähemalt aruteluks.

Ootamatu pööre tuli 1995. aastal seoses rektor P. Tulviste aktsiooniga, mida ta ise nimetas konnatiigi puhastamiseks. Vastavalt sellele vabastati töölt kõik õppejõud, kes olid saanud 65 aastat vanaks. Ilmselt pidas P. Tulviste, kes ei kuulunud kommunistide hulka, silmas ülikooli vabanemist vanadest Nõukogude okupatsiooni ajal karjääri teinud õppejõududest, kuid tegelikult kujunes olukord paljudes teadustes, eriti humanitaaraladel, lausa vastupidiseks. Juba 1993. aastal, kui prof P. Tulviste oli valitud rektoriks, saadeti erru mitmed vanad professorid, näiteks Sulev Vahtre, kes olid just vastu seisnud Nõukogude ideoloogiale olgu siis komsomoli karjeristide eiletõus 1960. aastatel või siis ameerika politoloogi Rein Taagepera üleskutse astuda kommunistliku partei liikmeks. 1995. aastal, kui olin saanud 65 aastat vanaks, taandati mind emeriitprofessoriks, kellena võisin kuni 2001. aasta ülestõusmispuhani pidada ajaloo osakonnas tasuta mõningaid loengid, mis muidu oleksid ära jäänud, kuid kohe vallandati mind ülikooli ajaloo toimetaja kohalt. Asi jäi seisma, sest emeriitprofessorina ei olnud mul volitusi ka endale asendajat määrata.

Mõned aastad hiljem algasid uuesti ettevalmistused ülikooli üheköitelise ajaloo avaldamiseks. Sedapuhku oli ilmumise ajaks kavandatud 2002. aasta, seega taasavamise 200. aastapäeva tähistamiseks. Tegelikult jäi raamat ka seekord ilmutamata. Alles 375. aastapäeva eel võttis teadusprorektor prof Jaak Kangilaski asja uuesti üles ning ettevalmistused algasid uuesti. Prorektori soovil anti käsikiri enne trükki suunamist mulle kui esimesele koostajale kriitiliseks lugemiseks. Tegin oma tööd innukalt ja esitasin üsna pika kriitilise loetelu asjadest, milles pidasin vajalikuks parandusi või väiksemaid täpsustusi. Uus koostaja, minu õpilane ja seega noorem kolleeg, oli lasknud end koormata aga mitmete teiste ülesannetega, nii et tal ei jätkunud enam aega parandusteks. Nii siis raamat ilmus vaba mõtte väljendusena, kuigi selles on palju puudusi üksikasjades. Ei antud ka enam aega lugeda korrektuuri.

Raamat oli kavandatud laiale haritud lugejaskonnale ja seetõttu kirjutatud populaarteaduslikus laadis. Isiklikult oleksin soovinud säilitada viited, nagu seda oli tehtud kolmeköitelises ajaloos, kuigi just siis mitmed viited võitlesid nõukoguliku tsensuuriga. Kuna raamatu maht oli väga piiratud ja arvestatud haritlaskonna laia ringiga, loobusime teadusloos sügavast käsitlesest. Teaduse ajalugu Tartu ülikoolis vääriski eraldi teost ja sel puhul on küsitav, kas selleks piisaks ühest köitest.

Uus raamat Tartu ülikooli ajaloo saigi just nüüd täielikult eitava retsensiooni objektiks.⁴³ Äsja ilmunud retsensiooni autor eksperimentaalpsühholoogia professor Jüri Allik paneb kõigepealt pahaks populaarteaduslikku esituslaadi, väites, et suure töö tulemuseks on üsna lõdvalt ühendatud tekst, mille vaimne horisont ulatub harva kõrgemale ajalehtedes ilmuvast žurnalistikast. Ta paneb pahaks, et ajaloo käsitluses okupatsiooniajal on eraldi esile tõstetud ajaloolaste gruppi, kes ei olnud NLKP liikmed, kuigi ta retsensioonis märgib, et ka tema ei olnud liige. Eriti rõhutab retsensent puudujääke teadusloos ning mõne näitena ka trükivigu nimeses ja termides. Lõpuks soovitab retsensiooni autor lisada raamatu eksemplaridele tekst: "Hoiatus! See raamat võib olla kahjulik teie vaimsele tervisele." Võin omaenda kriitilise suhtumise taustal öelda, et nii teravaid hinnanguid ei antud ülikooli ajalugu käsitlevatele trükistele isegi mitte Nõukogude okupatsiooni ajal ja et Jüri Alliku uut teadusajaloolist käsitlust oodates võite siiski raamatut lugeda, kartmata, et teid võidaks saata prof Ed. Martinsoni jälgedes psühhoneuroloogia kliinikusse, mille eest teid hoiatab prof Jüri Allik. Sõda ülikooli ajaloo ümber jätkub.

Tõestuseks ideoloogilise võitluse lõppemisest Tartu Ülikooli asutamise küsimuses on prof Raik-Hiio Mikelsaare ettevõtmisel ülikooli asutamiseüriku avaldamine eraldi raamatuna, mille tekst on esitatud ladina originaalkeeles ning tõlgetena saksa, rootsi, vene, prantsuse, inglise ja eesti keeles koos käsitlusega sünniloost, tagapõhjast ja tähendusest.⁴⁴ Seoses diskussioonidega eesti rahvusülikooli alguse kohta avaldati eraldi raamatuna ka dokumentide kogumik koos nende ridade autori teadusliku ülevaatega.⁴⁵

Omaette vaidlusteemaks sai küsimus kuidas tähistada kohta, kus Tartu ülikool 25. (15.) oktoobril 1632 piduliku aktusega avati. Olime koos ülikooli ajaloo paljude asjade uurimisele ja jäädvustamisele kaasaaitaja Tullio Ilometsaga kindlaks teinud selle täpse asukoha (ülikooli majandusmaja vastas üles Toomemäele viiva kõnnitee ääres). Erakordset omaalgatuslikku initsiatiivi oli näidanud üles professor Raik-Hiio Mikelsaar, kes oli välja otsinud maakivi, millele oleks olnud sobiv kinnitada plaat andmetega ülikooli asutamise kohta. Ta laskis selle kivi 30. juunil 2007 oma kulul Toomemäele tuua ja nn professorite allee juurde, asutamiskoha vahetusse lähedusse, paigutada. Kuna ta oli teinud seda linna- või riigivõimudega kooskõlastamata, nõuti temalt, et ta selle kivi minema viiks. Põhjendusena toodi eriti väidet, et lapsed, kes Toomemäelt kelguga alla sõidavad, võivad vastu kivi põrkuda. Selle ohu esitajatelt võiks küsida, mis juhtuks, kui kelguga allasõitval lapsel mingit tõket ei ole, nii et ta jõuaks ülikooli peahoone ja Toomemäe vahelisele autoteele. Igal juhul nõudis linnavalitsus kivi äraviimist. Nõudmine täideti 10. juulil. Ülikooli juubeli tähistamisel 4.–6. septembril pandi ülikooli esimese asupaiga juurde mannetu silt. Ülikooli avamise täpset avamispäeva tähistades avati see kivi 25. oktoobril Pangodis erakrundil. Nii on päevakorras küsimus, kas Tartu ülikooli asutamise vastu huvi tundvad turistid vaevuvad ikka Pangodisse sõitma. Arvan, et Tartu ülikooli asupaika Toomemäe nõlval võiks siiski kuidagi väarikamalt tähistada.

⁴³ **Jüri Allik.** Arvustus. Universitas Tartuensis 1632–2007. Toimetajad Toomas Hiio ja Helmut Piirimäe. Tartu. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, 837 lk. // Akadeemia 2007, nr 11. Lk 2485–2490.

⁴⁴ Diploma Foundationis Academiae sive Universitatis Dorpatensis. Gründungsurkunde der Universität Dorpat. Stiftelseurkund för Dorpats Universitet. Ukaz obosnovanii Derptsogo Universiteta. La Charte de Fondation de L'Université de Dorpat. Foundation Charter of the University of Tartu. Tartu Ülikooli asutamiseürik. Tartu, 2005.

⁴⁵ Eesti Ülikooli algus. Tartu Ülikooli uuestisünd rahvusülikoolina 1919 I Koostanud **Helmut Piirimäe.** Tartu, 1994.

Pärast Nõukogude okupatsiooni ideoloogilise surve ja tsensuuri kaotamist kujunesid Tartu ülikooli ajaloo uurimises ülimalt oluliseks teadusajaloolised uurimused. Käesoleva artikli maht ei võimalda anda ülevaadet kõikidest nendest uurimustest. Käesoleva artikli teematikat arvestades on oluline märkida, et mitmed uurimused on toonud esile ka teadusliku uurimistöö Rootsi-aegses ülikoolis, mida selle ülikooli vastu võitlejad tavatsesid eitada. Piirduksin ainult ühe näitega, sest teema vajaks erikäsitlust. Uurides Rootsi Riigiarhiivis ja Uppsala Ülikooli raamatukogus Tartu Ülikooli ajaloo dokumente, tutvusin ka Tartu ülikooli loengukavadega. Nende seas märkasin, et alates 1690. aastast Tartu Ülikooli matemaatikaprofessorina töötanud Sven Dimberg luges alates 1694/1695. õppeaastast süstemaatilist loengukursust I. Newtoni õpetusest. Kuna ma ajaloolasena üsna juhuslikult mäletasin, et I. Newtoni peateos “Loodusteaduse matemaatilised printsiibid” ilmus 1687 aastal, sain teada, et prof Sven Dimbergi loengukursus Tartu ülikoolis oli teaduslikult väga uudne, samal ajal kui Inglismaal I. Newtoni õpetust gravitatsioonist omaks ei võetud väitega, et ei saa lugeda teaduslikuks väidet, et kivi tõmbab teist kivi külge. Väärtustades kõrgelt prof S. Dimbergi rolli, otsustasin seda üldsusele teadvustada teadusliku artiklina. Kindlustamaks matemaatika ajaloos hädavajalikku teaduslikku taset, kutsusin kaasautoriks matemaatikaprofessori Ülo Lumiste. Meie koostöö viljana valminud artikkel ilmus eesti keeles isegi veel enne meie ülikooli 350. aastapäeva.⁴⁶ Seoses aastapäevaga avaldas samas küsimuses artikli ka populaarteaduslik ajakiri Horisont.⁴⁷ Tolle aja olusid arvestades avaldasime artikli teaduslikul kujul ka vene keeles.⁴⁸ Järgnevalt avaldasid selle aga ka Rootsi ülikoolid ja mitmed teadusväljaanded.⁴⁹

Kokkuvõtteks

Tartu ülikooli ajaloo, eriti ülikooli asutamislöö, aga ka mitmete teiste probleemide ümber toimus Nõukogude okupatsiooni ajal väga terav ideoloogiline ja poliitiline võitlus, mille käigus põrkusid kokku eesti rahvuslikult meelestatud ajaloolaste ja kultuuriajaloolaste vaated nõukoguliku ideoloogia püüdlike esitajatega. Selle pika võitluse käigus suutsime me siiski kaitsta oma ülikooli ajalugu okupatsioonivõimude ja nende kaasajooksikute eest. Jäi kehtima ammu tunnustatud tõde, et Tartu ülikool loodi 1632 ja sellest sai eesti rahvusülikool 1919. aastal seoses Eesti Vabariigi rajamisega. Jääb üle jätkata Tartu Ülikooli ajaloo uurimist taastatud Eesti Vabariigi tingimustes, pannes seejuures eriti rõhku teadusajaloole.

⁴⁶ **Ülo Lumiste, Helmut Piirimäe.** Sven Dimberg – Newtoni õpetuse varane propageerija Tartu ülikoolis 1690. aastail. // Tartu ülikool ajaloo küsimusi 11. Tartu, 1981. Lk 26–53.

⁴⁷ **Ülo Lumiste, Helmut Piirimäe.** Kuidas Newtoni õpetus Tartusse jõudis. // Horisont 1982 nr 5. Lk 24–25; nr 6. Lk 20–22.

⁴⁸ **Julo Lumiste, Helmut Piirimäe.** Švedskii utšenõi Sven Dimberg– rannii propagandist utšenija Njutona v Tartuskom universitete. Resumé: Den svenske vetenskapsmannen Sven Dimberg – den första professoren som presenterade Newtons lära på Tartu universitet // Skandinavskii sbornik 27, Tallin, 1982. S 164–181.

⁴⁹ **Ü. Lumiste, H. Piirimäe.** Sven Dimberg – en befrämjare av Newtons lära vid Tartu universitet på 1690-talet. // Uppsala university. Department of Mathematics. 2004. S 1–31
Ülo Lumiste, Helmut Piirimäe. Sven Dimberg – en befrämjare av Newtons lära vid Tartu universitet på 1690- talet // Mathematical Sciences. Lund, 2004 (35) S 1–31, **Ülo Lumiste, Helmut Piirimäe.** En befrämjare av Newtons lära vid Tartu universitetet på 1690-talet. Nordisk Matematisk Tidsskrift normat, 2005 N 4; Del 2 2006 N.1. S 18–26; Del 3 2006 N.2. S 61–74.

Resümee

Hiljuti tähistasime Tartu Ülikooli 375. aastapäeva, mis aga ei tulnud meile kätte lihtsalt asutamisaastast möödunud aastaid kokku lugedes, vaid sellele eelnes Nõukogude okupatsiooni ajal pikk ideoloogiline sõda paljude lahingutega, mida artiklis püütaksegi meenutada.

Eesti rahva mällu jäi 1632. aasta kui Tartu Ülikooli asutamisaasta seoses 300. aasta juubeli tähistamisega Eesti Vabariigi ajal 1932. aastal. Juubeliürituste raames oli Tartusse püstitatud mälestussammas kuningas Gustav II Adolfile. Rootsi aegsesse Tartu ülikooli olid mõisate reduktsiooni tõttu suhtunud eitavalt ka baltisakslased. Vene historiograafias oli Jevgeni Petuhhov esitanud seisukoha, et Tartu Ülikool asutati 1802. aastal, püüdes seega lugeda asutamisaastaks ülikooli taasasutamist. Nõukogude okupatsiooni ajal muutusid ideoloogiliselt mõjukateks siia saadetud Venemaa-eestlastest teadlased, kes pidid asendama arretereitud, küüditatud ja pagulusse siirdunud eesti teadlasi. Juhtivaks teadlaseks võitluses ülikooli ajaloo ümberhindamisel Rootsi aja ülikooli eitamise suunas kujunes biokeemia professor Eduard Martinson. Esitati seisukoht, et Tartu ülikool asutati 1802. aastal ning 1952. aastal tähistati ülikooli 150. aastapäeva. Rootsi aja ülikooli eitamise tagapõhjaks oli nõukogude ajalooteaduse eitav hinnang Rootsi ajasse Gustav Naani juhtimisel. Rahvuslikult meelestatud, aga ka üldse ajaloolise tõe eest seisnud inimesed jätkasid vaatamata tsensuurile võitlust selle eest, et tunnustada ülikooli tegevust Rootsi ajal ja 1982. aastal tähistada ülikooli 350. aastapäeva. Mitmes ajakirjas, eriti Horisondis, õnnestus avaldada artiklite seeria Tartu ülikoolist Rootsi ajal. 350. aastapäeva tähistamise küsimuses kujunes otsustavaks ülikooli uue rektori Arnold Koobi pooldav seisukohavõtt. Aastapäeva ettevalmistamisel muutus ülimalt oluliseks ülikooli kolmeköitelise ajaloo ettevalmistamine ja väljaandmine, milles etendas määravat osa selle peatoimetaja prof Karl Siilivask. Suurte raskustega pääseti kasutama Rootsis asuvaid arhiivimaterjale, et väärata ideoloogiliselt tõlgendatud ajaloosündmuste käsitus. Seoses sellega õnnestus Eestisse toimetada tõestatud koopia ülikooli asutamisürikust, mille alusel rektor Koop sai Moskvast loa ülikooli aastapäeva tähistamiseks. Tartu Ülikooli asutamise 350. aastapäeva tähistati Eestis suurejooneliselt septembris 1982, Uppsalas tehti seda sama aasta novembris eesti teadlaste osavõtul vaimselt seda sügavamalt.

Terav võitlus erinevate ideoloogiliste suundade vahel toimus ka küsimuses, kuidas venestatud Tartu (Jurjevi) ülikoolist sai rahvuslik eestikeelne ülikool. Nõukogude ajalookirjutus seostas seda Vabadussõja käigus pärast Tartu vallutamist Punaarmee poolt seal Eesti Tööraha Kommuuni nime all tegutsenud nukuvalitsusega. Tegelikult olid Kommuuni hariduspoliitika aluseks Nõukogude Venemaa seadusandlikud aktid, mille alusel loodud ülikool ei oleks olnud enam akadeemiline kõrgkool, vaid rahvaülikool. Tartu ülikool avati 1. detsembril 1919 Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli nime all Eesti Vabariigi poolt looduna. Pärast Eesti taasiseseisvumist avaldati 1994. aastal eraldi raamatuna dokumentide kogumik eesti rahvusülikooli alguse kohta koos käesoleva artikli autori teadusliku ülevaatega.

Pärast Eesti Vabariigi taasiseseisvumist 1991. aastal kavandati üheköitelise populaarteadusliku Tartu Ülikooli ajaloo väljaandmist. Esialgu pidi see ilmuma 1997 aastal, siis 2002, kuid peatoimetajate vahetuse tõttu sai see kiirustades teoks alles 375. aastapäeva eel. Raamat ilmus vaba mõtte väljendusena, kuid enam ei jätkunud aega arvestada vanema toimetaja kriitilisi märkusi üksikasjades ega ka mitte korrektuuri lugemiseks. Juba enne seda ilmus eraldi raamatuna Tartu Ülikooli asutamisürik ladinakeelse originaalina koos tõlgetega saksa, rootsi, vene, prantsuse, inglise ja eesti keelde koos käsitlusega sünniloost, tagapõhjast ja tähendusest.

Omaette vaidluslõimuseks kujunes, kuidas tähistada kohta, kus Tartu Ülikool 25. (15.) oktoobril 1632 piduliku aktusega avati. Omaalgatusliku initsiatiivina toimetas prof Raik-Hiio Mikelsaar asutamiskoha vahetusse lähedusse Toomemäe nõlvale kivi, mille külge oli kavandatud silt asutamiskoha ja tähtpäeva äramärgimisega. Linnavalitsuse nõudel viidi see Toomemäelt ära ja idee autori soovil avati kivi ülikooli avamise päeval 25. oktoobril Pangodis erakrundil. Toomemäe jalamile paigutati ülikooli 375. aastapäeva puhul ainult mannetu mälestustahvel.

Pärast Nõukogude okupatsiooni ideoloogilise surve ja tsensuuri kaotamist kujunesid Tartu Ülikooli ajaloo uurimises ülimalt oluliseks teadusajaloolised uurimused. Rootsi ajal tegutsenud Tartu Ülikooli ajaloos on erilist tähelepanu ärratanud artikkel prof Sven Dimbergist, kes esimesena Euroopas luges Tartu ülikoolis süstemaatilist loengukursust I. Newtoni õpetusest.

Anmerkung: *Prof emer* Helmut Piirimäe gibt im oberen "Geschichte der Universität Tartu im ideologischen Kampf" einen Überblick, wie hart der ideologische Kampf in der Nachkriegszeit über die wahre Geschichte der Universität gelaufen ist. Die sowjetischen Machthaber wollten den Jahrestag vom Jahre 1802 zählen, obwohl man schon in 1932 den 300-sten Jahrestag gefeiert hat.

SULEV VAHTRE 07.07.1926–31.08.2007 **Ajalooteadlast, pedagoogi ja vabadusvõitlejat mälestades**

31. augustil 2007 lahkus meie seast Tartu Ülikooli ajaloo osakonna emeriitprofessor Sulev Vahtre. Ta saadeti ära ülikooli aulast ja maeti Tartus Raadi kalmistule 8. septembril 2007. 15. veebruaril 2008 korraldas Jõgeva vallavalitsus teaduskonverentsi, austamaks posthuumselt oma kahte seal sündinud teadlast ja Eesti Vabariigi eest võitlejat: Jaan Poskat ja Sulev Vahtret. Mälestagem käesoleva kirjutisega meie ajakirja veergudel ühte nendest – Sulev Vahtret. Toeks meie endi meenutustele on hiljuti ilmunud Sulev Vahtre lühike autobiograafia oma elu noorusajast "Koolis, elukoolis ja ülikoolis", mille avaldasid ta pojad Lauri ja Silver väikeses tiraažis.

Sulev Vahtre sündis 7. juulil 1926. aastal Laiuse kihelkonnas Kivijärve vallas, mis 19. sajandi lõpu vallareformiga oli ühendatud Laiusega. Mäletan aga ülikooli aegadest, et Sulev rõhutas oma päritolukohana Kivijärvet. Sünnikoht oli Vilka talu, mis oli keskmise suurusega (30 ha) kahehobuse talu, mis seega ei jäänud ette nõukogude agraarreformile 1940/1941. See oli talupere, kus vanaisa oli olnud kihelkonnakoolis Carl Robert Jakobsoni õpilane ja mälestusena sellest rippus talutare ühes toas seinal selle eesti rahvajuhi portree. Vanaisa ei olnud siiski päris tavaline talumees, vaid oli olnud 30 aastat kooliõpetaja kuni 1894. aastani, millal ta alanud venestamise käigus vallandati. Perekonnanimi oli paljude aastakümnete jooksul olnud Vinkmann (Winkmann), esialgu ka Vingman (Wingman). Nimi eestistati 1937. aastal eestitamise kampaania käigus.

Talupoisina õppis Sulev varakult lugema, nii et 5-aastaselt oli see tal juba selge. Enda kogemuste järgi otsustades võin märkida, et suure erandina ei nõutudki Kivijärve koolis selliselt poisilt astumist I klassi, vaid koolijuhataja ja Sulevi isa suulise kokkuleppe kohaselt piisas paari kuu pikkusest kevadisest koolikülastusest. (Mina olin sunnitud minema kooli

kohe esimesel koolipäeval, et olla seejärel õpetajale abiks teiste õpilaste õpetamisel.) Igal juhul läks Sulev 1934. aasta sügisel juba Kivijärve algkooli II klassi. 6-klassiline kool koosnes kahest klassikomplektist (I–II–III klass ja IV–V–VI klass). Sulev Vahtre ise ütleb, et kõikidest hariduse astmetest, kus ta õppinud on, peab ta seda kooli kõige kaalukamaks. Oma kodust oli Sulevil kooli 2 ½ km (minu enda kogemuste järgi oli see tolle aja oludes üpris mõõdukas vahemaa). Põhiliselt tuli koolis käia jalgsi, talvel hakkas moodi minema sõit suuskadel.

Olles lõpetanud 1939. aasta kevadel Kivijärve algkooli, ei tahtnud poiss piirduda taluperemehe elukutsega, vaid otsustas jätkata õpinguid Tartu Poeglaste Gümnaasiumis, mida tavakeeles tunti Poikana. Seda kooli peeti parimaks reaalarainetes, humanitaarainetes arvati parimaks Treffneri gümnaasiumi. Sulev sooritas testidena toimuvad eksamid väga headele hinnete ja nii ootas teda reaalteadlase karjäär. Seda teed tõkestas aga asjaolu, et sama aasta suvel haigestus ta isa eluohtlikku neerupõletikku. Kuna ta ei saanud enam taluperemehena töötada, leiti perekonnas, et poiss võiks veel aasta kodus olla.

Muudatus toimus aga ka perekonna sellel planeeritud suunal, kui 1939. aastal suri infarkti tõimees Karl Kukk, kes koos naise ja pojaga oli pidanud poodi Paldiskis. Matuste järel leiti, et Kivijärve talupoiss võiks minna abiks Paldiskisse müüja õpilase ja jooksupoisina. Nii sõitiski Sulev linna, kus ta oli ka varem viibinud sugulasi külastades. Sulevist sai Paldiski patrioot. Mäletan seda seoses sellega, kui Nõukogude võimu lõpuperioodil ÜTÜ Ajalooringi ekskursioonil viibides õnnestus meil ootamatult külastada Paldiskit, mis Nõukogude baasina ja seejärel sõjalise tugipunktina oli olnud suletud linn. Kolleeg Sulev Vahtre tunnetas end jälle Paldiski kodanikuna ja rääkis väga huvitavalt oma noorusaja Paldiskist. Ka oma kirja pandud eluloos ütleb ta, et ta on olnud sellest ajast kuni praeguseni suur Paldiski patrioot. Ta rõhutab, et enne Nõukogude baase oli Paldiski internatsionaalne linn. Põhja-Tartumaalt tulnud talupoisile oli sinna elama asumine päris suur elamus.

Paldiskis tekkinud variant, et Sulev Vahtrest oleks võinud saada kaupmees ja edaspidi ärimees, lõppes 1940. aastal, kui vastavalt Eesti Vabariigi ja NSV Liidu baaside loomise kokkuleppele saadeti ka kogu Paldiski elanikkond linnast välja. Sulev Vahtre kuulus viimaste hulka, kes lahkusid sealt mais 1940.

Pärast Eesti okupeerimist 1940. aastal otsustas Sulev Vahtre oma perekonna nõusolekul minna õppima Tartu Kommertskooli. See oli kool, mis andis keskkooli ja sellele lisaks kommertsalaseid teadmisi. Sulev lõpetas kooli keskkooli osas 1943. aastal. Ees seisid üleminekueksamid kommertskooli ossa, kuid õppeaasta 1943/44 jäi vahele, sest sõjaaja oludes ei olnud võimalik leida Tartus korterit. Tõsi küll, probleem oli ka varem aktuaalne. Tartusse sai sõita rongiga Jõgeva raudteejaamast, aga kodutalu asus Jõgevalt 20 km kaugusel. 1940/41. õppeaastal elas meie talupoiss Jõgeval tädi juures ning sõitis iga päev Tartusse kooli ja tagasi. Mõned aastad sõitis ta Jõgevalt Tartusse jalgrattaga, suuskadel või mõne naabrimehe hobuküti kasutades. On mõistetav, et koolipoisile oli selline kooliskäik üpris väsitav. Midagi erilist ei olnud tolle aja oludes aga selles, et auväärse kooli õpilane pidi suvel jätkama karjapoisi ametit.

Huvitavad on Sulev Vahtre mälestused 1941. aasta sõjasuvest. Sakslased tulid nende külla Põltsamaa kaudu 24. juulil, kuid juba 3. juulil oli kohapeal korraks kukutatud Nõukogude võim ning heisatud Eesti lipp. 6. juulil 1941 toimus 7 km kaugusel Sulevi kodupaigast Mõra lahingu nime all ajalukku läinud lahing metsavendade ja Vene vägede vahel. Lahingu võitsid metsavennad, kuigi varsti tuli neil Nõukogude vägede ees taanduda.

1944. aastal ootas noormeest mobilisatsioon Saksa sõjaväkke. Esialgu sai ta ajapikendust tänu isa tööle abivallavanemana. 1944. aasta sügisel viis sõjatee noormehe siiski Kloogal asunud väljaõpperügementi. Seal sai ta olla 12 päeva ja nagu ta ise meenutab, et nii pikk oli ka ta teenistus Saksa sõjaväes. Kui väljaõppelaagrit hakati evakueerima Saksamaale, otsustas Sulev teha elutähtsa otsuse: mitte minna Saksamaale. Ta hüppas rivist ühe Paldiskist tuleva mehe vankrisse ning kadus seejärel võssa. Desertöörina suundus ta siiski Tallinnasse, sest oli kuulda saanud, et Tallinnas lehvib sini-must-valge. Ta jõudis Tallinnasse 21. septembri hommikul ning 22. septembril püüdis jõuda Pitka meeste juurde Narva maanteel, aga nagu ta ise meenutab, sõitsid kusagil Kaarli kiriku juures vastu Vene tankid. Saksa mundris mehel õnnestus hankida erariided ning seejärel alustada jalgsirännakut läbi Eesti oma kodukoha suunas. Ronides ühele põgenikevoori vankrile õnnestus noormehel läbida Paide ja seejärel jalgsirännakul läbi Kärde ja Tapiku jõuda oma kodutallu, kus võidi tunda erilist rõõmu, et vähemalt üks poiss kolmest oli sõjast tagasi koju jõudnud.

Olles sõjast koju jõudnud, pühendus Sulev kõigepealt talutöödele, mis sõjaoludes olid laokile jäänud, samal ajal kui paljud tema noored saatusekaaslased arvasid, et ei ole muud teed, kui minna metsavennaks. Varsti tuli aga langetada eluotsustus, sest tuli mobilisatsioonikutse Punaarmeesse. Esialgu Sulev lihtsalt varjas end ilma mingisse relvastatud salka kuulumata, siis aga leidis, et metsavenna elu ei pea ta närvid lihtsalt vastu. Väljapääs avanes selle näol, et varem Kuremaal töötanud kontrollassistentide kool avati nüüd zootehnikumi ehk loomakasvatuse tehnikumi nime all ja seal õppimine vabastas sõjaväkke kutsumisest. Vastutulelik koolijuhataja loobus nõudmast dokumentide kordaajamist sõjakomissariaadis ja ajapikenduse olemasolu ning andis paberi, millega nüüd juba õpilaseks saanu võis minna sõjakomissariaati. Meie maapoiss võis taotleda seal ajapikendust, mille saamisel oli otsustav sõna ka sellel, et sõjakomissariaadis oli otsustajaks omaküla mees, kes andis ajapikenduse tehnikumi õpilaseks olemise alusel.

Pärast sõja lõppu 1945. aastal avanes võimalus jätkata varasemat kooliteed. Sulevi varasem kool Tartus oli nimetatud majandustehnikumiks, hiljem sai selle nimeks arve- ja plaanindustehnikum. See oli erialase suunitlusega keskkool, mis andis selle lõpetajatele võimaluse vabalt valida kõrghariduse eriala. Sulev Vahtre elas toanurgas võõra abielupaari juures, makstes üüriks üks kilo võid. Minu mälestuste järgi oli see tolle aja ühine üürimäär, mille puhul Sulevi suureks soodustuseks, võrreldes minu õpingutega Põltsamaa Keskkoolis, oli see, et talle valmistas perenaine ka süüa kodust kaasa antud toidukraamist.

Olles omandanud 1947. aastal keskhariiduse, seisis Sulev Vahtre kõrghariiduse eriala valiku ees. Seni õpitu alusel oleksid olnud võimalusteks majandusteadus või veterinaaria. Kodustele ja sealsele tutvusringkonnale tundus olevat loomulik, et ülikooli minnakse selleks, et õppida kirikuõpetajaks, advokaadiks või arstiks. Ajalugu tulevase elukutsena tundus olevat võõrastav, seda enam, et see oli poliitiline aine, mille kohta oli ootuspärane, et Nõukogude okupatsiooni ajal hakatakse seda teises vaimus ümber tegema. Sulev Vahtre oli aga veendunud, et ega see aeg ja kord väga kaua ei kesta. Kuna noormees oli lõpetanud tehnikumi kiitusega, sai ta astuda ülikooli ilma sisseastumiseksameid tegemata. Esialgu alustas ta õpinguid kaugõppes, nii et tegi kodus talutöid, kuid tööde juures kasutas aega ka ülikooli jaoks. Ta meenutab, et põldu kündes oli tal kaasas ladina keele grammatika, nii et kui poiss lasi vahepeal hobusel puhata, õppis ta ise ladina grammatikat.

I kursuse üliõpilasena jättis Sulev Vahtrele eriti sügava mulje arheoloogiaprofessor Harri Moora, keda võime pidada kõige silmapaistvamaks arheoloogiks Eesti Vabariigi ajal. Ilmselt

oli tema mõju määrav Sulevi kontsentreerumisel muinasaja ja sellele vahetult järgnevale ajaloole. H. Moora erilise mõju märkimiseks on kohane meenutada, et ka nende ridade autori valikul ajaloo kasuks sai määravaks just H. Moora poolt avaldatud raamat, kuid vahetult enne minu astumist Tartu Ülikooli oli kuulus teadlane Nõukogude võimu poolt professori kohalt vallandatud. Seoses oma õpingutega ajaloo osakonnas meenutab Sulev Vahtre kiitvalt ka vanaaja õpetajat Eduard Ertist. Tõepoolest, Ed. Ertis oli Venemaa eestlane, kes oli õppinud Leningradi ülikoolis klassikalist filoloogiat, kuid säilitanud kõige selle juures laitmatu eesti keele. Sulev meenutab, et üliõpilased hindasid teda väga kõrgelt, sest ta luges elavalt ning oli oma käitumises läänelike maneeridega. Võin omalt poolt kommenteerida, et kuigi sain ta loenguid kuulata ainult osaliselt, sest Ed. Ertisest sai ülikooli prorektor, avanes mul mõned aastad hiljem, kui minust oli saanud juba õppejõud, vestelda temaga kalmistul kõndides, kus oli välistatud igasugused pealtkuulamise võimalused. Sain teada, et ta oli eestimeelne mees.

1948. aasta sügisel, olles eelmise aasta kevadel sooritanud kõik eksamid ja arvestused, mis olid nõutavad statsionaarses õppes, astus Sulev Vahtre statsionaarsesse õppesse. Nagu ta ka ise märgib, oli teise kursuse kesksemaks aineks keskaja ajalugu ja kõige tähtsamaks õppejõuks dotsent Julius Madisson. Eripäraks oli see, et oma väga sisukaid loenguid esitas ta tasase monotoonse häälega, stiilis, mida pedagoogika oleks võinud pidada ebaadekvaatseks. Laused olid Sulev Vahtre mälestuste kohaselt kohutavalt pikad ja keerulised, aga ta loengud paelusid, eriti veel briljantsete naljade ja võrdlustega. Väga olulist mõju tulevase silmapaistva ajaloolase kujunemisele avaldas ka Jaan Konks, kes oli ta kursusetöö, veidi hiljem ka diplomitöö juhendaja. Teemaks oli agraarküsimus Prantsuse revolutsioonis.

Mälestustes on Sulev Vahtre oma tõeliseks akadeemiliseks isaks nimetanud Rudolf Kenkmaad, kes tema tudengiaastatel luges Eesti ajaloo vanemat osa, arhiivindust ja allikateõpetust. Kui Sulev Vahtre pärast ülikooli lõpetamist 1952. aastal sai aspirandiks, oli ta ametlik juhendaja professor Hilda Moosberg, juhendatava enda hinnangul aga sisuliselt just Rudolf Kenkmaa.

Pärast aspirantuuri sai noorest teadlasest 1955. aastal Tartu Ülikooli õppejõud Eesti vanema ajaloo ja Eesti ajaloo allikateõpetuse alal. 1960. aastal ilmus trükist monograafia “Bartholomäus Hoeneke Liivimaa noorem riimkroonika (1315–1348), mis oli teelahkmeks ka autori järgnevatele töödele: 1) ühelt poolt meie ajaloo vanimate allikate uus kriitiline analüüs eestipoolsest küljest ning 2) eestlaste vabadusvõitlus varasematel sajanditel. 1973. aastal ilmus doktoritööl põhinev uus uurimus “Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil (1782–1858)”, mis on teedrajavaks uurimuseks Eesti ajaloolise demograafia valdkonnas. Pärast doktoritöö kaitsmist sai Sulev Vahtrest NSV Liidu ajaloo kateedri professor Eesti NSV ajao alal. Ju tal õnnestus siiski kuidagi ületada takistused, mida mulle esialgu sõnastati väitega, et ilma NLKP liikmeks astumiseta ei ole see võimalik.

Sisuliselt Eesti ajaloo professorina (loobugem siinkohal nõukogulikust sõnastusest) tööd jätkanud Sulev Vahtre avaldas järgnevalt rea uusi uurimusi Eesti varasemast ajaloost: “Jüriöö” (1980), “Muinasaja loojang Eestis. Vabadusvõitlus 1208–1227” (1990), “Eesti ajalugu. Kronoloogia” (oli koostaja ja üks autoritest, 1994) ja “Eesti ajalugu elulugudes” (koostaja, 1998). Kõigi nende tööde ideoloogiliseks suunaks oli eestlaste võitlus oma vabaduse eest võõrvõimu vastu. Neid raamatuid ja paljusid artikleid õnnestus avaldada seetõttu, et jutt käis võitlusest saksa ja nendega liitunud Lääne-Euroopast tulenevate jõudude ekspansiooni vastu. Autor rõhutas, et eesti rahvas ei vajanud kultuuri toomist. Kogu see käsitus andis aga jõudu rahvuslikule liikumisele uute vallutajate vastu.

Professor Sulev Vahtre tähendus seisnes aga eelkõige selles, et ta oli bastioniks nende meie ajaloolaste rindes, kes oma ajalookäsitluses ei tahtnud järgida vene marksistlikku ajalookäsitlust. Sulevi kanda oli Eesti ajalugu nii loengutega kui ka paljude üliõpilastööde juhendajana. Minu osaks oli üldajaloo uusaja osa (1600–1918) ja arhiivindus. Meiega liitusid antiikajalugu õpetav Märt Tánava, idamade ajaloo tegelev Linnart Mäll, etnoloogid Jüri Linnus ja Arved Luts ning Tallinnast tagasi pöördunud Herbert Ligi, kes üldajaloo kateedri juhataja kohale asumiseks oli sunnitud astuma kommunistliku partei liikmeks, kuid kes säilitas siiski põhiosa oma endisest ajaloolase rollist. Eesti rahvuslikku vaimu andsime üliõpilastele edasi oma loengute ja muu õppetööga, kuid eriline osa oli ÜTÜ ajalooringil, mida juhendasime Suleviga osalt koos, osalt kordamööda. Eriliselt on meelde jäänud ajalooringi ekskursioonid: kolmepäevased suvel ja päevased talvel. Nendel ekskursioonidel ajalooliselt valitud kohtadesse esitasid ekskursandid varem ette valmistatud ettekandeid, mis traditsiooniliselt olid koostatud eesti rahvuslikus vaimus.

Isiksusena oli Sulev Vahtre tuntud ka oma talupoeglikust miljööst pärit füüsilise võimekusega. Ta eriharrastuseks koolipõlvest oli suusatamine. Pole siis imestada, et professorina osales ta esimesel Tartu suusamaratonil, mis suundus linnast välja piki Emajõe. Loomulikult oli ta osaline Tartu Ülikooli ajaloo osakonna suusalaagrites.

Kui 1980. aastate lõpul avanes võimalus alustada avalikku vabadusvõitlust, sai temast juba poliitik, kes osales muinsuskaitse liikumises, kodanike komiteede, Eesti Kongressi, Põhiseaduse Assamblee ja Isamaa erakonna töös. Oma kodupaigas aitas ta oluliselt kaasa Laiuse kiriku nõukogu tööle. Eesti ajaloo uurijana tundis Sulev Vahtre alati huvi kooliajaloo vastu. Ta osales aktiivselt 300-aastaste koolide liikumises, oli B. G. Forseliuse Seltsi asutava toimekonna liige ja edendas põhikirjalise nõunikuna seltsi tegevust ajaloo uurimisel ja teavitamisel ning suurürituste (Eesti rahvakool 300, Wastne Testament 1686, Eesti kool 310) korraldamisel.

Suhteid ülikooliga vähendas asjaolu, et 1993. aastal vallandati ta professori kohalt vanuse tõttu ja temast sai emeriitprofessor. Ta vanaduspõlve kergenduseks võis olla see, et ta perekonnas kasvasid silmapaistvad järglased, kellest poeg Silver on tuntud kunstnik, noorem poeg Lauri aga laiemalt tuntuks saanud ajaloolane, eriti oma elavas keeles koostatud populaarteaduslike töödega.

Kokkuvõtteks võib tsiteerida üht pärast ta surma avaldatud nekroloogi:

“Ühtlasi oli professor Vahtre kordumatu isiksus, kes innustas oma vaikse sära, teesklematu talendi, töökuse, mehisuse ja aususega kümneid kolleege, tuhandeid tudengeid ning teoste kaudu ka kogu eesti rahvast.”

Helmut Piirimäe, *prof emeritus*

Piima normaliseerimise raha ehk kuidas korraldati õpilaste toitlustamist väikeses maakoolis

Milvi Hirvlaane, ajaloolane

Läinud suve lõpp oli minu jaoks väga hea – sain oma valdusesse Kooraste kooli kroonika selle kooli viimaselt direktorilt Liidia Vildelt. Kooli varasemat ajalugu olen käsitlenud 2004. aastal ilmunud raamatus „Kanepi kool läbi kahe sajandi“, kus tänaseks suletud koolide mälestuseks on ära toodud kõigi kihelkonnas tegutsenud rahvakoolide lühiajalugu.

Kooraste kooli ajalugu arvutisse viies leidsin sealt termini „piima normaliseerimise raha“. Küsitlesin selgituse saamiseks mõnda vanemat koolmeisterit. Tuli välja, et praegu töötavatele õpetajatele on see termin võõras. Sestap pakun lugejale selle termini kasutamise kohta veidi selgust. Samas on hea teada, kuidas üks väike kool end ise majandas ja põllumajandusega tegeles, toetudes vaid ühe-kahe õpetaja ja ühe kooliteenija kätejõule.

Olen kogu oma elu arvanud, et kõige õilsam elukutse on õpetaja oma. Samuti olen imetlenud kõiki oma vanu õpetajaid, kes suutsid meile – Eesti Wabariigi ajal sündinud, sõja ja okupatsioonid üle elanud lastele – nii palju oma tõekspidamistest ja eestiaegsest kasvatusest eluteele kaasa anda. Seesama „piima normaliseerimise raha“ on üks näide õpetajate südamesoojusest ja tõelisest inimlikust palgest neil kehvadel aegadel. „Piima normaliseerimise raha“ arvelt said neli vaesemat õpilast tasuta koolitoidu.

Kooraste on tänapäeval väike küla Põlvamaal Kanepi vallas, kaunis paigas järvede ja jõgede vahel, kus alates 1763. aastast on tegutsenud üks vanemaid külakoole Kanepi kihelkonnas. XIX sajandi lõpul jagas väikese Kooraste valla territooriumil algharidust kogunisti neli kooli – Kooraste, Karste, Kaagvere ja Jõksi külakool. Neist kõige suurem asus Koorastes. Kooraste kooli õpilaste arv on aegade jooksul kõikunud 10-st 100-ni, kuid selle kooli ukSED sulgusid 1974. aastal. Teadagi, kui kool kaob, siis kängub ka elu külas.

Nüüd aga tagasi selle omapärase „piima normaliseerimise raha“ juurde, mis oli arvatavasti tuntud mõiste ka teistes samalaadsetes koolides, kuid pole siiani suuremat tähelepanu leidnud. Kooraste algkooli viimane juhataja Liidia Vilde jätkas kauaaegse koolimehe Robert Taba kooli kroonikakirjutamise tava ja sellepärast on põhjust just selle kooli kroonikale tuginedes seda mõistet lähemalt tutvustada.

Kooraste 4-klassilises algkoolis oli 1959. aasta sügisel, mil õpilastele esmakordselt hakati üks kord päevas sooja toitu andma, 36 õpilast ja kaks õpetajat – E. Juzar ja L. Vilde. Toitu valmistas kooliteenija. Kolhoosnike lastele võimaldati kolhoosi poolt tasuta liha ja piim (4000 rbl ulatuses), teenistujate lastel tuli tasuda 26 rbl kuus. Toitu said kõik õpilased. Kolhoosnike lapsed pidid tooma normi järgi kartuleid ja juurvilju. Produktid tõi kohale kooliteenija. Piima tõid kohale laste vanemad. Nad abistasid keetjat järgemööda – lõhkusid puid, kandsid vett, koristasisid ja pesid sööginõud.

Kevadel pandi kartulid maha 0,18 ha suurusele maatükile. Kartuliseemne muretsesid jällegi isad-emad. Kunstväetise andis kolhoos, laudasõnniku, igaüks ühe koorma, tõid kohale lapsevanemad. Toitlustamiseks kulus 1959/60. õppeaastal 3567 rbl, järgmiseks õppeaastaks jäi üle 433 rbl. Seetõttu said kõik õpilased sooja toitu, kolhoosnikute lapsed tasuta ja teenistujate omad 1 rbl päevas. Esimest korda määrati 1960/61. õa riigi poolt 900 rbl toitlustamiseks lisaks. Toitu valmistas kogu aja kooliteenija Lilli Tarend lapsevanemate abiga.

Kooraste algkooli juhatajana hakkas 1962/63. õa tööle 17-aastase tööstaažiga Liidia Vilde ja õpetajaks oli Aida Vaher, kooliteenija Lilli Tarend oli samas koolis töötanud 18 aastat.

Kooraste koolimaja

Kooraste kool, 29.05.1971

Kooraste kooli vilistlased 210. aastapäeval

Vahepeal toimus rahareform. Teenistujate ja tööliste lapsed tasusid sealtpäele toidu eest 10 kopikat päev. Ka riigi poolt olid määratud toitlustamiskulud. 1962/63. õa oli määratud 70 rbl, mis ka ära kulutati. Ka 1963/64. õa said õpilased iga päev sooja toitu. Kuna kolhoos enam ei varustanud kooli piima ja lihaga, siis otsustasid lapsevanemad anda 10 kop päeva eest ehk selle summa ulatuses liha või piima. Ka riigi poolt olid määratud toitlustamise kulud. Juur- ja aedvili tuli kooli õppe-katseaiast. Ka otra külvati, millest valmistati tangu.

Jõudis kätte 1964/65. õppeaasta. Kooraste algkool oli endiselt 4-klassiline kahe klassikomplektiga. Õpilased said sooja toitu, lapsevanemad tõid päeva kohta 10 kop eest piima või liha. Pealkirjas mainitud „piima normaliseerimise“ summadest osteti riisi, mannat, makarone ja maitseaineid. Esmakordselt pruugitakse kooli kroonikas nimetatud terminit, mis tähendas piima lahjendamist nõutud piimaprotsendini, mille vahe võimaldas kitsal ajal toitlustamist korraldada. Teised toiduained saadi kooli maalapil kasvatatud juur- ja aiaviljadest, mida saadi: kartuleid 1700 kg, porgandeid 170 kg, kaalikaid 40 kg, punast peeti 15 kg, kurke 80 kg, kapsaid 80 kg, kõrvitsat 40 kg, punasesõstra mahla 29 liitrit, ube 15 kg, sibulaid 3 kg, otri 495 kg, millest tasuti seemnevõlak 100 kg ja vahetati kolhoosist nisu vastu 171 kg, millest valmistati nisupüüli, ülejäänud odrast valmistati kruupe, tangu ja jahu. 50 kg otra külvati kevadel maha. Kartuleid müüdi 500 kg, sellest saadud raha otsustati kasutada toitlustamiseks järgmisel aastal. Lõunasöögi valmistas endiselt kooliteenija.

1965/66. õppeaasta. Kõik 29 õpilast said sooja toitu. Õpilaste toitlustustasu on ikka 10 kop päevas, mille eest osteti piima ja liha. Kooli aiamaalt saadi: kartuleid 2900 kg, porgandeid 10 kg, kaalikaid 50 kg, punast peeti 45 kg, kapsaid 90 kg, kõrvitsat 10 kg, punasesõstra mahla 18,5 liitrit, rabarbereid 1 kg, sibulaid 2 kg, nisu 233 kg. Kartuleid müüdi 1142 kg, sellest saadud raha otsustati kasutada toitlustamiseks. „Piima normaliseerimisest“ said tasuta toidu neli õpilast, kelle nimed on küll kroonikas ära toodud, kuid jätame nad siinkohal nimetamata.

1966/67 õppeaasta. Lapsed said iga päev sooja toitu. Õpilastele, kes töötasid suvel kolhoosis välja 5 normipäeva, anti kolhoosi poolt tasuta lõunatoit (17 kop). Neli õpilast said tasuta toidu „piima normaliseerimissummadest“ Ülejäänud õpilased maksid 10 kop päevas, 7 kop eest tuli lisa kooliaia saaduste arvel.

1967/68. õppeaasta. Kõik said sooja toitu. Õpilased, kes töötasid välja 5 normipäeva, said kolhoosi poolt lõunatoitu (17 kop). I klassi õpilased said kõik tasuta toidu. Neli õpilast said tasuta toidu „piima normaliseerimissummadest“. Ülejäänud õpilased said tasuta toidu kooliaia saadustest.

1968/69. õppeaasta. Õpilased said tasuta lõunatoitu, mille valmistas endiselt kooliteenija Lilli Tarrend: 25 õpilast kolhoosi arvelt ja ülejäänud piimarahast. Kolhoosis pidid õpilased töötama järgmiselt: I kl 10 t, II kl 20 t., III kl 30 t, IV kl 40 t.

1969/70. õppeaasta. Koolis oli 24 õpilast, IV kl lõpetasid 3 õpilast, kes jätkasid õpinguid Kanepi keskkoolis.

1970/71 õppeaasta. Seoses neljandate klasside üleminekuga 8-klassiliste koolide juurde jäi Kooraste algkool õpilaste vähesuse tõttu ühekomplektiliseks. Õpilaste arv 14. Õpetajaks jäi Liidia Vilde üksi. Õpilased said sooja toitu 20 kop eest päevas. Sanitaarremondi tegid kooli töötajad – juhataja ja kooliteenija.

1971/72. õppeaasta. Koolis õppis 9 last. Koolikohustust täideti hästi, teadmiste tase oli keskmine. Suursündmuseks oli Põlva koolikevad '72, kus edukalt esines kooli ansambel: Terje Koovit, Aasa Tagel, Meelis Udso, Maie Kõrran ja Else Avvald, võimlejad Terje, Else, Aasa, Maie ning Terje murdekeelse luuletusega. Kanepis saavutati esikoht oma vanuserühmas, Põlvas II koht. Koos Karste kooliga käidi ekskursioonil Võru-Mõniste-Paganamaa. Sanitaarremondi tehti augustis.

1973/73. õppeaasta. Koolis õppis 11 õpilast. Klassikomplekte oli endiselt üks ja ainus õpetaja ja juhataja oli Liidia Vilde. Festivalist Põlva koolikevad '73 võtsid osa Aasa Tagel,

Terje Koovit ja Else Aavald, eelvoorus Kanepis tulid solistid Aasa ja Terje I kohale, võimlemisrühm III kohale. Lõppkontserdil sai Kooraste algkool II koha.

26. mail 1973 tähistati kooli 210. aastapäeva. Kokkutulekust võttis osa ligi 300 inimest. Kavas oli aktus, kus autasustati külalisi ja kooli endisi õpetajaid. Põlva rajooni haridusosakonna juhataja A. Kisand andis koolile üle aukirja ja maali, Kanepi külanõukogu esimees Ü. Leib aukirja. Pärast aktust toimus ühiskontsert kooli endiste õpilastega.

Suvisel maakoolide aedade ülevaatusel saavutas kool rajooni algkoolidest I koha. Kuna koolimaja oli 92 aastat vana, siis vajas see hädasti kapitaalremonti. Ka puukuuri katus oli katki. Kuuri seinad küll parandati kolhoosi poolt, kuid katus jäeti parandamata. Kolhoos parandas koolimaja trepid ja abistas kooli aastapäevaks vajalike remonttööde tegemisel.

1973/74. õppeaasta. Viimane kooliaasta Kooraste algkoolis.

Tööd alustati jälle ühe komplekti ja kolme klassiga. Kooli juhataja oli endiselt Liidia Vilde ja kooliteenijaks Lilli Tarrend. Õpilasi oli 12. Kõik õpilased jätkasid järgmisel sügisel õpinguid Kanepi keskkoolis, sest Kooraste algkool suleti. Ühtlasi lõppes Kooraste Algkooli 211-aastane ajalugu, mille põhilisteks kirjapanijateks olid 43-aastase (sellest 34 Koorastes) pedagoogilise staažiga Robert Taba ja Liidia Vilde, kes selles koolis töötas 1945. aastast kuni kooli sulgemiseni 1974 (vahepeal 2 aastat Valgjärve koolis), pedagoogilist staaži oli tal seega kokku 29 aastat, sellest 27 Kooraste koolis. Õpetaja Vilde on kooli kroonika varasemad aastad ümber kirjutanud, suurem osa hilisemast kroonikast on tema kirjutatud. Kroonika üks eksemplar asub tema valduses Otepääl, kus ta elab. Kooli 210. aastapäeva kajastav pildialbum on Kanepi kooli muuseumile üle antud.

Kooraste koolis on töötanud neli koolmeistrit, kes kuuluvad Kivide „dünastiasse“ – Samuel, Rein, Peeter ja Karl Kivi, tööstaaži kokku 74 aastat. Seejärel tõusis mõisateenijast koolmeistriks 21 aastaks iseõppija Peep Abel, kelle ajal koolimaja põles maha ja tulekahjus hukkus tema kaks last. Üks tema poegadest – Peeter – tõusis pärast Valga Cimze seminari lõpetamist Kanepi kihelkonnakooli koolmeistriks ja koorijuhiks. Tema koostatud on esimese üldlaulupeo laulik „Laulu Pärlid“ meeskooridele, kus ta Kanepi meeskooriga käis. Hiljem oli ta nii kuulus Võru kreiskooli ja linnakooli juhataja, et kooli teati Abeli koolina ja teda ennast mäletati „lillede kuningana“ tema botaaniliste kollektsioonide ja teadmiste järgi. Kooraste koolis on 25 aastat töötanud Kusta Kann – üks kuulsate koolmeistrite ja lauljate-muusikute Kannide kuuest vennast, nimeka tenori Hans Kanni vend. 43-aastase pedagoogilise staažiga koolijuht, kes 34 aastat töötas Koorastes, oli Rudolf Taba. Kooli nimekamate kasvandike hulka kuulub tema tütar Hilda Taba, rahvusvaheliselt tuntud kasvatusteadlane. Selles koolis on hariduse algtõed omandanud akadeemikud Oskar Kirret (Kirp) ja Voldemar Vadi, metsateadlane Paul Reim ja paljud teised.

Kasutatud allikad:

- 1 Kooraste kooli kroonika 1763–1974. Käsikiri Liidia Vilde valduses, koopia autori valduses arvutisse panduna (2007)
2. Milvi Hirvlaane. Kanepi haridusruum. Suletud koolide mälestuseks: Kooraste kool // Kanepi kool läbi kahe sajandi. Kanepi, 2004, lk 235–238

KILLUKE SANGASTE LOSSI RAAMATUKOGUST KIRJANDUSMUUSEUMI PÖÖNINGUL

Harri Kübar, Krahv Fr. von Bergi Seltsingu esimees

Tuntud loodusloolane, loodusuurija ja -kaitsja Jaan Eilart on kirjutanud ning rõhutanud rukkikrahvina kuulsaks saanud Friedrich von Bergi (1845–1938) kui kahe kultuuri – baltisaksa ja eesti – ühendajat ja arendajat. See on üks Bergi püsivamaid rolle Eesti kultuuriloos.

J. Eilart kirjutab: “Krahv Fr. Bergi osa meie looduse uurimise nii teoreetiliste kui rakenduslike küsimuste lahendamisel ei tulene üksnes tema kui teadlase professionaalsusest, erilisest andekusest ja mitmekülsusest. Sellele andis haarde ka tema suur organisatsiooniline tegevus. Just need kaks aspekti koos tegidki Sangastest erainstituudi (kogumik “150 aastat krahv Friedrich Bergi sünnist”, 1995. © Fr. v. Bergi Fond).

Need mõtted kerkisid pähe lehitsedes minu kätte sattunud väikest osa (89 köidet) Sangaste lossi raamatukogust. 19.–20. sajandi vahetusel olevat lossikappides olnud umbes 4000 köidet. Need 3–4% – peamiselt ilukirjandust – ei luba küll suuri üldistusi teha, kuid annab siiski mõningase pildi lossielanike üldkultuurist.

Kuidas kõik algas?

20. detsembril 2005 teatas Akadeemilise Baltisaksa Seltsi järjekordsel töökoosolekul seltsikaaslane, ametipoolsest Eesti Kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogu vanemraamatukoguhoidja Imbi Pelkonen, et muuseumi pööningul vedeleb laialipillatult sadakond võõrkeelset raamatut, mis nendel leiduvate templite järgi on kunagi kuulunud Sangaste lossile. Kirjandusmuuseum ei oska nendega midagi peale hakata ja raamatuid ootab sattumine prügikonteineritesse. Raamatud on üksikud või mittetäielik osa 19. sajandil trükitud mitmesugustest seeriatest.

Tundsin kohe huvi, kuidas raamatuid kätte saada, eesmärgiga paigutada neid kasvõi dekoratsiooniks Sangaste lossi pooltühjadesse raamatukappidesse. Aasta alguspäevadel palutigi mind kirjandusmuuseumisse neile järgi tulla. Kõigepealt tundsin huvi, kuidas Sangaste raamatud muuseumi sattusid? Sellele ei osanud keegi vastata (vaatamata usutelule muuseumi töötajate seas). Sangaste lossi köited olevat pööningul lebanud pilla-palla juba pikka aega ja peagi leidnuks kurva lõpu, kui mitte Ilmi Pelkonen ei oleks avastanud raamatute esilehekülgedelt Sangaste templit. Talle meenus, et üks seltsikaaslane tunneb Sangaste ja Bergide vastu suurt huvi.

Raamatuid oli kokku 89, sealhulgas saksakeelseid 42, ingliskeelseid 42, prantsuskeelseid 3 ja venekeelseid 2. Templeid neis on kolme liiki:

1. Saksa keeles: “Graf Berg, Schloss Sagnitz (Livland).”
2. Kirillitsas: “Graf Berg, Zagnits (Lifljandskoi Gub.)”
3. Ümartempel tekstiga “Bibliothek Schloss Sagnitz”, mille keskel raamatu number.

Raamatuid lehitsedes paistab, et enamik köidetest on kuulunud rukkikrahvi õele, sest tema on omakäeliselt raamatute esilehtedele kirjutanud näiteks “Wilhelmine von Berg” või “Baroness Sternberg. Sagnitz 1900” või “V Sternberg 1898 M.1, 60” või “Wilhelmine v. Sternberg-Berg. Sagnitz 1898” jne.

Ühes raamatus on omaniku nimi “Gustav von Berg”, teises “Georg von Berg”.

Teises raamatus (Charles Dickens, The Life and Adventures of Martin Chuzzlewit) on esilehel pikem tekst: “Eric and Ermes de Berg. In remembrance of their visit to England. Emington Vicarage South Devon. August 1890. From E. A. PINURLE“

Raamatus "Series for the Young" (Vol. 5. Leipzig 1861) on pühendus: "Mes meilleurs Louhais a Ermes pour La fete. Ellen Call. 1888"

Kõige "värskema" raamatu (Humphry Ward, The Marriage of William Ashe, Leipzig 1905) esilehel on kahekümne kolme tuntud balti mõisniku nimed (Erdmann, Brock, Anrep, Lenz, Roth, Wulf, Engelhardt, Müller jt) ja mingid kuupäevad (sünnipäevad?).

Vanim raamat on "Das Titus Livius aus Padua. Römische Gesichte." Frankfurt am Main. 1791.

Enamus raamatuid on välja antud 19. sajandi keskpaiku. Trükikoha järgi on kõige rohkem raamatuid pärit Leipzigit (46 teost). Järgnevad Berliin (10), Wismar, Rostock und Ludwighust (7), Carlsruhe (6), Halle (4), Stuttgart und Tübingen (4), Hamburg (2), Frankfurt am Main (1), Pariis (1). Üks raamat on trükitud ja välja antud Peterburis ja üks Moskvas.

Raamatud annavad mõninga pildi Bergide huvidest, haridustasemest ja kirjanduslikust maitsest. Esindatud on suur osa tolleaegsest saksa ja inglise ilukirjandusest, näiteks Shakespeare'i ja Schilleri kogutud teosed, jutustusi kristliku kiriku ajaloost, inglise autorite kogutud teosed, noorsoosarjad. Nimetan veel mõned autorid: Karl Guskow, Fritz Reutern, Johann Gottfried von Herder, Theodor Körner, Jules Verne, Charles Dickens, William M. Thackeray, Henry Wood, Humphry Ward jt.

Kellele kuulusid ehk õieti kelle nimed-autograafid on Sangaste lossist pärit raamatutel?

1. Wilhelmine Emilie Anna Christine (ka Tante Minni) (1852–1945), rukkikrahvi õde. Abiellus 21aastaselt 1873. aastal seitse aastat vanema parun Karl Gustav Robert von Ungern-Sternbergiga (1845–1908). Abielu jäi lastetuks ja oli rõõmutu. Tädi Minni elas põhiliselt Sangaste lossis ja aitas kantseldada noori sugulasi. Ta oli silmapaistev iludus (Bergid olid kõik ilusad sihvakad inimesed), valdas mitmeid keeli, armastas joonistada ja maalida, mängis hästi klaverit. Tema kunstitundelisusest annavad tänini tunnistust joonised lossi raamatukogutoas olevatel ahjupottidel.

Tema mees, kes tavaliselt kasutas ainult ühte eesnime – Robert, oli sündinud Hiiumaal Kärdlas. Peale Kärkla mõisa kuulusid talle rida mõisu mandril, näiteks Harku, Hүүru, Põlli, Ohtu (Harjumaal), Taebla, Liivi, Patsu (Läänemaal), Erra (Virumaal) ja Jõgise (Saaremaal). Robert teenis põhiliselt Peterburis ja jõudis välja kindralmajori auastmeni. Edaspidi oli Inglismaal kindralkonsuliks ja surigi Londonis.

2. Gustav (Astav) Gotthard Carl v. Berg (1796–1861) – rukkikrahvi ja Wilhelmine isa. Õppis algul kodus (Struve juhendamisel) ja Tartu gümnaasiumis, veel Kaasani ülikoolis. Võttis osa vanema venna (kindralfeldmarssali) juhendatud ekspeditsioonidest. Oli Malta Ordu rüütel.

3. Erik (ka Erich, Eric) (1876–1945) – rukkikrahvi vanem poeg, keisrikojas tuntud kuju, hiljem Soome senaator ja maapäeva liige.

4. Teine poeg Ermes Friedrich (1880–1949). Abiellus kaks korda, otseseid järeltulijaid oli 3+2. Võttis osa Eesti Vabadussõjast 1919. aastal.

Kuidas killuke Sangaste lossi raamatukogust kirjandusmuuseumi pööningule sattus, seda võib vaid oletada:

1. Bergide perekonnaarhiivi päästjaks peetakse ajaloolast Voldemar Millerit (s. 1911, ka raamatuteadlane, kodu-uurimusliku liikumise rajaja). Õppis Tartu Ülikoolis vaheaegadega 1930–1950. Töötas 1944. aastal ajalooarhiivi ülemana ja sel ajal käis Sangastes ning toimetas

arhiivi Tartusse. 1950–1952 ta represseeriti ja pidi töötama kaevurina. Ei ole aga teada, kas V Miller tõi Tartusse ka raamatuid.

2. Peale Fr. Bergi surma 1938. aastal peeti lossis mitmeid oksjone, kus müügil oli ka raamatukogu. Oli osalisi ostjaid. Muuseumi võisid raamatud sattuda koos mõne pärandiga.

3. Peale sõda oli loss mõni aeg ka ülikooli käes. Sel ajal toodi Sangastest keemiahoonesse raamatukappe, kus näiteks orgaanilise keemia kateeder (paiknes keemiahoone I korrusel) hoidis reaktiive. Koos kappidega võis kaasas olla ka raamatuid.

4. Sõja ajal ja ka pärast sõda, kui loss oli kõigile tuultele valla, võis vedelevaid raamatuid igauks kaasa võtta. Isegi ajaloolane *prof em* Sulev Vahtre mäletab, et korjas lossi raamatukogu köiteid pargipuude alt.

HARIDUS- JA KULTUURIELU. NOORSOOTÖÖ

NORTH ISLAND DISTANCE EDUCATION SCHOOL

Charlene Berg, Counsellor Gr. 10–12, Adults (Canada)

What is Distributed Learning?

North Island Distance Education School (NIDES) is a distributed learning school, with grades Kindergarten (age 5 yr old) to Grade 12 (age 18 yr old) and adult learners, learning at home. Distributed Learning (DL) refers to instruction through paper based and online courses with student to teacher communication via email, telephone, and Elluminate™ sessions. Three regions have a face to face Eclass meeting day available to students once a week.

History

In 1988, the Ministry of Education Correspondence Branch (British Columbia, Canada) divided the province into nine distance education schools. North Island Distance Education School was established to serve the northern tip of Vancouver Island, which covered seven school districts. At the same time, South Island Distance Education School was established to serve the southern tip of Vancouver Island which covered five school districts. In 2006, Bill 33 legislation gave the ability to school districts to “provide all or part of an education program by means of distributed learning only with the prior agreement of the Minister of Education.” Eight school districts on Vancouver Island (which is similar size to Estonia) decided to create their own distributed learning schools.

“The funding formula was also changed. Students in Kindergarten to Grade 9 had to be enrolled in either a face to face school or in a DL school, would be funded on full-FTE basis. Students in Grade 10 to 12, however, could enroll in either one or the other or both. If in DL, they would be funded on a per course basis. This meant prior to Bill 33, a senior secondary student taking four courses would be fully funded, but starting in 2006 school year would be funded at one-eighth of the base amount per course” (1) Consequently, the staffing level at NIDES in elementary and secondary teaching was reduced to stay within the budget.

Why Distributed Learning?

- Learning without the social pressures and possible negativity that can occur in a traditional school setting.
- An opportunity for parents to retain or regain relationships with peer attached children.
- Learning that is focused on the student – working at his/her own pace and at his/her best working times.
- Learning without the distractions that can occur in the regular classroom.
- Students wishing to remediate or accelerate their learning.
- Students who are at a distance.
- Students whose educational needs cannot be met at their current institution.
- Students in high schools who need more variety in courses and flexibility in timetabling.
- Families sometimes choose DL for philosophical reasons.

Whom Do We Serve?

630 Students under 19 choose NIDES as their only school;

K-9 are fulltime; 10–12 are course enrolments; **500** Adult Students;

500 Cross-enrolled (from other schools at the same time); 200 of these are in the Comox Valley Secondary Schools; **80** Special Education Students.

K-9 Grades

Parents play an important role as a home facilitator in delivering the program at home and in connecting with teachers from NIDES. Each year a student learning plan is submitted, which outlines the courses to be studied. Here parents confirm their commitment to the NIDES program for the year: students must be active and engaged with the teacher receiving regular evidence of learning. K-9 students can only enroll in one school. In three centres, K-9 students have the opportunity to meet their teacher once a week in a face to face session. Special events and field trips are available to all students.

10-12 Grades

Students are eligible to enroll at **anytime** of the year for high school courses.

Students in 10–12 can enroll in a neighbourhood school and with NIDES as well.

Adults are eligible for Grade 9 to 12 courses to graduate and for college prerequisites.

Students enrolling only in NIDES will contact a NIDES counselor to confirm a course plan.

The registration process is available online, students visit the website for forms and assignments www.nides.bc.ca, they can email their forms to registrar@nides.bc.ca. Students complete a course activation assignment as they begin each course. A four credit high school course averages 100–120 hours of time to complete. Students have 30 weeks to complete a secondary course. NIDES is open twelve months of the year. NIDES subject teachers are available for assistance, either by email, online or by phone.

The Challenges of Distributed Learning?

As the learning is self-paced, to succeed a student must be motivated and self-directed. Students are encouraged by counselors and teachers to build a time schedule for the day, to help a student to stay focused. Students need to be able to build a timetable for the week and stick to it.

Secondary student will spend 4 to 5 hours a week, for four to five days to complete their work in a regular school year. In the elementary years, parents take on the role of being the time manager and task director.

From the teaching perspective the following issues must be considered: (2)

- Distributed learning does not have class size or class composition limits.
- Grades taught can vary elementary (Kindergarten to Grade 7) or secondary (Grades 8 to 12).
- Continuous intake means that a student can begin a course, submit assignments or request assistance at any time during the school year.
- Funding changes directly influence staffing levels.
- Teachers in distributed learning rely on technology to a much greater extent than do their classroom based colleagues. Continuous inservice of teachers is required to stay on top of the changing technology.

Staff and Students

North Island Distance Education School is located 5 minutes north of Courtenay, in a renovated elementary school. The staff includes: one fulltime Principal, 6 Vice-Principal K-9

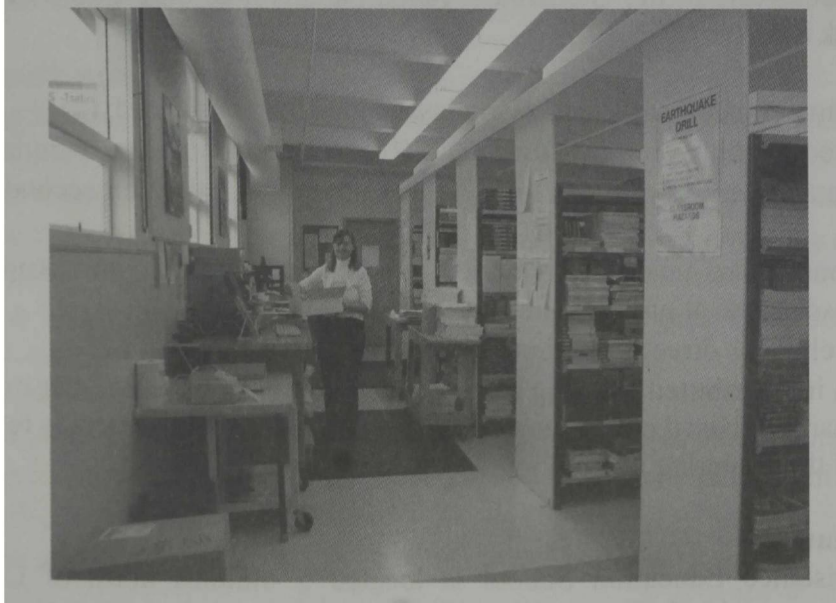
teachers (7 FTE), 10–12 teachers (9 FTE), Counsellors (2.5 FTE), Special Ed / Learning Assistance Teachers (3.8 FTE), Computer Technician (1) and Clerical Support Staff (8 FTE). The staff services a variety of students. “High-end” students who are highly motivated with ample home support and clearly-defined goals, are contrasted with students at the opposite end of the curve, who are poorly motivated, and have few supports and have not succeeded in face to face school settings. In addition, more and more special needs students are registering in distributed learning when they can’t succeed in the regular system. Special need students are drawn to the learn at home model, which does require learning assistance support, resources and additional time commitment on the part of their teachers. The ever changing technologies and the diversity of students pose an ongoing challenge to the any staff in the distributed learning world.

References:

Hawkey, C. and Keuhn, L. (2007). The working conditions of BC teachers working in Distributed Learning. Vancouver: British Columbia Teachers’ Federation.

Põhja-Saare kaugõppe kool (NIDES) ja raamatukogu

PÕHJA-SAARE KAUGÕPPE KOOL

Charlene Berg, 10.–12. klassi õpilaste ja täiskasvanute nõustaja,
North Island Distance Education School, Kanada

Mis on jaoõpe?

Põhja-Saare distantsoõppe kool on jaoõppe kool kuni 12. klassini lastele vanuses 5–18 ning täiskasvanutele kodus õppimiseks. Jaoõpe toimub õppematerjalide alusel, mis on paberkandjal ja *online* kursustena, kus õpetaja ja õpilase vaheline suhtlemine toimub e-posti, telefoni ja *Illuminate TM** sessioonide kaudu. Kolmes kooliregioonis toimub e-klassi kohtumine, kus õpilastel on võimalik õpetajatega kohtuda kord nädalas.

Ajalugu

1988. aastal jaotas haridusministeeriumi kirjavahetuse osakond (Briti Kolumbia, Kanada) provintsi üheksa kaugõppe kooli vahel. Põhja-Saare Kaugõppe Kool rajati selleks, et hoolt kanda Vancouveri saare põhjatipu eest, mis võtab enda alla seitse koolipiirkonda. Samal ajal rajati ka Lõuna-Saare Kaugõppe Kool katmaks Vancouveri saare viie kooli piirkonnaga lõunatippu. 2006. aasta 33. Seaduseelnõu rakendamine (*Bill 33 legislation*) andis koolipiirkondadele võimaluse “rakendada haridusprogrammi kas täielikult või osaliselt jaoõppe vahenditega ainult eelneval kokkuleppel haridusministeeriumiga” Vancouveri saare kaheksa koolipiirkonda (mis on umbes Eesti-suurune ala) otsustasid luua oma jaoõppe koolid.

“Muudeti ka finantseerimise korda: õppijad lasteaiast kuni 9. klassini pidid olema registreeritud tavakoolis (*face to face school*) või jaoõppe koolis, mida finantseeriti täielikult *FTE*** baasil. 10.–12. klassi õpilased võisid registreeruda nii tava-, jaoõppe kooli kui mõlemasse koolisüsteemi. Kui nad registreeruvad jaoõppe kooli, finantseeritakse neid kursuse kaupa. See tähendab, et enne 33. Seaduseelnõud, kui vanemaastme (*senior secondary*) õpilane valis neli kursust, siis rahastati neid täielikult, aga alates 2006. õa finantseeritakse üks kaheksandik kursuse põhimaksumusest.” (1) Selle tagajärjena vähendati Põhja-Saare Kaugõppe Kooli alus- põhi- ja keskõppe personali, et mitte ületada eelarvet.

Miks jaoõpe?

- Et õppida sotsiaalse pingeta ja vältida negativismi, mis võib ilmnedas traditsioonilises koolikeskkonnas.
- Annab vanematele võimaluse hoida või taastada häid suhteid oma lastega, kes on tugevalt kaaslastest mõjutatud.
- See on õpe, mis on keskendunud õpilasele – võimalus õppida oma tempo järgi ja valida õppimiseks parim aeg.
- Et õppida ilma tähelepanu hajumiseta, mida tuleb ette tavalises klassiruumis.
- See on õpilastele, kes soovivad aeglustada või kiirendada oma õppimist.
- Õpilastele, kes elavad kaugel.
- Õpilastele, kelle hariduslikke vajadusi ei ole võimalik rahuldada olemasoleva institutsiooni poolt.
- Keskkooliõpilastele, kes vajavad laialdasemat kursuste valikut ja paindlikku ajagraafikut.
- Mõnikord valivad perekonnad jaoõppe filosoofilistel põhjustel.

Kellele me jaoõpet pakume?

630 alla 19-aastast õpilast on valinud Põhja-Saare Kaugõppe Kooli oma ainsaks kooliks; õpilased lasteaiast kuni 9. klassini õpivad täisajaga; 10.–12. klassi õpilased on registreerunud

õppekursustele; jaoõppes õpib ka 500 täiskasvanud õppijat; 500 õpilast on samal ajal registreeritud ka teistesse koolidesse; 200 neist on Comox oru keskkoolides; lisaks osaleb jaoõppes 80 erivajadusega õpilast.

Lasteaed kuni 9. klass

Lapsevanematel on koduse toetajana tähtis roll õppeprogrammi omandamisel, edasiandmisel ja Põhja-Saare Kaugõppe Kooli õpetajatega suhtlemisel. Igal aastal esitatakse õpilase õppeplaani, kus on kirjas õpitavad kursused. Sellega kinnitavad vanemad oma pühendumist Põhja-Saare Kaugõppe Kooli programmile aastaks ajaks: õpilased peavad olema aktiivsed ja pidevalt suhtlema õpetajatega, et nad saaksid regulaarset tagasisidet õpilaste edasijõudmise kohta. Lasteaialapsed ja õpilased kuni 9. klassini võivad registreeruda ainult ühte kooli. Neil on võimalik kohtuda oma õpetajaga kord nädalas üheks õppesessiooniks kolmes õppekeskuses. Erilised üritused ja väljasõitude võimalus on olemas kõikidel õpilastel.

10.–12. klass

Õpilastel on õigus registreeruda keskkooli kursustele igal ajal õppeaasta jooksul.

10.–12. klassi õpilased võivad valida nii oma piirkonna kooli kui ka Põhja-Saare Kaugõppe Kooli. Täiskasvanutel on õigus astuda 9.–12. klassi kursustele, et lõpetada kool ja valmistuda kolledžisse minekuks. Õpilased, kes astuvad ainult Põhja-Saare Kaugõppe Kooli, võtavad ühendust kooli nõustajaga, et kinnitada oma õppeplaan. Registreerimise protsess on üleval internetis, õpilased saavad külastada veebilehekülge sisseastumisankeetide ja kodutööde tarvis: www.nides.bö.öa, nad saavad meilida oma ankeedid aadressil: registrar@nides.bö.öa. Neljapunkiline keskkooli kursus sisaldab 100–120 tundi õppetööd. Õpilastel on keskkooli kursuse läbimiseks aega 30 nädalat. Põhja-Saare Kaugõppe Kool on avatud 12 kuud aastas. Erialaõpetajad on valmis abistama kas e-posti, telefoni või *online* vahendusel.

Jaoõppe väljakutsed

Kuna jaoõppe puhul valib õpilane ise õppimise tempo, siis selleks, et edasi jõuda, peab ta olema motiveeritud ja võimeline ennast suunama. Õpetajad ja nõustajad soovivad õpilastel teha päevakava, et paremini õppimisele keskenduda. Õpilastel tuleb koostada nädala ajakava ja sellest kinni pidada. Keskkooliõpilane kulutab tavakooli õppematerjali omandamiseks 4–5 tundi päevas neljal või viiel päeval nädalas. Alg- ja põhikooli õpilaste puhul võtavad aja planeerimise ülesande enda peale lapsevanemad.

Õpetamise seisukohast lähtuvalt tuleks arvestada järgmiste aspektidega:

- jaoõppe puhul ei ole piiranguid klassi suuruse ja koosseisu osas;
- õpetatavad astmed varieeruvad alg- ja põhikoolist (lasteaed kuni 7. klass) kuni keskkoolini (8.–12. klass);
- järjepidev õppimine tähendab, et õpilane võib alustada kursusega, esitada kodutööd ja paluda juhendamist igal ajal õppeaasta jooksul;
- muutused finantseerimises mõjutavad otseselt personali suurust;
- jaoõppe õpetajad tuginevad tehnoloogiale palju suuremal määral kui nende kolleegid klassiruumis. Õpetajate pidev täienduskoolitus on vajalik, et muutuva tehnoloogiaga kaasas käia.

Töötajad ja õpilased

Põhja-Saare Kaugõppe Kool asub viie minuti tee kaugusel Cortenay'st põhjapoolse, renoveeritud alg- ja põhikooli hoones. Personali koosseisu kuuluvad: täiskohaga

koolijuhataja, põhiõpetajad – lasteaiast kuni 9. klassini (7 FTE), 10.–12. klassi õpetajad (9 FTE), nõustajad (2.5 FTE), eripedagoogid ja abiõppe õpetajad (3,8 FTE), arvutitehnik (1) ja kantselei ametnikud (8 FTE). Personal teenendab tervet rida õpilasi. Motiveeritud, tugeva koduse toe ja selgelt defineeritud eesmärkidega õpilasi, aga kontrastina ka õpilasi, kes on vähe motiveeritud, kellel puudub kodune toetus ja kes pole tavakooli keskkonnas edukad olnud. Lisaks registreerub jaoõppesse üha enam erivajadusega õpilasi, sest nad ei tule tavalises õppesüsteemis toime.

Erivajadusega õpilastele sobib koduõpe mudel, mis nõuab õpiabi tuge, ressursse ja lisaajaga pühendumist nende õpetajatelt. Üha muutuv tehnoloogia ja õpilaste mitmekesisus on alaliseks/kestvaks väljakutseks jaoõppe töötajaskonnale.

* Veebipõhine virtuaalõppesüsteem

** FTE näitab täis- ja osaaajaga õppijate / töötajate statistilist suhet

Viited:

Hawkey, C. and Keuhn, L. (2007). The working conditions of BC teachers working in Distributed Learning. Vancouver: British Columbia Teachers' Federation.

Inglise keelest tõlkinud Karmen Linnamägi

NOORSOOVAHETUSEGA GRÖÖNIMAAL

2005. aasta märtsi lõpus osalesime noorsoovahetuses „*Living in extremes II*“ Gröönimaal Aasiaadis. Kõik sai alguse 2004. aasta suvel, kui Vanaõuel toimus projekti esimene osa. Mõlemast laagrist võttis osa kokku 30 inimest Eestist, Gröönimaalt ja Itaaliast ning neid rahastas EL programm Euroopa Noored. Noorsoovahetus kannab nime „*Living in extremes*“ sellepärast, et kõik kolm eelpool nimetatud maad paiknevad erineva kliima ja loodusega kohtades. Eestis on palju metsa, Gröönimaal palju jääd ja Sardiinias liiva.

Gröönimaa laagri läbivaks teemaks oli keskkond, kultuuridevaheline õppimine ja meeskonnatöö. Sealjuures toimus palju väliseid tegevusi. Näiteks käisime koerarakenditega sõitmas. Kokku osales 18 koerarakendit, mis oli isegi kohalikele elanikele suur sündmus, sest tavaliselt nähakse vaid paari rakendit üheskoos. Meile oli see midagi väga erakordset. Kuski peale Gröönimaa ei saa sellist asja harrastada. Kuigi ka seal on tänapäevaseks liiklusvahendiks rohkem mootorsaaneid. Nende juhtimist saime ka ise proovida. Mulje jäi väga hea, sest sa ei pea mööda teed sõitma, vaid saad pöörata peaaegu igale poole ning sõita kõrgetest, isegi kuni 80kraadistest nõlvadest üles. Vahepeal võttis ikka südame alt külmaks küll, aga üle elasime.

Korraldasime ka iglude ehitamise võistluse. Plokid saagisime lumest välja ja ladusime üksteise peale. Liimiks oli värske lumi. Saime aru, et eesmärgi täitmiseks tuleb töötada ühtse meeskonnana, kuid kahjuks ei õnnestunud neid päris valmis saada, sest aega jäi väheks. Siiski jäime ka oma poolikute igludega rahule.

Ühel hommikupoolikul saime proovida jääalust kalastamist. Selleks pidime minema mitu kilomeetrit mööda merd. Leidnud õige kalastuskoha, puurisime jõesse augud ja viskasime õnged sisse. Varsti näkkaski kala, millist me polnud varem näinud. Augu juurde jätsime ka Eesti lipu meie kohaloleku tunnistajaks. Samal õhtul läksime merele jäämäge vaatama. Jäämägi oli võimas helesinine kamakas. Merel oli ilm väga ilus, aga tagasiteel

hakkas torm möllama, nii et ei näinud enda nina ettegi. See näitas Gröönimaa ilma suurt muutlikkust.

Peale kalastamise, kihutamise ja muude toredate tegevuste proovisime kaljult laskumist, ronimisseinal turnimist ja suusatamist.

Noorsoovahetus ei ole lihtsalt turismireis, selle juures õpitakse rahvuslikke kombeid, tehakse koostööd erinevatest kultuuridest pärit inimestega ning leitakse uusi sõpru. Näiteks külastasime Gröönimaal ka kohalike elanike kodusid, mis väga palju ei erinenudki meie omadest.

Iga maa korraldas oma rahvusõhtu, kus tutvustati riigi ajalugu, loodust, keskkonnaprobleeme. Mängisime erinevaid traditsioonilisi mängu ja laulsime viisijupikesi. Samuti saime maitsta rahvustoite ja -jooke. Meie grupp kinkis igale gröönlasele ja itaallasele väikese Eesti lipu ja šokolaadi, gröönlased andsid meile mälestuseks hülgenahast käehted ning itaallased video oma kodulinnast. Gröönimaa söökidest pakkusid uue kogemuse vaala- ja põhjapõdraliha, kuivatatud kala, krabid ja kalamari. Itaallaste toit oli enam tuttav – pasta ja juust. Gröönimaa igapäevase söögi juures oli ainuke häda, et see sisaldas liiga palju säilitusaineid.

Igal õhtul toimus päeva hindamine, kus igaüks sai tegevuste kordamineku kohta oma arvamust avaldada. Algul oli probleemiks itaallaste pidev hiline mine, kuid laagri lõpuks see nii suurt muret enam ei valmistanud.

Gröönimaa loodus on tõeliselt kaunis. Puude puudumine nii väga ei häirigi, sest maastik mõjub ilma nendetagi loomulikuna. Iga päev on taevast erisugune ning ilm on väga muutlik. Majad, mida köetakse õliga, on Aasiaadis kenad värvilised ja inimesed tõeliselt sõbralikud. Tänaval naeratavad ja viipavad vastutulijad sulle käega. Autosid, peamiselt küll taksosid, seal isegi leidus, kuigi teedeühendust Gröönimaa linnade vahel ei ole. Peamiselt liigeldakse lennukite ja helikopteritega, linnades koerarakendite või mootorsaanidega.

Meie üritus pakkus kohapeal suurt huvi, sest projekti tutvustati kohalikus televisioonis ja näidati filmilõike laagri tegevustest.

Need kaks nädalat, mis me Gröönimaal veetsime, kadusid linnutiivul ja tahaksime kunagi seda maad veel külastada. Reisi kestel polnud seal eriti külm, keskmiselt miinus kümme, ning saime kõik oma tegevused sooritatud. Kõigil, kel on kunagi võimalus osaleda milleski taolises, peaksid seda kindlasti tegema, sest see jätab unustamatu mulje, annab hea kogemuse ja avardab maailmapilti.

Eve Toomsalu (TÜ, keemia II) ja Laura Lillsaar (TÜ, arstiteaduskond III) – Suure-Jaani Gümnaasiumi vilistlased

MAALAPS LINNAKOOLIS – SUNDVALIK VÕI VALIKUVABADUS?

Mari Lühiste, Tõstamaa Keskkooli õpetaja*

Lugupeetud konverentsil osalejad! Lisaks lapsevanema seisusele olen ka maakeskkooli emakeeleõpetaja ning tuttav nii maalastega linnakoolis kui ka linnalastega maakoolis. Tõstamaa Keskkooli õpilaskodust ja õpitingimustest oli siin juba juttu. Samuti vabadust, loovust ja vastutust hindavast Sütevaka gümnaasiumist, kus on õppinud minu tütre.

Mis on üldse vabadus ja kui vaba on inimene, eriti noor inimene oma valikuis? Filosoofiakursusest on meile meelde jäänud, et vabadus on tunnetatud paratamatus. Seega oleme paratamatult sõltuvad oma otsustest, valikutest, tulevikuplaanidest.

Eduka inimese saja lihtsa saladuse seas on kirjas, et “Suurem osa tõeliselt ihaldatavast ei saabu üleöö, sel nädalal või järgmisel kuul. Suurem osa tõeliselt tähtsaid asju võtab aega aastaid, mõnikord veel kauem.

Kuidas on võimalik edasi liikuda, teades, et minna on veel nii palju?

Järjekindlad inimesed kinnitavad endale, et seda, mida nad tahavad, on võimalik teha. Järjekindlad inimesed teavad ka, et on ühtviisi tähtis mõista püstitatud ülesannet, iseennast ning oma tulevikuplaane.” (David Niven. Eduka inimese 100 lihtsat saladust. 2004)

Kui teadlik, järjekindel on põhikooli lõpetaja, kui selged on tema tulevikuplaanid? Isikuti on valik päris erinev: kes valib kodulähedase maakeskkooli, kus kõik on juba tuttav ning majanduskulu väiksem, kes soovib minna ametit õppima, et ruttu tööle ja oma rahale pääseda; kes soovib jätkata õpinguid kõrgkoolis ning valib süvaõppeklassi linnagümnaasiumis.

Koolivalik sõltub õpilase võimetest, huvidest, väärtushinnangutest, motivatsioonist ja ambitsioonidestki, samuti peresuhetest, vastastikusest usaldusest, aga ka elukohast ja majanduslikest võimalustest. Georg Aher ütles ühel esinemisel, võrreldes maalapse ja linnalapse võimalusi, hamletliku mõtteavalduse, et laps on oma sünnipära ori. Nii mõnigi võimekas maalaps võiks õppida mainekas linnakoolis, osaleda huviringides, kuid vanemate kõhn rahakott ei lase soovitud teoks saada. Olen ise mõne tubli põhikooli lõpetajaga kõnelnud, süvaõpet soovitanud, kuid noor on kahetsusega nentunud, et pole võimalik, sest perel pole raha.

Meie pere viiest liikmest on linnakoolis õppinud neli, vaid poeg Viljo on lõpetanud maakeskkooli. Kõik on õppinud või õpivad kõrgkoolides.

Nendest neljast olen vaid mina olnud sundvaliku ees, sest pidin minema linnakooli, kui maal ei avatud 9. klassi, sest õppida soovijaid oli vaid üheksa. Põhjendus oli, et väljalangevusprotsent on 30 ning pole mõtet klassi avada. Kõik üheksa lõpetasid linnas keskkooli, pooled jätkasid õpinguid kõrgkoolideski. See oli aeg, kui moes oli suur: ehitati suurbinaate ja suurfarme, avati suurkoole, suleti või liideti väikekoole. Tegevuse pidi lõpetama Tõstamaa Keskkoolgi ning õpilased pidid leidma edasiõppimise võimaluse mujal. Minu koolitee jätkus Pärnus Koidula koolis. Hiljem pole ma seda sundvalikut kahetsenud, sest sattusin maakooliga võrreldes hoopis teise seltskonda ja õpikeskkonda. Kui kodus sain keerulise matemaatikaülesande lahendamiseks abi isalt või keeleülesannet arutasin emaga, siis nüüd pidin ise hakkama saama ja see oli päris hea tunne. Samas sobis Koidula kooli vaimsus väga hästi minu koduse rahvustundega. Oli uhke olla Koidula kooli õpilane.

Vabal tahtel valisid linnakoolis õppimise praegune abikaasa, kes õppis Koidula kooli matemaatikaklassis, ning tütred Kadri ja Maarja, kes jätkasid oma õpinguid Sütevaka gümnaasiumi humanitaarklassis. Tütred olid juba lapsepõlvest peale üsna iseseisvad ja omapäi otsustavad – kooliõpetajast ema ning majandijuhist isa kõrval pidid lihtsalt ise hakkama saama, sest vanemate tööpäevad venisid vahel väga pikaks ja tööd jagus koju kaasagi. Vanema tütre Kadri sõnutsi ema-isa mingit ajupesu ei teinud, samas oli kodul ikka mingi mõju ka: lapsest peale oli teadmine, et läheb ülikooli. Linnakoolis õppimine oli valikuvabadus, kuid ka sundus, kui tahtis teistsugust seltskonda ja õpet. Oli soov õppida midagi muud, sealhulgas saksa keelt. Soov saada tulevikuks paremad väljavaated. Kadri tegi enne viimast kooliaastat veel ühe valiku: läks üle Pärnu Ühisgümnaasiumisse, et süvendatult õppida ka matemaatikat, mida kõrgkooli sissesaamiseks vaja läks. Samas ei pidanud tegema mahukat lõputööd ja nii palju eksameid kui Sütevakas. Sai rohkem pühenduda riigieksamiteks

õppimisele. Tema kommentaar oma valikute kohta on, et valima peab nõmedalt palju, sest kõike ju korraga ei saa. Peaasi, et ise rahul oled.

Nooremal tütrele Maarjal oli juba põhikoolis selge, et ta tahab linnakooli minna, et konkurentsivõimelist haridust saada. Valik oli küll vaba, kuid ühiskondlik sundus oli olemas. Mul on mees tema kommentaar esimesel linnakooli kuul: “Siin on kõik targad!” Tarkade liidrite hulgas püsimiseks tuli teha tublisti tööd, ka nädalavahetustel õppida. Oma valikut tuli ju õigustada, seda enam, et kodukohas suhtus nii mõnigi juht linnakooli minejatesse kui reeturitesse, tehes selgeks, et maakeskkoolestki on võimalik ülikooli pääseda. On tõsi, et maakoolist pääsetakse kõrgkooli, ainult veidi teistele erialadele, sest lihtsalt pole võimalik kõiki soovitud aineid õppida. Ainevaliku pärast valitakse linnakoole, kus valikuvõimalused suuremad. Suuremad võimalused aga nõuavad rohkem aega. Koolipäevad on pikemad kui eakaaslastel maakoolis, kodutööde mahtki suurem kui tavakooli õppureil. Nii on valikuvabadusest kujunenud sundvalik.

Samas on maakoolis õppimine lihtsam, rahulikum, turvalisemgi. Pärast rasket ja pikka koolipäeva ei pea ise ahju kütma ega süüa tegema, ei pea taskuraha või ka elatise teenimiseks tööle minema. Nii koduseid lapsi kui ka õpilaskodus elavaid linnalapsi on ootamas soe tuba ja mitu söögikorda päevas. Et aga maakooli valik on olnud nii mõnelegi linnalapsele sundvalik, suhtutakse koolitõesse ja õpilaskodu reeglitesse päris vastumeelselt. Samas on paljud linnalapsed Tõstamaa kooli tunnistanud parimaks, sest lisaks headele õpi- ja elamistingimustele saab siin oma muredest rääkida, siin on olemas need, kes kuulavad ära, püüavad tekkinud probleeme lahendada. Puudub anonüümsus. Kui keegi on midagi korda saatnud, tuleb see välja ning koos on kergem lahendustki leida.

Elamine-õppimine kodust kaugemal on omamoodi proovilepanek: kuidas tuleb noor toime hoopis teises keskkonnas, kas saab hakkama, eriti veel siis, kui pole kõrget enesehinnangut. Mõnel varem oma koolis tõrjutul on võimalus end tõestada ja tõusta õpieliidi hulka. Väljaspool elamine õpetab ka paremini oma aega ning raha kasutama, iseseisvalt hakkama saama, olulist ebaolulisest eraldama, pidevalt valikuid tegema. Kuigi lapsed tahaksid rohkem olla vanematega, nõrgeneb nende side perekonnaga, samas aga leitakse mõttekaaslasi, häid sõpru. Nii mõnigi maalaps hakkab linnas elades maaelu ja maakooli teise pilguga hindama. Hinnatakse neid väärtusi, mida maal õppides ei osatud väärtustada: elamisväärsed keskkonda, oma kodu ja perekonda...

Laste linnakoolis õppimine võib vanemadki valikute ette panna. Nii tuli meie perel vahetada 4-toaline mugavustega korter väiksema ja mugavusteta ahjuküttega korteri vastu. Üüriraha vahe läks koolituskuludeks. Taskuraha teenimiseks pidasid neiud koristajaametit.

Kuna tütreid ise valisid kooli, pidid ka valikut õigustama: ise hakkama saama, konkurentsisis toime tulema. Valik on end õigustanud: mõlemad on edukalt lõpetanud gümnaasiumi, jätkanud õpinguid Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonnas. Kadri lõpetas politoloogia bakalaureuseõppe ja jätkab magistrantuuris, töötades samal ajal sotsiaalministeeriumis. Seegi on vaba valik. Maarja õpib riigiteadusi ja kavatseb jätkata magistrantuuris. Mõlemad on tehtud valikutega rahul. Hea meel laste kordaminekutest on vanemailgi.

Võrreldes linnalapsi maakoolis ja maalapsi linnakoolis, on viimaste elukorraldus kindlasti keerulisem. Sellele vaatamata on linnakooli läinud valikutega rahul olnud. Vaba valik on pannud vastutama, muutunud omamoodi sunduseks.

Enamasti on koolivalik vabatahtlik. Sunduslikuks muutub see siis, kui noorele pole looduselt antud selliseid võimeid, et võiks jätkata gümnaasiumis või keskkoolis, vaid tuleb valida ametikool, kus saab kergemalt hakkama. Samuti teeb valiku sunduslikuks soov õppida mingit ametit. Maal ju ameti- ega kutsekoole pole – tuleb valida linnakool, mõnikord kodukohast hoopis kaugel. Valikut mõjutab ka pere rahakoti suurus.

Siit jõuame mõtteni, et maalaste jaoks peab jääma ka maakeskkool, kus saavad hea hariduse need, kel pole võimalik või kes ei tahagi linnakoolis õppida. Samas peab õpilastele jääma valikuvabadus oma kooliteed jätkata meelepärasel, endale sobivas koolis. Koolis, mis annab hea üldhariduse või vajaliku ameti või võimaluse konkureerida kõrgkooli, et end tõestada ja oma võimeid edaspidi proovile panna.

* Sõnavõtt Pärnumaa hariduskonverentsil “Kohustuslik põhiharidus? Kvalifitseeritud õpetaja?”, 2004

MIKS MA VALISIN VÄIKESE MAAKOOLI?

Liisa Randmäe, Tõstamaa Keskkooli 12. klassi õpilane*

Tere, keele- ja koolihuviline publikum, seminarist osavõtjad! Mina olen Liisa Randmäe, Tõstamaa Keskkooli abiturient. Kuigi mul oleks ehk sobilikum kõneleda minu edasistest valikutest ja mõtetest, arutleksin ma täna siiski pigem teemal „Miks ma valisin hariduse saamiseks väikese maakooli, aga mitte suure linnakooli“

Kindlasti tuleb alustada asjaolust, miks ma tahtsin üldse jätkata oma haridusteed gümnaasiumis, aga mitte kutsekoolis. See otsus oli aga lihtne, sest minu suur unistus on juba päris kaua olnud õppida Tartu Ülikoolis ning selleks läheb kahtlemata vaja keskharidust. Edasi tuli aga valida kool, kus jätkata. Nagu praegu keskkooli lõpetades arutlen tihti oma tuleviku ja erinevate võimaluste üle, siis nõnda oli ka põhikooli lõpus – kas jääda Tõstamaale või minna kuskile mujale. Kaaludes kõiki plusse ja miinuseid, sai tehtud ka tookord lõppotsus, mis tagantjärele vaadates on osutunud kõige paremaks.

Esimene pluss maakooli kasuks oli asjaolu, et ma elan Tõstamaal ja mõnda teise kooli õppima minnes oleks ma pidanud kodust ära kolima ja iseseisvuma. Kuid nüüd hiljem leian, et siis ma poleks selleks veel valmis olnud ning tõenäoliselt oleks see mõjutanud ka mu õppimist. Kuigi kõik see on ahvatlev – vabadus ja ainult iseendast sõltumine –, siis samas on sellega seotud ka suurem vastutus, mida igaüks ei suuda veel kanda. Nii mõnigi mu sõber on just sellepärast kooli vahetanud, sest täiesti erinev on elada üksi ja ise hakkama saada. Aga need mõned aastad kodus ei tähenda midagi, sest terve iseseisev elu on alles ees.

Teine pluss maakooli kasuks oli asjaolu, et see on mu kodukool, kus olen õppinud kõik eelnevad üheksa aastat ning tean ja tunnen kõiki õpetajaid, kaasõpilasi, on tuttav koolimaja ja õppesüsteem. Tihedam side õpetajate ja koolikaaslastega soosivad ju igati õpilase aktiivsust ja õpitulemusi. Olen olnud iga päev selles mõisaõhkkonnas, seepärast väärtustan ma seda kohta. Kummaline oleks olnud lahkuda koolist, mis on nii kaunis ja omapärane, näiteks mõnda betoonkamakasse, kus kõik on võõras ja harjumatu.

Samas aga näiteks linnas õppides oleksid mul suuremad võimalused huvitegevuseks ja vaba aja veetmiseks. Alati on kuskile minna: teater, kino, kontsertid või mõni huviring, tantsukool, laulustuudio, näitetrupp jne. Kuid kas siis jätkuks aega õppimiseks? Võimalik, kuid kõike

tuleb teha just niivõrd, kui palju on aega. Ka Tõstamaal leiab igaüks endale tegevust: kas osaleda tantsutrupis, laulukooris, mälumängu turneel, aeroobika ja kergejõustiku trennis, näitetrupis või käsitööselti töös. Ja kui sellest jääb väheks, siis tuleb vaid sõita Pärnusse ja saada osa seal pakutavast. Kõik see kehtib ka minu puhul, sest aega peab leidma nii õppimise kui ka lustimise jaoks, kuigi mõnikord on vastupidine tunne, et aeg lihtsalt kaob käest: täna õhtul mälumäng, homme Noortekogu koosolek Pärnus, nädalalõpus aga vaja koostada koolilehte jne. Seega ei saa kurta, et maakooli õpilasel igav hakkaks, sest igaühe elu on just nii põnev, kui ta ise seda soovib ja milliseks ta selle muudab. Tuleb olla vaid aktiivne ja ise igast võimalusest kinni haarata.

Praegu lõpuklassis leian, et Tõstamaa väike maakool on mulle andnud rohkem kui ma oleks lootnudki, sest meie koolis on võimalik lisaks õppida autokoolis ja saada mitmesuguseid teadmisi turismitundidest. Nii et nüüdseks on mul taskus juba autojuhiload ning võin uhkelt öelda, et olen ka giid. Tõstamaa mõisas võin pärast kooli lõpetamist alustada näiteks oma turismiäri. Järelikult võin igati oma valikuga rahule jääda ega pea seda kahetsema kunagi. Minu õpitulemused võimaldavad konkureerida igasse kõrgkooli ja teadmised on võrdväärsed linnakooli õpilasega. Seega ei saa öelda, et ainult linnakoolis õppides on võimalus edasi pürgida ülikooli, sest maa- ja linnakoolide tase hakkab järjest enam ühtlustuma. Pigem sõltub kõik inimesest endast, millised eesmärgid on tal seatud ja kuivõrd ta pingutab nende nimel. Leian, et enam pole oluline, kas linna- või maakool, vaid pigem, kas kutse- või keskkool. Nii et sellega annan lootust maakoolide jätkusuutlikusele ja nende püsijäämisele. Aitäh kuulamast!

* Sõnavõtt eestikeelse keskhariduse 100. aastapäeva Pärnumaa seminaril „Vändra metsas Pärnumaal...” Vändra, 28.11.2006

10 HEAD PÕHJUST AMETIÕPPEGA ALUSTAMISEKS

Põltsamaa Ametikooli soovitused

1. Kätte on jõudnud aeg valida oma amet ja oma tee...

- ... vaja on otsustada, mis on see, millega tegelemisel sa kõige edukam ja õnnelikum saaksid olla ...
- ... mis on see, mis tagab rahulduse tööst ja tunde, et oskad midagi, mida enamus ülejäänud inimestest ei oska, mis on see, mis sind teiste seas nähtavaks ja teistele vajalikuks võiks teha ...
- ... mis tagab sinule hea sissetuleku ja selle, et oled otsitud ja nõutud spetsialist omal alal ...
- ... milles avalduvad sinu anded...

2. Kui sulle meeldivad tööõpetuse tunnid ja tunned, et raske on teooriatundides, siis tea, et:

- ... sa oled praktiline teoinimene, kelle anne väljendub oma kätega tegemises...
- ... kutsekoolis on pooled tunnid tööõpetuse tunnid...
- ... parim koht sinu annete arendamiseks on kutsekool...

3. Kutsekeskhariduse omandamine ei nõua gümnaasiumi taseme riigieksamite sooritamist, aga ei võta ka võimalust nende sooritamiseks edasiõppimise soovi korral.

4. Kutsekeskharidus annab kõrgkooli õppima asumiseks vähemalt niisama hea ettevalmistuse nagu gümnaasium, keskendudes aga vaid neile õppeainetele, mis on antud kutseala puhul kõige olulisemad.

5. Kutsekoolis õpitakse paljusi raskeid õppeaineid otseselt erialases töös vajaminevaga seotult.

Näiteks autode ja masinate remondi eriala puhul õpitakse füüsikas mehhaanikat ja elektrit ka autode ja masinate tööprintsipide kaudu; kokatöös aga hoopis toiduvalmistamisel kasutatavate ahjude, pliitide, mikserite ja muude tööriistade tööpõhimõtete selgitamisel.

6. Kutsehariduse omandamine annab võimaluse töö leidmiseks kohe pärast lõpetamist ja juba õppimise ajal erialapraktikatel ettevõtteis...

– ... kutseharidus tagab selle, et leiad hõlpsasti tööd ka maal ja väikelinnades ning sa ei ole sunnitud suurlinna abitööjõuks minema...

– ... kutseharidus loob head eeldused töö leidmiseks välismaal, soodustades samas ka koju tagasipöördumist ja siis juba kogemuste ning teenitud kapitali võrra rikkamana...

– ... kutseharidus on eeldus oma isikliku ettevõtluse käivitamiseks, alustades väikekauplusest, autotöökojast ja ehitus- või toitlustusteenuste osutamisest FIE-na, talupidamisest rääkimata... *ettevõtluse aluseks on millegi niisuguse loomise oskus, mida teised inimesed vajavad ja soovivad osta, olgu see siis kaup või teenus...*

7. Kutsekoolis on umbes 1/4–1/3 parematel õpilastel võimalus saada õppetoetust, hetkel on õppetoetuse määr 600 krooni kuus.

8. Põllumajanduse eriala õpilastel, kes sõlmivad Maaelu Edendamise Sihtasutusega lepingu maal tööleasumiseks pärast lõpetamist on võimalus saada veel täiendavalt õppetoetust sõltuvalt õppe edukusest ja õppedistsipliini täitmisest kuni 1000 krooni kuus.

9. Kutseharidus on valdade ja väikelinnade jaoks võimalus piirata noorte sunnitud „väljavoolu“ ja elanikkonna kahanemist ning vananemist, mis toimub seal veel kiiremini kui Eestis tervikuna.

10. Kutseharidus on võimaluseks tõsta piirkondlikku konkurentsivõimet ja säilitada ettevõtjate huvi kohalikul tasandil tegutsemise vastu – noored oskustöölised on:

– ... tööjõud... ja

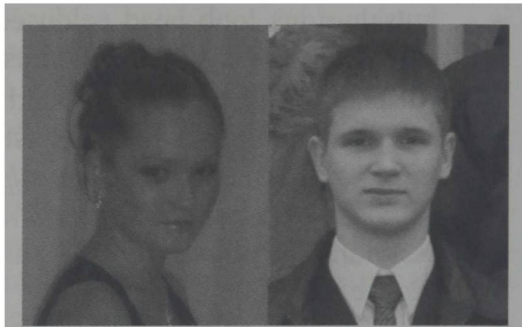
– ... klientuur...

Põltsamaa Ametikool, <http://www.pkpk.ee/?pg=/82989/2/1&l=et>

Noorte Eesti Vabariigi kodanike ja mittekodanike ühiskonnateadlikkusest Võru Kesklinna Gümnaasiumi ja Narva Pähklikmäe Gümnaasiumi näitel *

Janar Hakk, Rina Peibonen, 12. kl, 2007/2008. õa

Integratsioon on mitut põlvkonda hõlmav protsess, mille tulemuslikkus on oluliselt seotud Eestis üleskasvava muulaspõlvkonnaga. Mitte-eestlaste noore põlvkonna kujunemine ühiskonna aktiivseks eestikeelseks ja -meelseks, kuid oma rahvuskultuuri säilitavaks osaks on oluline ressurss majanduses ja poliitikas, aga ka Eesti kultuuriruumi laiendamisel ja kultuuri mitmekesisuse suurendamisel. Mitte-eestlaste võimet ja võimalusi osaleda ühises kultuuriruumis kujundavad eelkõige haridus ja meedia.

Eesti ühiskonna integratsiooni olemuse kujundavad kaks protsessi: ühelt poolt ühiskonna sotsiaalne ühtlustumine eesti keele oskuse ja Eesti kodakondsuse omandamise alusel ning teiselt poolt etniliste erinevuste säilimise võimaldamine etniliste vähemuste kultuuriliste õiguste tunnustamise alusel. Ühiskonna ühtlustumine tähendab nii eestlaste kui mitte-eestlaste integreerumist neid liitva ühisosa ümber. Etniliste erinevuste säilitamise võimaldamine tähendab/eeldab vastavaid tingimusi ühiskonnas oma etnilise identiteedi edendamiseks sellest huvitatud indiviidide poolt, kes kuuluvad etnilistesse vähemustesse.

Riiklikus programmis käsitletakse Eestit kui ühiskonda, kus inimesi siduvatele ühisjoontele lisaks on olemas ka keeleline ja kultuuriline mitmekesisus. Seetõttu saab kõnelda lõimumisest Eesti ühiskonna sees, kus stabiilsuse ja sidususe allikaks on kõigi ühiskonnaliikmete ühisjoonte kui ka erinevuste tunnustamine.

Teisisõnu, integratsioon Eesti ühiskonnas tähendab ühelt poolt ühiskonna ühtlustumist – kõiki ühiskonnaliikmeid liitva ühisosa tekitamist ja edendamist – ning teiselt poolt etniliste erinevuste säilitamise võimaldamist – võimaluste pakkumist etnilistele vähemustele säilitada oma kultuurilist ja etnilist eripära. Oluline on seejuures, et integratsioon on selgelt kahepoolne protsess – ühiskonna ühtlustumisest võtavad võrdselt osa nii eestlased kui ka mitte-eestlased.

Etniliste vähemuste keeled, etnilised traditsioonid, religioossed uskumused, perekondlikud traditsioonid ja isiklik elustiil ei pea olema ühised kõigile ühiskonnaliikmetele, sest need kuuluvad iga indiviidi erahuvide valdkonda, kus on olemas võimalused nende edendamiseks.

Võru Kesklinna Gümnaasiumi ja Narva Pähklikmäe Gümnaasiumi ühisprojekti raames toimus 24.–28.09.2007 gümnaasiumiõpilaste küsitlus. Selle eesmärk oli süvendada noorte teadmisi Eesti

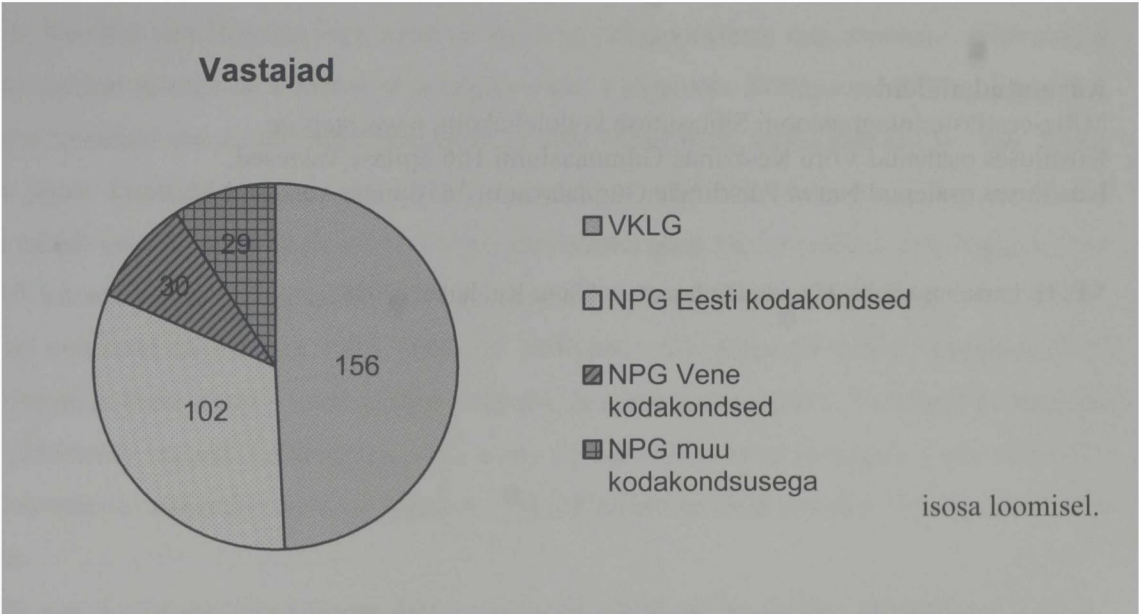
Vabariigi põhiseaduslike institutsioonide, inim- ja kodanikuõiguste, vabaduste ja kohustuste osas; samuti tõsta nende ühiskonnapädevust.

Küsimustikule vastasid erineva kodakondsusega õpilased VKLG-st ja NPG-st. Narvas oli küsimustik vene keeles. Kokku vastas 317 inimest, neist 156 Võru Kesklinna Gümnaasiumist ning 161 Narva Pähklime Gümnaasiumist. VKLG-s olid kõik vastanud Eesti kodakondsusega, Narvas vastas 102 Eesti, 30 Vene ja 29 muu kodakondsusega õpilast.

Küsimustiku vastuseid analüüsid jaotasime vastajad lisaks kodakondsusele veel ka soo alusel. VKLG-s vastas 90 tüdrukut ja 66 poissi. NPG-s vastas 71 poissi (45 Eesti, 12 Vene ja 14 muu kodakondsusega) ja 90 tüdrukut (57 Eesti, 18 Vene ja 15 muu kodakondsusega).

Meie eesmärgiks oli võrrelda omavahel eri kodakondsusega noorte teadmisi Eesti Vabariigi kohta.

Töö koosneb viiest peatükist, neist igaüks käsitleb erinevat valdkonda. Igas peatükis on küsitlustulemused toodud välja kooli, kodakondsuse ja soo järgi koos vastava analüüsi ja diagrammidega.

Eesti integratsiooniprogrammil on oluline roll eestlasi ja mitte-eestlasi liitva ühisosa loomisel. On tähtis, et kõik Eestis elavad inimesed saaksid õigesti ning ühtemoodi aru, kuidas ja milleks ühiskond nende ümber toimib. Küsimustikuga tööd tehes sai selgemaks selle ühisosa ulatus ja osakaal erineva taustaga kooliõpilaste seas.

Uurides eestlaste ja muulaste teadmisi Eesti riigi ja sellega seotud teemade kohta, selgus, et erinevused eesti- ja venekeelses keskkonnas elavate õpilaste teadmiste vahel pole küll suured, kuid on siiski märgatavad. Mitte-eestlaste võimet ja võimalusi osaleda ühises Eesti kultuuriruumis kujundavad eelkõige haridus ja meedia. Eesti keel ja kultuuriruum Narvani praktiliselt ei ulatu. Hariduse omandamine toimub seal põhiliselt vene keeles ning kokkupuude eestlaste ja eesti keelega on

minimaalne. Nii on keele omandamine äärmiselt raske ning seda pole ka igapäevaelus vaja. Keeleoskusega ei saa jälgida eestikeelset- ja meelset meediat ning nii satutaksegi Vene meedia mõjusfääri, mis teatavasti pole kõige usaldusväärsem.

Küsimustiku vastuseid analüüsides selgus, et Võru ja Narva õpilaste vastused polnudki nii erinevad, kui oodata või karta võis. Siin tuleb ka märkida, et Võru Kesklinna Gümnaasium on tavaline keskmiste õpitulemustega kool, Narva Pähklime Gümnaasium aga eksamitulemuste järgi Eesti tippkool. Nii kool kui ka õpilaste vanemad tähtsustavad head haridust, ning külaskäikudel NPG-sse tundus, et ka eesti keele oskust. Ometi näis õpilaste keeleoskus puudulik. Siin ongi probleem selles, et keel saab selgeks siis, kui seda vaja on. Eesti keelt tuleb tähtsustada ja teha selle valdamise tähtsus muulastele selgeks.

Mis siis uurimuse tulemusena selgus? Noorte teadmistes on puudujääke, kuid meil pole sirgumas põlvkond, keda ühiskonnas toimuv üldse ei huvita. Kuigi Narvas olid vastused mõnevõrra kehvemad, võib teha järelduse, et riigi elust ei jää kõrvale ainult muulased, vaid noored üldiselt. Edaspidi tuleb noorte, eriti muulaste sellealase teadvuse tõstmisega tegeleda, et mitte lasta olukorral halvemaks minna.

Kasutatud allikad:

Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse kodulehekülg, www.meis.ee

Küsitluses osalenud Võru Kesklinna Gümnaasiumi 156 õpilase vastused.

Küsitluses osalenud Narva Pähklime Gümnaasiumi 161 õpilase vastused.

* B. G. Forseliuse Seltsi kõrgeim õpilasautasu "Suur Kuldtukat" 2008

LUHAMETSA KÜLA MINEVIK JA TÄNAPÄEV*

Janne Vellak, 11. kl, 2007/2008. õa

Minu uurimistöö teemaks on Luhametsa küla minevik ja tänapäev. Luhametsa on mulle väga südamelähedane paik. Olen seal veetnud kogu oma lapsepõlve. Luhametsas elavad praegu minu vanemad ja õde, nädalavahetustel ja koolivaheaegadel olen ka ise seal. Minu isa, Toomas Vellak, teab küla ajaloost väga palju. Juba lapsest saadik olen temalt kuulnud põnevaid lugusid Luhametsa kunagistest elanikest ja minevikus aset leidnud sündmustest.

Töö peamiseks eesmärgiks on anda lihtne ja selge ülevaade Luhametsa küla ajaloost. Lisaks kirjeldan küla praegust olukorda ja vahendan külaelanike mõtteid ning arvamusi. Käsitlen põhiliselt minevikusündmusi: kirjeldan küla algusaastaid, Vene ja Saksa okupatsiooniaega, küüditamist, elu kolhoosiajal. Tutvustan ka praegust elu Luhametsas, tuues välja tuntumate elanike nimed ja tegevusalad.

Luhametsa küla sai alguse 1907. aastal. Nimelt müüs siis majanduslikes raskustes olnud Tsooru parun Kondrat von Holstein oma mõisale kuuluva põhjapoolsema metsamassiivi koos maaga Põllupangale. Sellest tulenes ka Luhametsa esialgne nimi: Pangamets. Põllupank võttis metsa maha. Metsamaterjal toimetati omavalmistatud puu-raudteed pidi Mustjõkke, sealt edasi Koiva jõge mööda Riiga. Maa jagati kruntidesse, arvestades kahehobusetalu suurust. Nii moodustati üle viiekümne krundi, mis müüdi uusasukatele tingimusel, et ostja pidi olema pärit Tsooru vallast. Sissemaks krundi eest oli 1/10 krundi hinnast. Ülejäänud osa tuli tasuda 20 aasta jooksul. Talu hinda nõuti kullas. Teadaolevatel andmetel oli hinnaks 4100, 3900 või 3600 kuldrubla sõltuvalt krundi suuruselt. Need summad tuli teenida raske tööga – kodu rajamine nõudis omajagu vaeva ja raha. Esimesed talukohtade ostjad, 29 peremeest, asusid Luhametsas oma kodu looma 1908. aasta kevadel. Seda aastaarvu loetaksegi Luhametsa asutamise aastaks. Mustjõe luhtade läheduse tõttu nimetati Pangamets ümber Luhametsaks.

1908. aastal asutatud talude keskmiseks suuruseks oli 30–60 ha, sellest põllumaad 15–20 ha. Luhametsa vanimateks taludeks tulebki pidada neid 1907.–1908. aastal rajatud Viru küla talusid: Padusepa, Hirvemetsa, Haki, Tammemäe, Pulli, Piisi ja Sibula. Teised talud rajati mõned aastad hiljem.

1918. aastal lõppes Esimene maailmasõda. Suurte ümberkorralduste tulemusena kustutas Maapank maksmata ostuvõlad. See kergendas tublisti taluomanike majanduslikku olukorda. Ehitati uusi elumaju, parandati maad. Sellest ajajärgust pärineb ka enamik Luhametsa küla praegusi elumaju. 1920.–30. aastatel moodustati mitmeid ühisusi. Esimesed neist olid masinatarvitajate ühised: Virunuka, Mustjõe ja Vastse-Naska. Masinatega liiguti talust tallu ja masindati vilja. Rehepeks toimus talgu korras.

Talude piim veeti hobustega koorejaama Lahule ja Laanele. Iga pere, kes piima tõi, ajas selle ka kohapeal koorelahutajast läbi. Lõss viidi koju. Seda söödi ise ja anti ka loomadele. Koor veeti Tsooru-Kikkaoja meiereisse.

Suur põllumajanduslik tähtsus oli Turbakasvatavate Ühingul. Kiretu turbasoost, mis asus teispool Mustjõe, lõigati alusturvast. Suvel see kuivatati, laoti varju alla ja talvel veeti koju, kus purustati kas käsitsi või omanuputatud mehhanismiga. Luhametsas on rasked savimaad, mis annavad küll head saaki, aga nõuavad ränka vaeva. Et saada põldudelt suuremaid saake, arendati sõnnikumajandust. Sissetulek saadi peamiselt rukki ja lina müügist, osalt ka piimast.

Pühi tähistati oma perega, sünnipäevigi peeti kodus. Viimasel puhul käisid naabrid ettevalmistustel abiks. Suursündmuseks olid pulmad, siis tuli kokku kogu külarahvas.

Esimene maailmasõda Luhametsa küla otseselt ei puudutanud. Saksa okupatsiooni ajal asus Lemmosoo talu juures mõnda aega välihospital, kuhu toodi väga raskelt haavatuid. Taludes töötas palju vene sõjavange. Mõnel pool koheldi neid hästi, teisel oli olukord vilets. Vene okupatsiooni ajal viibis Suure-Lahu talus mõnda aega ka radistide salk. Luhametsat puudutasid aga nii 1941. kui ka 1949. aasta küüditamised. Mõlemal korral viidi Siberisse mitu perekonda, kelle talud jäidki tühjaks. 1941. aastal põgenesid paljud välismaale.

Mitu luhametsalast olid ka metsavennad. Nende punker asus Lükka soos. Mehed said surma 1946. aasta jõululaupäeval toimunud haarangus, kui kogu punker õhku lasti. Vaid üks neist pääses põgenema.

Talude hiilgeaeg jääb sõjaeelsesesse perioodi. Siis oli tegemist Võrumaa suuremate ja rikkamate taludega. Esimesed talud jäid tühjaks juba pärast 1941. aasta küüditamist. Laastavalt mõjus teinegi küüditamine. Rängimad tagajärjed tõi aga Eesti Vabariigi taasiseseisvumine 1991. aastal. Kolhoosid likvideeriti ja inimesed jäid tööta. Paljud läksid algul mujale tööle, hiljem kolisid üldse ära. Noored läksid Võrru või Tartusse õppima, tagasi kodukülla pöördusid neist vähesed. Külla jäid vaid vanad inimesed, kellel polnud enam jaksu majapidamise korrashoidmiseks. Nii jäid 1990ndate algul tühjaks kümned majapidamised. See protsess jätkub aga praegugi, 2008. aastal. Perenaine või peremees viiakse Jaani-Peebu kalmistule, kus on enamiku Luhametsa küla elanike viimne puhkepaik. Kodu jääb tühjaks, hakkab lagunema või rüüstatakse vandaalide poolt.

Luhametsas on kümneid talusid, millest on järel vaid varemed ja mõned üksikud kõrvalhooned või on säilinud vaid elumaja. On selliseidki, kus kunagist talukohta märgib üksnes kungas või mõned üksikud vanad jändrikud puud.

Varemete ja lagunenud hoonete kõrval leidub Luhametsas aga talusid, kus käib vilgas elu ka praegu. Mõne majapidamise õuel võib näha lapsigi kilkamas ja mängimas. Suure-Lahu talus käib hoogne tootmistegevus: kasvatatakse sordivilja ja kapsast ning talu ümber laiuvad maasikapõllud.

Luhametsa küla esimeseks kolhoosiks oli Leegeni kolhoos, mis asutati 1948. aastal. Samal aastal asutati veel teinegi – Oktoober. 1949. aastal asutati Uus-Laane kolhoos, kuhu hakkas kuuluma Kolga ja Piisi rahvas. 1951. aastal moodustati üks ühtne Luhametsa kolhoos, mis eksisteeris 1961.

aastani, mil Luhametsa liideti Sverdlovi-nimelise kolhoosiga.. Tekkis tolleaegse mõiste järgi väga suur kolhoos, üldpindalaga 5644 ha. Viimane ühinemine toimus 1971. aastal, kui Sverdlov liideti Haabsaare kolhoosiga. 1989. aastal nimetati see ümber Tsooru kolhoosiks, mille viimaseks esimeheks oli Mati Lindpere. Tsooru kolhoosist moodustati 1992. aastal Tsooru Masina-ja Piimaühistu, mis mõni aasta hiljem laiali saadeti.

Kolhoositöö oli raske ja tervistkahjustav. Tööle viidi inimesi lahtises autokastis – seda isegi - 30°C puhul. Lapsed käisid kolhoosi karjas ja abistasid põhukoristamisel. Kolhooside asutamise aeg oli kõige raskem. Kogu leivavili tuli kolhoosile anda. Aiamaa oli piiratud, pidada võis vaid ühte lehma. 1961. aastal mindi üle rahalisele töötasule, siis elu kergenes. Samuti hakati maksma piimaraha.

Tööd oli palju, kuid kõike tehti ühiselt. Hariti ja väetati põlde, tehti heina; kitkuti, hakitati ja pandi rõuku lina.

Luhametsas on elatud väga kultuurilembelist elu. 1920. aasta lõpus loodi Tsooru-Luhametsa Rahva Raamatukogu Ühing. Moodustati ka Luhametsa Lugejate Ring. Selle eestvedamisel korraldati mitmeid üritusi ja saadud raha eest osteti raamatukogule teoseid. Raamatukogu asukohaks on olnud mitu talutaret. 1958. aasta 15. augustil viidi raamatukogu kõrgemate instantside korraldusel kui luhametsalastele mittevajalik ära Valtinasse. Luhametsas on tegutsenud ka segakoor ja kirjandusring ning rahvaraamatukogu ühingu juures naisosakond. Viimase eestvedamisel korraldati mitmeid perenaistele mõeldud kursusi.

Luhametsa suurimaks kultuurisündmuseks oli see, kui Petersoni talu küünis esinesid Artur Rinne ja Georg Ots. Rahvast oli tohutult palju, kokku tulid kõik ümberkaudsete külade elanikud. Kuigi lauljad esitasid vaid mõned laulud, oli küün kaskedega uhkelt ehitud ja rahvas vaimustuses.

1988. aasta 25. juunil, kui Luhametsa asutamisest möödus 80. aastat, toimusid Luhametsa kodukandipäevad. Tööraha Elu pühendas Luhametsa külale terve lehekülje. Anti välja voldik, milles avaldati Leonhard Niiluse pöördumine Luhametsa küla poole. Kodukandipäevaks tehti õlut, küpsetati leiba, keedeti suppi. Avati ka külale pühendatud mälestusmärk.

Taasiseseisvumise järel jäi Luhametsa kultuurielu soiku. Pole ju enam inimesi, kes üritustest osa võtaksid, veel vähem neid, kes organiseeriks. Igaüks konutab oma talus ja teeb jaanipäeval oma lõkke. Neidki jääb aasta-aastalt vähemaks.

Tuntuimaks Luhametsast sirgunud inimeseks tuleb pidada kirjanik Juhan Jaiki. Temale on Möldreoja talu juurde püstitatud mälestuskivi.

Luhametsa külas elab 2008. aasta 1. jaanuari seisuga 44 inimest. Esindatud on pea kõik vanusegrupid: tööealised elanikud, pensionärid, eelkooli- ja kooliealised lapsed. Elanikele Luhametsa küla meeldib. Suurimateks plussideks peetakse rahu, vaikust ja privaatsust. Asukaid kurvastab bussiliikluse puudumine ja teede halb olukord. Helget tulevikku külale kahjuks ei ennustata. Elanikud arvavad, et paarikümne aasta pärast on Luhametsas vaid mets ja võsa.

Uurimistöö kirjutamine andis mulle väga palju. Tutvusin põhjalikult oma koduküla ajalooga. Mõistsin, et ka rasketel hetkedel tuleb leida aega ligimeste jaoks. Elus peab tööd tegema, aga tuleb

osata sellest ka rõõmu tunda. Raskused eluteel teevad meid vaid tugevamaks. Sain aru, et edukuse aluseks ei ole kool, kus õppisid, või koht, kust sa pärit oled. Pole tähtis, kas oled maalt või linnast, tuleb ainult ise tubli olla. Olen õnnelik, et kasvasin üles vaikes ja rahulikus väikekülas. Luhametsa küla miljööl ja olemusel on olnud suur roll minu isiksuse kujunemisel. Ilmselt oleksin teistsugune, kui ma poleks seal kasvanud.

Kasutatud allikad:

Ploom, K. Ja Pangametsast sai Luhametsa// Tööraha Elu. 1988. 23. juuni.

Tuvikene, E. Nii elas maarahvas // Tööraha Elu. 1988. 23. juuni.

Lindpere, M. Ühismajandi neli aastakümnet // Tsooru kolhoosi juhatuse ja ühiskondlike organisatsioonide infoleht. 1989. Nr 1. Lk 2–3.

Pensionär Emilie-Anete Adsoni (sünd 1927, elukoht Luhametsa küla Antsla vald Võru mk) mälestused (kirja pandud 2007. a töö autori poolt).

Pensionär Linda Mõttuse (sünd 1938, elukoht Luhametsa küla Antsla vald Võru mk) mälestused (kirja pandud 2007. a autori poolt).

Pensionär Koidula Ploomi (elukoht Võru linn) mälestused (kirja pandud 2007. a autori poolt).

* B. G. Forseliuse Seltsi kõrgeim õpilasautasu “Suur Kuldtukat” 2008

TUTVUSTAME, MEENUTAME

RAAMATURÕÕM, MIDA TAHAKS TEISTEGA JAGADA

Tiit Maksim, Eesti Ajakirjanike Liidu eesti keele toimkonna juhataja

Suur rõõm täidab hinge, et mõnedel entusiastlikel Läti eestlastel – naaberrahva keskel paikneva rahvakillu ärksatel esindajail – on jätkunud jõudu ja pealehakkamist jäädvustada omaenda ajalugu tänapäeva trükisõnasse. Eestlased Lätist ja Eestist, keda seob ühine Läti-lembus, on selle ulatusliku ettevõtmisega kenasti hakkama saanud – Tallinna kirjastuses „Välis-Eesti“ nägi mullu trükivalgust kaksköitmiku „Eestlased Lätis“ esimene raamat, rohkem kui 300-leheküljeline piltidega üllitis.

Selles kirjeldavad Läti eestlased ise eestlaste elu Põhja-Lätis ja Riias läbi aegade. Lähema käsitluse all on Lätis kunagi küllalt arvukaks osutunud eestlaskonna väljakujunemine, mis sai suurema hoo 19. sajandi lõpus ja kestis kuni Esimese maailmasõjani. Läbi võetakse nii elu häid kui ka halvemaid, avalikumaid ja varjatumaid külgi. Põhjalikult vaetakse neid XX sajandi ajaloosündmusi, mis kujunesid Balti rahvaste jaoks saatuslikeks nii positiivse kui ka negatiivse märgi all: need on Eesti ja Läti omariikluseks vajaliku poliitilise, sotsiaalse, ainelise ja vaimse küpsuse saavutamine, hoidmine ja arendamine (teatud ajajärkudel ka Eestist lähtunud abi toel), Lätis elanud eestlaste toimetulek ka rasketel aegadel, kohandumine võõraste oludega. Käsitlused jõuavad välja üsna meie kaasajani – esmakordselt tuuakse avalikkuse ette asjaosaliste kirjeldusi sündmustest ja suhtumistest, mis tulenesid Nõukogude okupatsiooni lõppemisest Balti riikides, Läti ja Eesti iseseisvuse ning Eesti-Läti diplomaatiliste suhete taastamisest. (Raamatu peatoimetaja dr Leili Utno, kes hulk aastaid andis panuse Läti biokeemia arengusse, oli taasiseseisvunud Eesti Vabariigi esimene suursaadik Riias.)

Omajagu pakub raamat Lätis silmapaistvalt tegutsenud eestlaste kohta ka biograafilist teavet – siin on avaldatud näiteks teadlaste ja õpetajate elulooülevaateid.

Kirjastuse „Välis-Eesti“ väljaande tegijad on püüdnud säilitada autorite isikupära.

Päris kindlasti nõuab eraldi äramärkimist ajaloodoktor Heino Arumäe ulatuslik uurimus „Ühist ja erinevat Eesti ja Läti välispoliitikas esimesel iseseisvuperioodil“ Selles avaneb mõtlemapanev andmerohke ekskurss nii Eesti ja Läti kui ka teiste Läänemeremaade vastuolulisse välispoliitikasse kahe maailmasõja vahelisel perioodil.

Teist sama pealkirjaga raamatut, mis pühendub Lätis tegutsenud ja tegutsevatele eesti kunstnikele ja kirjameestele, seatakse praegu ilmumisvalmiks.

Igatahes peame meeles, et Läti eestlaskond on väikese eesti rahva pisike osa. Seepärast tahaks loota mõistvat ja kannatlikku, ent kriitilist meelt naaberriigis elanud ja elavate rahvuskaaslaste heade ja mitteheade tegude ning saavutuste ja kaotuste hindamisel.

Läti eestlased, kes valdavalt on suured eesti rahvuslased ja ustavad Läti patrioodid, igatahes usuvad nii päritolumaa kui ka asukohamaa helgesse tulevikku ning ootavad seepärast isegi ajaloolt positiivset tulevikku suunatust.

Olgu kuidas on, kuid lähem raamatulik tutvumine Läti kahaneva eestlaskonna eluga peaks avardama Eesti eestlaste maailmapilti. Ühtlasi võiks see sisendada uhket tunnet, et tänu sõbralikus naaberriigis elavatele rahvuskaaslastele küündivad eestlaste asualad praegugi päris kaugele lõunasuunas ja miljonilinn Riia on üle aegade tähendanud Eestile enam kui vaid Läti Vabariigi pealinna.

Rõõm on ka tõdeda, et koguteose „Eestlased Lätis“ koostaja ja peatoimetaja dr Leili Utno pälvis 22. oktoobril 2007 Läti Vabariigi Teeneteristi 4. klassi ordeni.

VAJALIK TEATMETEOS EESTI KOOLI JA HARIDUSE AJALOO UURIJATELE

**Haridusinstituutsioonid Eestis keskajast kuni 1917. aastani. Koostanud Allan Liim.
Rahvusarhiiv, Tartu 1999, 273 lk.**

Kõnealuse raamatu puhul on tegemist haridusasutuste ajaloo käsitlemisega. Kuni selle ilmumiseni 1999. aastal polnud Eesti kooli ja hariduse ajaloole sellisest vaatenurgast pilku heidetud. Vajadus niisuguse teabe järele oli ja on aga suur. Tundmata aegade jooksul Eestis eksisteerinud haridusorganeid, ametikandjaid ja kõigvõimalikke koolitüüpe, nende tegevuse alusdokumente, funktsioone, struktuuri, koosseisusid, alluvusvahetusi, omavahelisi seoseid ja muid andmeid on raske mõista nii iga üksiku kooli kui ka haridusloole kui terviku arengukäiku. Teatmeteose eesmärk oligi pakkuda sellekohast teavet ning kergendada Eesti kooli ja hariduse ajaloo uurimist ning tundmaõppimist. Seda eriti nüüd, kui uurijad on järjest rohkem hakanud pöörduma arhiivide poole. Kasutamise hõlbustamiseks on raamatus märksõnad jaotatud temaatiliselt viide rühma – esmalt koolide juhtimis- ja järelevalveorganid, seejärel igat tüüpi üldhariduskoolid, kutsekoolid, pedagoogikaõppeasutused ja lõpuks kõrgemad õppeasutused.

Iga rühma juhatab sisse ajalooline ülevaade. Teatmeteose kasutamist tuleks sellest alustada. Samuti on vajalik kohe algul tutvuda skeemidega koolide juhtimis- ja järelevalveorganite kohta.

Skeemide abil hakkab uurija mõistma teda huvitava koolitüübi asukohta haridussüsteemis ja saab teada, millistele kõrgemalseisvatele haridusorganitele allus konkreetne kool kuni 1917. aastani. Nende organite arhiivifondides leidub rohkesti aruandeid ja muid materjale ka üksikute koolide lõikes, mis on eriti hinnalised juhtudel, kui kooli enda varasem arhiiv pole säilinud.

Teatmeteose artiklid annavad kõigepealt haridusorgani või koolitüübi ametliku nimetuse eesti, saksa ja vene keeles. Ajapikku on ühel ja samal mõistel olnud erinevaid tähendusi. Kesk- ja varauusaegne ladinakeelne linnakool oli hoopis midagi muud kui 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse venekeelne linnakool. Pühapäevakoolil on aegade jooksul olnud kogunisti neli erinevat tähendust. Kui me käesoleval ajal nimetame mõisakoolideks kunagistes mõisahoonetes paiknevaid õppeasutusi, siis 18. sajandi teisest poolest kuni 20. sajandi alguseni oli mõisakool mõisa poolt ülalpeetava luteri usu talurahvakooli ametlik nimetus. Ametlike nimetuste kõrval on kasutusel olnud ka mitteametlikud, lokaalsed või rahvapärased käibenimetused. Nii näiteks on luteri usu vallakooli kohati kutsutud külakooliks ja kihelkonnakooli köstrikooliks, õigeusu kihelkonna- ja abikoole vene koolideks, poeglastegümnaasiume meesgümnaasiumideks, tütarlastegümnaasiume naisgümnaasiumideks jne. Teatmeteos annab kõik nimevariandid.

Artiklite põhisisuks on alusdokumentidele tuginedes haridusorgani või koolitüübi ajalooline areng tegevuse algusest kuni lõppemiseni koos vahepeal asetleidnud muudatustega. Esitatud on ka arvandmeid ühe või teise koolitüübi leviku kohta ajas ja ruumis. Artiklite lõpul on viited instituutsiooni tegevuse aluseks olnud seadustele, määrustele ja eeskirjadele. Nende tundmine aitab vältida vigu koolide ajalooramatutes. Üheks enamlevinud veaks on luteri usu vallakooli pidamine 3-klassiliseks kooliks. Seaduse järgi ja ka tegelikkuses oli vallakool üheklassiline kolmeaastase kursusega õppeasutus. 2-klassilise ministeeriumikooli lõpetamiseks tuli koolis käia viis aastat. Linna elementaarkoolide, kreiskoolide ja keskhariduskoolide, samuti eraõppeasutuste puhul tuleb teada, et õppeaeg mõnes klassis võis kesta ka mitu aastat, mistõttu kogu õppeaastate arv oli suurem kui klasside arv. Loetletud on asutuste ja koolide arhiivifondid. Historiograafia osundab olulisematele teostele või artiklitele, kust kõnealuse haridusorgani või koolitüübi kohta saab täiendavat teavet. Raamatu lõpus olevad registrid aitavad lugejatel kiiremini leida informatsiooni neid huvitavate nimetuste või mõistete kohta.

Teatmeteos on mõeldud kõigile ajaloo huvilistele. Eriti peaks temas sisalduv informatsioon huvi pakkuma Eesti kooli ja hariduse ajaloo uurijatele, kodu-uurijatele, koolijuhtidele, ajalooõpetajatele, üliõpilastele ning arhiivi-, muuseumi- ja raamatukogutöötajatele, kes oma töös või õpingutes puutuvad kokku haridusinstituutsioonidega.

Kahjuks ei ole raamat käepärast mitte kõigis koolides. Vajalikku teatmeteost on veel võimalik saada suuremates raamatukauplustes ja Eesti Ajalooarhiivis Tartus.

Allan Liim

“Väike pärandkultuuri käsiraamat” õpetab maastikus peituvaid inimtegevuse märke leidma ja hoidma*

Jürgen Kusmin, pärandkultuuri huviline

Augustis sai kaante vahele õpikulaadne ülevaade Eesti pärandkultuuri objektidest. Raamat on Lembitu Tarangu pärandkultuuri uurijate koolkonna ja projektimeeskonna koostöö tulemus.

Teemadest käsitletakse metsa kui

kultuurinähtust, pärandkultuuri uurimise metoodikat, tüpoloogiat ja pärandmaastikke ning antakse näpunäiteid pärandkultuuri uurijale, samuti soovitusi objektide esmaseks hoolduseks ja eksponeerimiseks.

Suure osa Eesti ja eestlaste kultuuripärandist moodustavad objektid, mida seadus otseselt ei kaitse. Tegu on meie esiisade igapäevaelu jälgedega. Pärandkultuurina käsitletav valdkond on lai. Salapärase märkidega piirikivid või taluhoonete jäänused on taluelu tähised. Lubjaahjud, vaigutuslangid või paadilautrid jäljed tootmistegevusest. Lisaks kiigemäed, vanad kohanimed või põlised talveteed, need on vaid väike valik selle valdkonna mitmekesisest varamust. Pärandkultuuri märgid aitavad tänapäeval põlvkondadel oma juuri otsida ja minna tagasi eelmiste põlvkondade tegemistega seotud aega ning õppida tundma oma kodukoha lugu.

Vaid neid jälgi ära tundes ja nende tähtsust teadvustades saab tänane maa- või metsaomanik seda pärandit kaitsta ja säilitada. Seda pärandit jääb aasta-aastalt vähemaks, sageli on põhjuseks vaid teadmatus.

Raamat on tõhusaks abimeheks pärandkultuuri hoidmise olulisust teadvustavale maaomanikule, kodupaiga ajaloo uurijale, planeeringutega seotud otsuste langetajatele ning ennekõike kooliõpetajatele, sest nende igapäevatööst sõltub meie järgmiste põlvkondade teadlikkus pärandkultuuri objektide säilitamisel. Koos pärandkultuuri tutvustava postriga valminud raamatu kirjastamine oli osa Euroopa Liidu poolt rahastatud projektist, mille peaesmärk oli pärandkultuuri objektide inventuur Harju-, Järva-, Lääne- ja Rapla maakondades.

Projekti juhtpartner, Riigimetsa Majandamise Keskus on jaganud raamatu ka kõikidele Eestimaa rahvaraamatukogudele.

* Lembitu Tarang, Kristiina Hellsröm, Rein Kaljuvee, Jürgen Kusmin, Triin Neljandik, Maire Raid. Väike pärandkultuuri käsiraamat. Kirjastus Eesti Loodusfoto, Tartu 2007 [Euroopa Regionaalarengu Fondi projekt, juht Vaike Pommer]

KEELEKAITSJA

Milleks on vaja kaitsta eesti keelt? Eesti keelt häbenetakse?!

Keelekaitsja 7. Eesti Keele Kaitse Ühingu kogumik. Koostaja ja peatoimetaja Reet Vääri, keeleteimetaja Valve-Liivi Kingisepp, OÜ Bookmill:Tartu 2007, 100 lk.

12. detsembril 2007 toimus Eesti Keele Kaitse Ühingu Tartu Kirjanduse Majas Keelekaitsja 7 numbrilise esitluse teemal „Kelle oma on eesti keel?”. Esitluse avas Tartu abilinnapea Jüri Sasi. Keelekaitsja ilmub 2001. aastast üks number aastas.

Vaadeldavas kogumikus vaevad **eesti keele asendit ühiskonnas** Tartu Ülikooli professor Karl Pajusalu, akadeemik Haldur Õim, haridus- ja teadusministeeriumi keeleosakonna nõunik Tõnu Tender, haridus- ja teadusministeeriumi keeleosakonna juhataja Jaak Viller, inglise keele õpetaja-metoodik Urve Läänemets, Eesti Maaülikooli eesti keele õppejõud Karin Rummo ja Keeleinspeksiooni peadirektor Ilmar Tomusk.

Karl Pajusalu märgib, et kõige tähtsam on eestlaste endi lugupidav suhtumine keelde, et eestlased ei suhtuks enam ise eesti keelde kui (riigi)vähemuse keelde ega peaks seda n-ö väikseks keeleks. Eesti keel on mitmekülgsest arenenud moodne kultuurkeel – tuleb tegutseda selle nimel, et üha rohkem eesti keele rääkijaid hindaks ja kasutaks oma keelt selle väärtuselt. (K. Pajusalu. Vastuseid küsitlusele V, lk 47–48)

Haldur Õim leiab, et keeleohtudest rääkimisel tuleb eristada vähemalt kaht asja: esiteks eesti keel kui oma individuaalse ehituse ja sõnavaraga keel ja teiseks selle keele kasutamine kõigis riigi ja ühiskonna funktsioneerimise valdkondades. Ohud on hoopis erinevad, aga kindlasti on erinevad ka arusaamad neist ohtudest. Keele struktuuri osas võib ühtesid hirmsasti häirida nt sihitise kasutamise reeglite häälestamine, teisi laensõnade vohamine (mind isiklikult ei häiri näiteks kumbki, st ma ei pea neid eesti keelele ohtlikuks, kuni arusaadavus säilib ja reeglistik on adutav), nendib Haldur Õim. Teine ohtude liik – et eesti keelt ei kasutata kõigis valdkondades kõõgist teaduseni ning kõrghariduseni või ärisuhtlusest riigijuhtimiseni – on palju olulisem. Ei hakka siin seda lahkama, sellele on Eesti keele arendamise strateegias (EKAS) piisavalt tähelepanu pööratud. (H. Õim. Vastuseid küsitlusele IV, lk 43–46)

Karin Rummo ütleb, et ta alustab oma eesti keele loenguid sellega, et jutustab üliõpilastele seda muinasjuttu koogikesest, kes kõigi käest, kes teda nahka tahtsid pista, ära põgenes, kuid siis ühel notsul end laskis ära süüa.

„Tõmban paralleele eesti keele ja koogikesega: sakslaste käest panime plehku, venelaste käest jooksi ära, nüüd aga tormame inglastele (ameeriklastele) otse sülle. Nõukogude ajal pidime oma kandidaaditööd ja doktoriväitekirjad kaitsma vene keeles, nüüd kipume kogu jõust inglise keeles teadustööd vormistama. Seda propageeris Eesti Maaülikooli viimane rektor, seda räägivad kogu aeg sellesama kõrgkooli teadusprorektor ja eesti keele tuleviku suhtes usu kaotanud teadlased.” (K. Rummo. Vastuseid küsitlusele II, lk 38–39)

Urve Läänemets tõdeb, et eesti keel on ju riigikeeleks kuulutatud, aga ta pole võrdväärne inglise keelega paljudes eluvaldkondades. Tõrjusime omal ajal vene keelt, aga nüüd ei oska inglise keelega midagi peale hakata. Küllap on tegemist uue kadakasaksluse vormiga, aga teise keele vahendusel. Inglise keel ei tee kehvakest kirjatööd paremaks veel sellega, et ta on “väljamaa keeles” kirjutatud. Hea võõrkeelte oskus – nii inglise kui teistegi keelte valdamine – on vajalik, meil on ju vaja maailmaga suhelda, aga praegused eelistused on küll põhjendamatult tasakaalust väljas, ja seda nii muusikas kui mujal, leiab autor. (U. Läänemets. Vastuseid küsitlusele I, lk 33–37)

Tõnu Tender märgib, et võõrkeelte oskuse suurenedes kodanikuidentiteet ei nõrgene, kuid identiteedi „ruum” laieneb: tugevneb enesemääratlus põhjamaalasena, eurooplasena, maailmakodanikuna. Analüüs ei ole näidanud põhjuslikku seost võõrkeelte oskuse ja Eestist

emigreerumise plaanide vahel – ainuüksi parem keeleoskus ei soodusta inimeste äravoolu. (T. Tender, Vastuseid küsitlusele III, lk 40–42)

Jaak Viller rõhutab, et eesti keel kui eurokeel esitab meile senisest tunduvalt laiema väljakutse koolitada keeletespetsialiste tõlkideks ja tõlkijateks, seda nüüdseks juba üle 20 ELi ametliku keele tarvis. (J. Viller, Eesti keele kaitsmisest, lk 49–51)

Ilmar Tomusk keskendub Eesti keelepoliitika neljale kõige olulisemale probleemile:

1. Põhiseaduse muutmine. 13. septembril 2006 algatas 86 Riigikogu liiget üksmeelselt Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seaduse, et lisada põhiseaduse preambulis eesti keele säilimise nõue. Seadusemuudatuse seletuskirja kohaselt oli eelnõu eesmärk, et eesti keele kaitse oleks põhiseaduses selgelt kirjas. Seletuskirjast võis lugeda: *“Eesti keele tähendus eesti kultuuri ja rahvusliku identsuse kandjana on hindamatu. Ka riigikeelena, millena selle sätestab Põhiseaduse § 6, on eesti keele sisuline hõlmavus palju avaram kui vaid avaliku võimu teostamine. Samas on põhiseadusliku keelekaitse õiguslikuks aluseks seni vaid üksikud Riigikohtu lahendid, mis Põhiseaduse preambulit tõlgendades kuulutavad keele kultuuri osaks (vt nt 05. 02. 1998 otsus - RT I 1998, 14, 230; 04. 11. 1998 otsus - RT I 1998, 98/99, 1818). Meie hool oma kauni keele eest vajab hoopis tugevamat sümboolset ja õiguslikku tagatist. Eesti keele põhiseaduslik väärtustamine tõstaks oluliselt riigikeele õppimise ning tema igapäevase kasutamise prestiiži Eesti elanike hulgas, kelle emakeel on mõni teine keel.”*

Ülalmainitud põhiseaduse muudatus võeti Riigikogus vastu 12. aprillil ning see jõustus 21. juulil 2007. Poliitikud olid eelnõu suhtes erakordselt üksmeelsed, selle poolt hääletasid kõik 93 kohalviibinud rahvaesindajat.

Riigikeele kasutamine on kohustuslik kõigis avaliku huvi peamistes valdkondades, milleks on ühiskonna turvalisus, avalik haldus, haridus, tervisekaitse, tarbijakaitse ja tööohutus.

2. Avaliku ruumi võõrkeelestumine. Peamisi valdkondi, kus eesti keelt ei väärtustata, on avalik ruum. Ilmar Tomusk peab silmas võõrkeelte vohamist ärinimedes ja avalikel reklaamikandjatel.

Äriseadustiku kohaselt kirjutatakse ärinimi eesti-ladina tähestikus, kuid nimede keelsuse suhtes mingeid nõudeid ei esitata. See annab võimaluse kirjutada nii eestikeelseid, segakeelseid kui ka võõrkeelseid nimesid. Eestit külastavad välismaalased aga küsivad – kui te olete eestlased, miks teil siis kõik ärinimed võõrkeelsed on?

Ettevõtjad näikse uskuvat, et mida võõrkeelsem ja keerukam nimi, seda edukam äri, seda rohkem ostujõulisi välisturiste. „Kas tõesti teeb inglise või inglise-eesti või vene-inglise või vene-eesti segakeelne nimi ettevõtte kuidagiviisi atraktiivsemaks? Kas eesti keel tõesti ”ei müü”, nagu paljud ettevõtjad väidavad?” küsib Ilmar Tomusk ning jätkab: „Ja nii tegutsevadki meil Eesti Vabariigi pealinnas võõrkeelsete nimedega poed ja söögikohad The Crystals of Old City, Club Privé, Pizza Americana, Reval Café, Casino Grand Prix, City Casino, Olympic Casino, Reval Park Hotel & Casino, Reval Inn Tallinn, O’Malley’s Irish bar, Tattoo studio, Conference Center, *lounge Déjà Vu*, *nail technician*, sekka veel segakeelseid moodustisi nagu *salong-boutique*, *hotell-boutique*, küüne *boutique*, padja *boutique*, moe *boutique*, kunsti *boutique* ja Marta *boutique*.”

3. Eesti keele kvaliteedi langus. Eesti keele õpetamise probleemide lahendamine eesti õppekeelega koolides ei kuulu keeleinspeksiooni ülesannete hulka, kuid mure noorte keelekasutuse pärast on ka sinna jõudnud. Keelekvaliteedi langusel näeb Ilmar Tomusk mitut põhjust:

*eesti keele ja kirjanduse tundide arv tunniplaanis on aasta-aastalt vähenenud

* enam ei loeta nii palju ilukirjandust vaid tarbetekste, mille keelehariduslik lisaväärtus on väike

* tavakirjavahetus on asendunud telegrammstiilis arvuti- ja SMS-suhtlusega.

Ta nendib, et emakeeleõpetuse kehv tase peegeldub juba ka avalikus keelekasutuses. Ajalehte lugedes ei saa enam tihti aru, millest on jutt, mõne seaduse lugemist võiks võrrelda ristsõnamõistatuse lahendamisega, tudengikandidaatide kirjatükid kubisevad vigadest, kõrgharidusega inimesed jäävad jänni lihtsa avalduse või märgukirja kirjutamisega, suulise ettekande pidamine on paljude jaoks võrdväärne maailma lõpuga.

4. Riigikeele maine allakäik. Ilmar Tomusk leiab, et põhiseaduse kohaselt on Eesti riigikeel eesti keel, nüüd ütleb põhiseadus ka seda, et riik peab tagama eesti keele säilimise. Kui me aga jälgime, kuidas poliitikud ise riigikeelt hindavad, siis tekib kahjuks väga vastuoluline tunne. Põhiseaduse sätte (§ 6) ja mõtte kohaselt peaksid poliitikud rääkima eesti keelt mitte ainult Riigikogu saalis või valitsuse istungitel, vaid ka avalikkusega suheldes. Venekeelses meedias esinedes lähevad aga paljud poliitikud üle vene keelele. Siit paistab selge soov venekeelsele vaatajale meeldida. Siin on aga oht, et mõni vaataja võib poliitiku kehva vene keele oskust pahaks panna, mis võib omakorda kahandada tema eesti keele õpisoovi: miks mina pean hästi eesti keelt oskama, kui poliitik võib endale nii vigast vene keelt lubada. Samuti on ajakirjanikud kurtanud, et mõne poliitiku vene keele oskus on niivõrd kasin, et sellest on kohati väga raske aru saada. Tele- ja raadiotoimetustes on aga tõlgid olemas, kes saaksid eesti keelest vene keelde tõlkimisega väga hästi hakkama. Kuid küsimus ei ole siin kaugeltki ainult selles, kui hea või halb on mõne poliitiku vene keele oskus, on ju ka neid, kes vene keelt vabalt valdavad. Küsimus on eelkõige riigikeele staatuses – põhiseaduslikud institutsioonid – Riigikogu ja valitsus – peaksid avalikkusega suhtlema vaid riigikeeles. Võõrkeelne suhtlemine avalikkusega annab märku riigikeele madalast prestiižist nii kõneleja kui ka kuulaja silmis. (I. Tomusk, Probleemidest Eesti keelepoliitikas praktiku pilgu läbi, lk 52–60)

Vildakat keelekasutust käsitlevad Tartu Ülikooli keeletesemiootika magistrant Priit Põhjala, Eesti Keele Kaitse Ühingu liige Leo Kaagjärv, Tartu Ülikooli eesti kirjanduse lektor Reet Vääri, Tallinna Ülikooli professor Rein Veidemann ja kirjandusloolane Peeter Olesk.

Priit Põhjala leiab, et keelelised kordused on kord head, kord halvad. Mõningate kordusteta ei saaks keeles aga üldse hakkama, keele loomuliku osana on need vältimatud. Väide, et keelesüsteem lausa ehitub kordustele, et mõned kordused on keele eksistentsiks hädavajalikud, tundub radikaalne ainult esmapilgul.

Ta lisab, et mõeldagu foneemidele kui keele ehituskividele. Nende hulk on igas keeles üsna väike; näiteks eesti keeles on 26 foneemi. Nende kordamine sõnast sõnasse ja lausest lausesse on möödapääsmatu ja nii loomulik, et me ei pööra sellele tavaliselt tähelepanugi.

Priit Põhjala rõhutab, et vormi- ja sisukordused on halvad juhul, kui need hakkavad korratavat keelendit devalveerima. Sisukordused on halvad, kui nad ei lisa mõtet ja on loogikaliselt vigased. Näiteks lauses *pani kogu keha üleni värisema* on üks kahest sõnast – *kogu* või *üleni* – kasutu, sest mõlemad edastavad ühesugust teavet. Alljärgnevalt toob Priit Põhjala mõned avalikust keelekasutusest (ajalehtedest ja reklaamidest) leitud näited tarbetutest sisukordustest, täpsemalt tautoloogiatest ja pleonasmidest (sulgudes on parem variant):

dipikaste (dipp), egiptlannast naispolitseinik (egiptlannast politseinik), esimene prioriteet (prioriteet), esimesena avastama (avastama), ette ennustama (ennustama), ette planeerima (planeerima), HIV-viirus (HI-viirus), juurde lisama (lisama), ka nemadki (ka nemad või nemadki), kogu tervik (tervik), tasuta kingitus (kingitus), tõstab hinda kallimaks (tõstab hinda), valdav enamik (enamik), ootamatu üllatus (üllatus), luksussviit (sviit või

luksusnumber), *pärast rekonstrueerimistööde lõppu* (pärast rekonstrueerimistöid), *pärastsõjajärgne* (sõjajärgne või pärastsõjaaegne). (P. Põhjala, Headest ja halbade kordustest keeles, lk 5–15)

Leo Kaagjärv nendib, et vigased vormid häirivad nii eestlasi kui ka turiste. Ta küsib, kui kohvik nimetaks end uksestulil kohvikuks (mitte *cafe*) ja kasiino kasiinoks (mitte *casino*), kas välismaalased ei suudaks neid asutusi identifitseerida? Meie taksod on õnneks ikka veel taksod, mitte taxid, aga kas turistid neid seetõttu kasutavad vähem? Milline loogika juhtis näiteks kauplust *Ehitus Service* tema segakeelse ja ortograafiavigase nime väljamõtlemisele? See nimi häirib eestlast ega ole mõistetav ka inglise keeles.

Leo Kaagjärv on arvamusel, nagu oleks tegemist inimeste psüühikahäirega, mingi irratsionaalse kihuga moonutada meie keelt, meie identiteeti ning olla keegi muu kui eestlane. Sest eesti keelt häbenetakse. Koguni Eestis. (L. Kaagjärv, Oma keele häbenemisest, lk 21–22; Silmakirjalikkus?, lk 23; Lasteaia nimi olgu *Lote*, lk 25)

Reet Vääri toob näiteid libastunud keelekasutusest: reporter Jana Rand eksis mõistetega, rääkides kahest kogukonnast oma reportaažis TV 3 „Seitsmest uudistes” (03. 07 07) Tallinnas toimunud nõukogude sõdurite säilmete ümbermatmisest. Eestis ei ole kaht kogukonda – siin elavad eestlased põlisrahvusest.

Televisioonist leiab teisigi libastumisi: ETVs oli saade „Soovikas” *Kas*-liide annab sõnale halvustava, madaldava või pisendava varjundi. Sõna *soovikas* (vrd *seebikas*, *õudukas*, *pastakas*, *maakas* jt) on argikeelne ega sobi avalikku keelekasutusse. Sõnalist labasust kohtab meedias ja teatrilavadel tihti.

Vanemuise väikeses majas esietendus 19.jaanuaril 2007 ameeriklanna Laura Cunninghami näidend „Beautiful Bodies” Selle olid tõlkinud Maarja ja Kirke Kangro ning lavastanud Jüri Lumiste. Pealkiri oli jäetud tõlkimata. Tegemist on järjekordse näitega eesti keele ahistamisest ning keelekasutaja võimaluste ahendamisest. Vaadeldes lauseid, milles on vaja kasutada teisi käändevorme peale nimetava, satume nii kirjutamisel kui ka hääldamisel keelenarrusteni, vt lauseid „*Beautifulides Bodiesides*” näidatakse tänapäeva elu. Naised „*Beautiful Bodieses*” on tragikoomilised” Kasutades „*Beautiful Bodieses*” jt moonutusi jõuame vördkeelenditeni. (R. Vääri, Ajakirjanik eksis mõistetega, lk 28; ETV libastus slängi, lk 27; Vanemuine ahistab eesti keelt, lk 26)

Rein Veidemann mõtiskleb „emakeele keetmisest” ja Martin Heideggeri mõttest keelest kui „olemise kojast. See „olemise koda” algab igast kodust, tänavalt, linnast, meediast – avalikust ruumist. Ta leiab, et Maakri tänav Tallinnas on üks selle „olemise koja” uurdeid. Ja kui tädi Maali tunneb end seal võõrana, reedetuna, siis ei jää tal muud üle, kui hüljata see riik, see koda, mis on vabatahtlikult heitnud end uude orjusse.

Rein Veidemann nendib, et tänava juhatab sisse prillipood „Lens optika” Eestiaegse gümnaasiumi ladina keele tunnist mäletab Maali muidugi *lēns*’i, mis tähendab läätse. Miks ei võikski siis see olla „Lääts”? Reisima kutsub „Vares Reisid” „Vares” on ilus nimi, aga jumala valesti ühildatud, imestab Maali. Siis hakkab tulema: „Deizi köögistuudio”, „Gerhard vannitoad”, „Idema köögid” („köögid” seejuures hästi väikeses kirjas), kauplus „Cartridge” (mida seal müüakse, Maali ei saagi teada)! „Hektor light” nimelisel kauplusel puudub hoopiski eestikeelne nimi, vaateaknalt selgub, et seal müüakse valgusteid. Selle kõrval asub mööblipood „Design (in) soft Mang”

Rein Veidemann jätkab: „Siis jõuab Maali ühe ilusa välimusega maja juurde, mis reklaamib end „Sauberland” Ukse kohalt leiab taas väikeses kirjas, et see on „keemiline puhastus” Maja teist sissekäiku tähistab „Washcenter” Siis järgneb „Golflife Shop” ja „Postimehe”, vabandust, tulevase „Postmaniga” ühte maja jagavad „Bosch”, „Siemens”, solaariumikeskus „Sun-power” („...better than sun!”), „Maakri disainköögid” ja küünesalong „Nail design” Ja võta või jäta – „Citylill”!!! Tänava krooniks on „Nordsellers” ja „Loyd furniture” Ainult paarsada meetrit ja tädi Maali tunneb, kuidas ta hullub. Sest tema on tulnud Eesti, oma armsa

isamaa pealinna, leidnud eest aga keelepõrgu.” (R. Veidemann, Emakeele keetmine, lk 29–31)

Peeter Olesk rõhutab, et meil on vaja korraldada keelepoliitika valitsemist kui üht osa riigivalitsemisest ja iseseisvuse juhtimisest. Partisani edu ses positsioonisõjas saab olla üsna pisike ja ajutine.

”Sõnavara alalt on mees paar nõudmist meie eesti keele ja kirjanduse õpetajalt Helju Laansoolt Tallinna 27 8-klassilises Koolis. Esmalt see, et lause ei tohi alata sidesõnaga ja teiseks tuleb võimalikult vältida sõnakordusi. Vastavaid mõisteid kasutamata õpetas meie väga kardetud õpetaja tegelikult head ja ühtlasi funktsionaalset stilistikat. Mõnikord õpetas ta ka retoorikat, kuid stilistikat arvutis, mobiiltelefonis ja avatud ühiskonnas ta õpetada ei võinud. Praeguseks on olukord põhimõtteliselt muutunud, sest kolmes viimases vormis tuleb stilistikat õpetada kõigepealt.”

Ta leiab, et lingvistiline polikliinik peaks suutma aidata keelt kõiges, ent selle eelduseks on pisteliselt süstemaatiline kontroll: ”Vähe sellest, kontrollijal peaksid siis olema ka preskriptiivsed õigused. Mitte pelgalt apellatsioon keeleseadusele, vaid veaparanduse saavutamine. Päris kindlasti ei ole näiteks firma nimi ”GO Bus” eestikeelne samas mõttes nagu ”Astronoomilised kassasüsteemid” Mitte miski ei keelanud bussifirma omanikel kasutada teistsugust, aga seejuures selgesti eestikeelset nime nagu näiteks ”Liigu, buss” Kaubamärgina registreeritud ei saa ”GO Bus”i aga enam suvaliselt muuta – ja nii liiguvadki meil ühissõidukid, kus puudub ühiskeel. Preskriptiivne keelekontroll peaks selle välistama, ent tegelikkuses on selline õigus imaginaarne.”

Peeter Olesk toob välja vajaduse keeleameti loomisest uuel kujul: ”Selle kiiret asutamist takistab poliitiline armukadedus. Teiseks väljapääsuks on sõnaraamatute deeltariseerimine ehk käe- ja taskupäraste ning taskukohaste sõnastike soetamine suurte sõnaraamatute kõrvale võimalikult kiiremini. Üheks piduriks, mis seda protsessi kinni peab, on asjaomane finantseerimine, sest rahastatakse trükist kui projekti ja mitte kui funktsiooni. Lähtun jällegi enesest. See, mida ma kõige rohkem vajan, on (1) sõna õige tähendus, (2) sünonüümsus, (3) võõrsõnade õigekirjutus, (4) grammatilised ja leksikaalsed vasted teistes mulle olulisemates keeltes (ladina, saksa, inglise, prantsuse, soome ja vene) ning (5) täpsustatud faktid eesti keele ajaloost (näiteks trükitehnikate tulek). On vaja eesti keelt taskus või põues.

Ta leiab, et kuni niisugused asjad aga korda saavad, muutub keel üha edasi ning rooste võtab teda järjest rohkem läbi. Alustagem vähemasti sellest, et ühiskond saaks aru: hea eesti keel, see oleme meie ise! On niisugune mõiste nagu ”kõõgi ladina keel” Oleksime isegi palju teinud, kui tooksime eesti keele kas või kõõkigi tagasi.” (P Olesk, Keel – mine tea, kus?, lk 16–20)

Õpilaste hoiakutest ja eesti keele õpetamisest üldhariduskoolis kirjutavad Eesti Kirjandusmuuseumi vanemteadur Ingrid Rüütel ja Tartu Karlova Gümnaasiumi õpetajametoodik Külliki Kask.

Ingrid Rüütel toob näiteid 2006. aastal Eesti Klubi korraldatud koolinoorte esseevõistluse „Kuidas olla eestlane 21. sajandil?” töödest, analüüsib noorte huvi eestluse, eesti keele ja kultuuri vastu.

Eesti keele saatust kõrvutavad noored meie hääbuvate sugulasrahvaste omaga, taunivad amerikaniseerumist ja eesti keele risustamist ingliskeelsete väljenditega. Eesti keele püsijäämise ohtu nähakse ka eestlaste arvu vähenemises, emakeelse keeletehnoloogia mahajäämuses, üleminekus võõrkeelsele kõrgharidusele ja teaduskeelele. Eesti keele püsimist ainsa riigikeelena peetakse esmatähtsaks. Oluliseks ohuks eestlusele peetakse ka massilist noorte väljarännet. Eriti teeb noortele muret noorte eneste keelekasutus ja suhtumine emakeelses. Arutletakse ka keele rikastamise ning kasutusvaldkondade laiendamise üle.

Tõstetakse esile emakeelepäeva tähistamist, mis aitab kaasa emakeele väärtustamisele. Keelt ja kultuuri peetakse tähtsateks rahvuse tunnusteks. Noored leiavad, et Eesti riik peaks rohkem tähelepanu pöörama rahvuslikule kasvatusel ja emakeele väärtustamisele.

Mure ja ohutunde kõrval ilmneb ka positiivne hoiak: tuntakse uhkust eesti keele rikkuse, ilu, omapära ja elujõu üle. Positiivseks nihkeks peetakse emakeelse noortemuusika osakaalu suurenemist viimastel aastatel.

Esseedest jääbki kõlama noorte valdavalt positiivne ja aktiivne hoiak: tulevik on tänaste noorte kättes! Esivanematelt päranduseks saadud keel ja kultuur on väärtused, mida tuleb hoida ja edasi arendada. Ingrid Rüütel toob näiteid õpilaste esseedest: *“Kõige tähtsam on keel, mis on iga kultuuri olulisim tegur. See on mõtlemis-, suhtlemis- ja infoedastusvahend, emotsioonide ja kuuluvuse, sealhulgas rahvaskuuluvuse väljendaja. Keegi ei saa elada väljaspool keelt, ehkki me sellele vist üleliia sageli ei mõtle. Pole saladus, kuivõrd on mõjutanud (ja mõjutab edaspidigi) eesti keelt inglise keel viimasel kümnel aastal. Keelekasutajate otsustada on, kas muutuda näiteks tsättivaks tsikiks või jääda suhtlevaks tütarlapseks. Esimesel juhul võib tõesti küpsuskirjandi kirjutada teemal “Tšilli nii, et poleks piinavalt valus sihitult hängitud aastate pärast”, nagu on välja pakkunud selle aasta(2006) 22. aprillil Eesti Päevaleht. Teine oht on see, kui eestlased võtavad omaks suhtumise, et eesti keelt ei lähe vaja, kuna maailmas on selle keele kõnelejaskond väike. Sarnane mõtteviis on paljude väiksemate soomeugri rahvaste hädade põhjus. Küsimus eestlaseks olemisest on tegelikult peaaegu sama kui inimeseks olemisest.”* (I. Rüütel, Eesti noored eesti keelest, lk 61–77)

Külliki Kask teeb kokkuvõtte eesti keele tundide vähenemisest ja õigekirjaoskuse langusest üldhariduskoolides ja nendib, et kui praeguste koolilaste vanematel ja vanavanematel oli algkoolis kohustuslikke eesti keele tunde kolme aasta jooksul kokku 945, siis nende järeltulijatel 175 kuni 280 tundi vähem. 2002. aasta Euroopa Komisjoni aruande põhjal võib öelda, et eesti koolis on emakeeleõpetuse osakaal väiksem kui enamikus Euroopa Liidu riikide koolides. (K. Kask, Õigekirjaoskuse tase aina langeb, lk 78–81)

Keelesündmustest

Tartu Ülikooli emeriitdotsent Valve-Liivi Kingisepp annab ülevaate 11. märtsil 2007 Lüganusel toimunud O. W. Masingu päevast, Viljandi Paalalinna Gümnaasiumi emakeeleõpetaja Hille Alver teeb kokkuvõtte 14. märtsil toimunud Viljandi maakonna kaheteistkümnendast kauni emakeele päevast ja K. J. Petersonile pühendatud keelevõistlusest, Reet Vääri 10. märtsil Tartus toimunud emakeelepäeva konverentsist ja teistest aasta keelesündmustest. Külliki Kask on kirja pannud Eesti Keele Kaitse Ühingu (EKKÜ) 2007. a kroonika.

Ühingu põhiseisukohti eesti keele kaitsmise vajadusest rõhutavad Keelekaitsjas esitatud avalikud kirjad ja pöördumised riigikogule, valitsusele, kohalikele omavalitsustele, erakondadele, meediaväljaannetele, äriühingutele ja üldsusele.

Reet Vääri

- Keelekaitsja väljaandmist on toetanud Eesti Kultuuriseltside Ühendus, Eesti Kultuurkapital ja Tartu Linnavalitsus.

Keelekaitsjat saab tellida aadressil Punga 7, 51009 Tartu, Reet Vääri, tel 7403047, 53495878, kodulehel <http://www.ut.ee/ekky/> ja meiliaadressidel reet.vaari@ut.ee, reet57@hotmail.ee

MEINHARD LAKS 14.07.1922–04.03.2008

Kümme päeva enne emakeelepäeva lahkus meie seast emakeelepäeva tähistamise mõtte algataja ning 14. märtsi riiklikuks tähtpäevaks kuulutamise eest võitleja Meinhard Laks.

Meinhard Laks sündis Ida-Viru maakonnas Sonda vallas Uljaste külas Liivoja talus. Aastatel 1931-1937 õppis Sonda 6-kl algkoolis, 1937-1940 Rakvere realkoolis, 1940-1946 Rakvere õpetajate seminaris, 1948-1952 Tallinna õpetajate instituudis ja 1952-1955 Tallinna pedagoogilises instituudis. Oma üle 45 aasta kestnud pedagoogitöö ajal oli ta Sondas õppealajuhataja 18 ja direktor 17 aastat. Tööaastate jooksul juhendas ta koolis õpilaste looduskaitse- ja matkaalast tegevust ning kodu uurimist, korraldas koolisiseseid, piirkondlikke ja ülerajoonilisi ainepäevi, õpilaslaagreid ja metoodilisi konverentse ning kirjandus-koduloolisi ekskursioone õpetajatele.

Ta oli uue koolimaja ehitamise ja sisustamise organiseerija, kooli lipu ja rinnamärgi ideekavandi autor ning kahe voldiku koostaja ja kujundaja, korraldas mälestuskivi paigaldamise Sonda kooli kahe eelkäija asukohale.

Meinhard Laks oli laia silmaringiga ja paljude huvialadega inimene. Ta oli Eesti Looduseuurijate Seltsi, Folkloori Seltsi, Kodu uurijate Seltsi, Emakeele Seltsi liige, Eesti Õpetajate Meeskoori asutajaliige, Eesti Looduskaitse Seltsi Sonda osakonna organiseerija ja Sonda Koduküla Seltsi asutaja ning Kohtla-Järve kunstiklubi liige. Ta oli Kadrina keelepäevade mõtte algataja ja Uljaste küla päevade korraldamise traditsiooni autor.

Meinhard Laksi akvarellidest on olnud näitused Sondas, Rakveres, Viru-Nigulas, Mahus, Purtse linnuses ja Volossovi rajoonis Venemaal. Temalt on ilmunud luulevihikud “Kimp koduküla lihtsaid lilli” ja “Ootaja väraval”, voldikud “Liivoja” ja “Väike valimik värssse emakeelepäevaks 2004” ning haikukogu “Aastaringid”

Kolleegidele jääb Meinhard Laks meelde koolijuhina, kes kujundas tööka ja üksmeelse kollektiivi, oli tööülesannete täitmisel täpne ja korrektne, valmistas kõik üritused alati põhjalikult ette, oli uute ideede algataja ja rakendaja, tõeline kunsti- ja loominguinimene.

Sonda põhikool, Sonda Koduküla Selts, ELKS Sonda osakond

<http://www.virumaateataja.ee/060308/esileht/uudised/15044726.php>

KUI AEG SAAB TÄIS ...

See talv mu kukil kurjalt käis
ja heitlus oli äge,
kuid varem talveaeg sai täis
ja murdus talihari.
Mul vaimutoitu salved täis,
et söödetud saab kari,
võib toita võõrast väge.

Üks rõõmus aeg on kevadkuul,
kui valges looris õunapuul
käib pulmapidu hoos.

On uibuõites saalid valged,
õmroosad ootajate palged,
ja äkki: mustmiljon mesilast on aias koos.

Nestekann käest kätte käis
ja puhtad saalid tolmu täis.
Mis hirmsad kombes need ? Ja head teed !

Täis õiteaeg saab kevadine.
Kuid kevadised tolmuterad
on sügisel kuldsed õunakerad.

Kui süngel sügisel peast mõte läbi käis:

see aeg saab täis, kas oled valmis ?

Mõnd asja võiks veel tõesti seada, kuid jäägu enda teada.

Ma maha jätan hulga õietolmuteri,

loovaid mõtteid, head seemet, et paremaks saaks saak.

Teid tänan maitsmast minu saaki !

Allikas: Meinhard Laks. Väike valimik värssse emakeelepäevaks 2004 [Voldik]

Õppeasutuste antavate akadeemiliste kraadide nimetuste loetelu

Vabariigi Valitsuse 23. augusti 2004. a määrus nr 275. – <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=793983>

§2. Bakalaureusekraad

(1) Bakalaureuseõppe lõpetajale antav akadeemiline kraad on bakalaureusekraad.

(2) Bakalaureusekraadide nimetused, ingliskeelsed vasted ja lühendid on:

- 1) haridusteaduse bakalaureus; *Bachelor of Arts in Education*; BA;
- 2) humanitaarteaduse bakalaureus; *Bachelor of Arts in Humanities*; BA;
- 3) sotsiaalteaduse bakalaureus; *Bachelor of Arts in Social Sciences*; BA;
- 4) loodusteaduse bakalaureus; *Bachelor of Science in Natural Sciences*; BSc;
- 5) tehnikateaduse bakalaureus; *Bachelor of Science in Engineering*; BSc;
- 6) põllumajandusteaduse bakalaureus; *Bachelor of Science in Agriculture*; BSc;
- 7) terviseteaduse bakalaureus; *Bachelor of Science in Health Sciences*; BSc.

§3. Magistrikraad

(1) Magistriõppe lõpetajale antav akadeemiline kraad on magistrikraad.

(2) Magistrikraadide nimetused, ingliskeelsed vasted ja lühendid on:

- 1) haridusteaduse magister; *Master of Arts in Education*; MA;
- 2) kunstide magister; *Master of Arts in Arts*; MA;
- 3) humanitaarteaduse magister; *Master of Arts in Humanities*; MA;
- 4) sotsiaalteaduse magister; *Master of Arts in Social Sciences*; MA;
- 5) ärijuhtimise magister; *Master in Business Administration*; MBA;
- 6) loodusteaduse magister; *Master of Science in Natural Sciences*; MSc;
- 7) tehnikateaduse magister; *Master of Science in Engineering*; MSc;
- 8) põllumajandusteaduse magister; *Master of Science in Agriculture*; MSc;
- 9) terviseteaduse magister; *Master of Science in Health Sciences*; MSc;
- 10) usuteaduse magister; *Master of Arts in Theology*; MA;
- 11) õigusteaduse magister; *Master of Arts in Law*; MA.

(3) Magistrikraadi nimetusele võib sulgudes lisada täidetud õppekava nimetuse või kitsama õppekavajärgse spetsialiseerumise nimetavas käändes.

§4. Bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õppekaval põhineva õppe lõpetajale antav akadeemiline kraad

(1) Bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õppekaval põhineva õppe lõpetajale antav akadeemiline kraad on magistrikraad.

(2) Bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õppekavadel põhinevate õpete lõpetajatele antavate magistrikraadide nimetused, ingliskeelsed vasted ja lühendid on:

- 1) arstiõppe lõpetamisel – arstikraad; *Degree in Medicine*; MD;
- 2) hambaarstiõppe lõpetamisel – hambaarstikraad; *Degree in Dentistry*; DD;
- 3) proviisoriõppe lõpetamisel – farmaatsiamagister; *Master of Science in Pharmacy*; MSc;
- 4) loomaarstiõppe lõpetamisel – loomaarstikraad; *Degree in Veterinary Medicine*; DVM;
- 5) arhitektiõppe lõpetamisel – arhitektuurimagister; *Master of Science in Architecture*; MSc;
- 6) ehitusinseneriõppe lõpetamisel – tehnikateaduse magister; *Master of Science in Engineering*; MSc;
- 7) klassiõpetaja õpetajakoolituse lõpetamisel – haridusteaduse magister; *Master of Arts in Education*; MA.

§5. Doktorikraad

(1) Doktorioõppe lõpetajale antav akadeemiline kraad on doktorikraad.

(2) Doktorioõppe lõpetajale antava kraadi nimetus on filosoofiadoktor, millele lisatakse sulgudes täidetud õppekava nimetus või kitsam õppekavajärgne spetsialiseerumine; ingliskeelne vaste – *Doctor of Philosophy*; lühend – PhD.

B. G. FORSELIUSE SELTSIS

EESTIKEELNE KESKHARIDUS 100. EESTIKELNE RAHVAKOOL 320

Urmas Kruuse, linnapea
Tartu Raekoda

16 07 2007

Kooliharidus identiteedi kandjana:
haridusmemoriaali loomine Forseliuse pargis seoses B. G. Forseliuse
koolmeistrite seminari 325. aastapäevaga 2009. aastal

Austatud linnapea hr Urmas Kruuse,

ristiusu tulekuga algas meil ka koolitöö kloostrite ja kirikute juures. Gümnaasiumi- ja ülikooliharidust hakati andma 17. sajandil. Meie auväärsel ülikoolil on tänavu 375. aastapäev.

17. sajandi lõpus lõid Jan Amos Komenský (Comeniuse, 1592–1670) jt õpetlaste valgustus-pedagoogilistest ideedest juhindunud haritlased ja vaimulikud **eestikeelsete rahvakoolide** võrgu, milles töötasid Bengt Gottfried Forseliuse seminaris alates 1684. a-st ettevalmistuse saanud koolmeistrid. Neil koolidel ja samal ajal üllitatud eestikeelsel kirjasõnal oli **murrangu**line tähtsus meie rahva edasises arenguloos (E. Laul. Õpetajate ettevalmistamine ja eesti rahvusliku intelligentsi kujunemise algus. – 300 aastat pedagoogikaharidust Eestis. Konverentsi ettekanded. 1984).

Taasiseseisvumisperioodil 20 aastat tagasi oli ajalugu eestlaste relvaks (Lundi Ülikooli ajaloo professor Klas-Göran Karlsson: Ajalugu kui relv. – Postimees, 19.05.2005), 10 aastat tagasi kultuurilise identiteedi tugevdamise-taastamise vahendiks.

Mitmed suurüritused olid siis suunatud laiadele hulkadele: Eestikeelne kool 300 (1987), Eestikeelne kool 310 (1998, konverents "Eesti kool – juured ja tänapäev"), Wastne Testament eesti kirjakeele normeerijana (1996), Eesti koorilaul 200 (1994).

Aastail 2006–2009 toimuvad eestikeelse rahvahariduse 320., keskhariduse 100. aastapäeva ja **B. G. Forseliuse koolmeistrite seminari 325. aastapäeva** üritused vaatavad tulevikku, analüüsides ja rakendades mineviku kogemusi.

Nii uurimused kui eestikeelse koolihariduse 300., 310. ja 320. aastapäeva tähistamise kogemused on andnud tõdemuse, et kooliharidus on eestlastele arengu-, identiteedi- ja maineküsimus.

Tartu linnapea kindral Aleksander Tõnisson püstitas 1934. a kunagise Piiskopimõisa kohale (praegu Forseliuse park Tähe tänaval) seminari 250. aastapäeva puhul tagasihoidliku mälestuskivi ja rajas tammiku. Tekst kivil ei ole enam loetav

Rahvakoolidele õpetajate ettevalmistust ei esinenud tol ajal Rootsi riigis ega mujal Euroopas – see on unikaalne nähtus. Seepärast teeme Teile ettepaneku algatada seoses B. G. Forseliuse koolmeistrite seminari 325. aastapäevaga (2009) haridusmemoriaali loomine Forseliuse parki.

Lugupidamisega

Madis Linnamägi
Esimees

Helmut Piirimäe, *profem*
Seltsi nõunike kolleegiumi esimees

TARTU LINNAVALITSUS

B. G. Forseliuse Selts
Pepleri 27
51010 TARTU

Teie 16.07.2007
Meie 27.08.2007 nr 7-4.4/14816

Haridusmemoriaali kavandamine B. G. Forseliuse parki

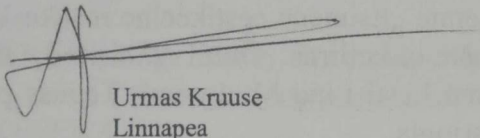
Täname Teid ettepaneku eest kinnistada haridusmemoriaaliga Eesti hariduse ajalugu.

Kindlasti on Teie poolt tõstatatud idee realiseerimisel laiem kande- ja kõlapind kui vaid Tartu linn ja teie selts. Seega soovitame teil memoriaali rajamisse kaasata ka Haridus- ja Teadusministeerium ning laiem avalikkus.

Tartu Linnavalitsus on nõus kavandama ka oma eelarvesse nii mälestusrajatise kavandamise, kui ka väljaehitamise kulusid. Ilmselt olete ka Teie arvestanud, et memoriaali rajamiseks on vajalik leida oma vahendeid. Samas võib osutuda otstarbekaks eeldatavate kulude katmiseks käivitada sihtotstarbeline korjandus, taotleda rahalisi vahendeid Eesti Kultuurkapitalilt ja väliseesti kogukonnalt. Vastavalt laekuvatele summadele saaks tulevane memoriaal oma mahu.

Leiame, et protsessi tiitlihoidja peaks olema B.G. Forseliuse Selts, Tartu linna roll võiks olla toetav ja kooskõlastav.

Lugupidamisega

Urmas Kruuse
Linnapea

Tiit Kaunissaare 736 1243
Tiit.Kaunissaare@raad.tartu.ee

Raekoda
50089 TARTU

Tel. 736 1222
Faks 736 1106
reg kood 75006546

www.tartu.ee
lv@raad.tartu.ee

FORSELIUSE NOORTE SUVEKOOL

Kärt ja Margot Sepp

B. G. Forseliuse Seltsi õpilaste 18. suvekool toimus 28.–30. augustil 2007 Otepääl. Seekord oli peateemaks keskharidus, sest suvekool oli ajastatud Otepää hariduskonverentsiks „Eestikeelne keskharidus maal – juured ja tulevik” Lisaks tutvusime Otepää eluoluga.

28. augusti lõunaks saabusime Otepääle täis indu ja ootusärevust. Suvekooli avas Otepää Gümnaasiumi direktor Aivo Meema. Traditsiooniliselt heisati ka seekord suvekooli lipp. Vihm üritas küll seda üritust nurjata, aga õnneks jäi sadu siiski veidi vaiksemaks. Nii said lipud ikkagi vardasse, kuigi enamik suvekoolilisi elas sellele kaasa aknast vaadates. Peale suvekooli avamist kogunesime ajalooklassi õpilaskonverentsile. Nagu ikka, oli uurimistöid väga erinevatel teemadel: hüüdnimedest, koolivormidest, mürgistest taimedest, inimhingest ja veel paljust muust huvitavast.

Nähes, et vihm on järgi jäänud, otsustasime kasutada juhust ning minna Otepää seiklusparki, kuniks ilma on. Vahelduseks vaimsele tegevusele saime ka oma füüsilised võimed proovile panna. Seiklusrada koosnes viiest erineva raskusastmega metsarajast ning kahest pikast õhusõidust Linnamäeni ja tagasi. Linnamäele ronides avanes võimalus näha Otepää linnuse varemeid. Pärast sellist puude otsas turnimist tegi Madis Linnamägi meile Tehvandi ümbruses väikese ekskursiooni, kuna ta on ise Otepäält pärit. Veel jõudsime sel päeval külastada energiasammast koos Ene Poolandiga, kes rääkis meile energiasamba ja Otepää ajaloost. Lõpetuseks kuulasime Otepää Gümnaasiumi õpilaskodus vallavanem Aivar Nigolit, kes tutvustas Otepää linna ja valda.

Järgmist päeva alustasime pooleli jäänud õpilaskonverentsiga. Uurimistööd kuulatud, siirdusime kooli muuseumi. Sellele järgnes konverents „Eestikeelne keskharidus maal – juured ja tulevik” Konverents oli pühendatud Otepää Gümnaasiumi 100. aastapäevale, ettekandeid oli B. G. Forseliusest, Aleksandrikoolist, eesti keelest jne. Kõige meeldejäävamad olid Veronika Nageli ettekanne „Pildikesi tsariaegsest koolist Oskar Nageli pilgu läbi” ja Otepää Gümnaasiumi ajalooõpetaja Heivi Truu ettekanne „Esimene eestikeelne maakeskkool Otepääl” Pärast konverentsi proovisime kätt Otepää lasketiirus. Õhtul viibisime Otepää Maarja koguduse kirikus orelikontserdil ja külastasime Eesti Lipu Muuseumi. Tegusa päeva lõpetasime oma koolide tutvustamisega ühises vestlusringis.

Viimasel päeval sõitsime ringi mööda Otepää valda, külastades sealseid kultuuriloolisi paiku. Gustav Wulff-Õie kodumuuseum oli vägagi huvipakkuv ja erinev teistest muuseumidest selle poolest, et see on ainuke muuseum, kus elatakse sees. Veel külastasime taarausuliste Pühajärve Keskhiit, kus peahiislar Addold Mossin rääkis taarausule olevikust ja minevikust. Tartu Ülikooli Kääriku spordikeskuse juures pidasime viimase ühise lõuna. Peale seda algas kojusõit.

Suvekool oli meeldejääv. Vihmane ja jahe suveilm ei suutnud seda rikkuda. Oleme küll ise Otepää Gümnaasiumi õpilased, aga siiski oli huvitav, sest tavaliselt ise ei satu sellistesse paikadesse, mida nüüd külastasime.

MAILA VÄRK
29.04.1941–31.10.2007

Oktoobrikuu viimase päeva varahommikul röövis surmaingel meie hea kolleegi, imeteldava abikaasa, armastava ema ja vanaema Maila Värki.

*Iga hääletult hävinev silmapilk
on elust aeglaselt pudenev tilk.
Vood voolavad hoogsalt, nad iial ei peatu
ja kaasa peab minema veaga ja veatu.
Artur Alliksaar*

Lahkunud on SUUR ÕPETAJA. Paljude kolleegide ja õpilaste imetusobjekt, alati naerusuine, rõõmsatujuline, parandamatu optimist Maila Värk jättis oma 42 aastat kestnud elutöö Otepää Gümnaasiumi (keskkooli) seinte vahele. Ja neil seintel on,

millest kõnelda. Me ei liialda, kui ütleme, et kool on olnud paljuski ka selle tegusa inimese nägu: tema käe alt on kasvanud põlvkondi head saksa keelt rääkivaid noori inimesi ja 20 aasta vältel sirgunud silmapaistvaid karaktertantsijaid. Nii mõnigi tema õpilastest on jätkanud oma õpetaja ettenäidatud teed.

Maila Värk on olnud oma inimene nii Saksamaal Tarpis kui Soomes Vihtis, sest sõprusvaldade kontaktisikuna ning tõlgi, õpilas- ning kultuurivahetuse korraldajana oli ta asendamatu 16 aastat. Südamelähedane teema – uuriv õppetöö – andis tőuke kooli õpilaskonverentside taaselustamiseks, olles ise ka paljude tööde juhendajaks.

Maila Värki juured ulatuvad kaugemalegi oma ainsast tööpaigast: ta oli B. G. Forseliuse Seltsi kauaaegne juhatuse liige, Saksa Keele Õpetajate Seltsi tugiisik Valgamaal, Pühajärve Haridusseltsi rahvakooli õpetaja, Otepää valla volikogu liige. Suure Õpetaja tööd on tunnustatud Aasta Õpetajana 1998. aastal, medali „Wastne Testament 1686” laureaadina aastal 1999, Otepää valla aukodanikuna 2006. aastal.

Ennekõike on aga Maila Värk olnud südamlilik ja mõistev õpetaja, inimene, kelle südames jätkus kohta kõigile, kes abi vajasid või lahket sõna ootasid. Ta oli laulusuine ja tantsujalgne PÄIKESENAINE.

*Kes meeletult särab ja põleb palangus pidevas,
sel kustuda pole nii kõle õhtus kord videvas...
Ning jääb kindlasti midagi järgi sellest rikkusest, mida sa evid,
ja sa söövitad sügava märgi ellu, milles sa laiud ja levid...
Artur Alliksaar*

Sina, armas Maila, võid olla rahul – Sinu söövitatud sügavad märgid jäävad Sinu kolleegidesse, õpilastesse, Sinu perekonda.

*Sa möödud ja iial ei möödu.
Sa kaod, aga ometi jääd.*

Sügav kummardus lahkunule ning südamlilik kaastunne perele ja lähedastele!

OTEPÄÄ GÜMNAASIUM, B. G. FORSELIUSE SELTS

BIBLIOGRAPHIA FORSELIANA

Rubriik sisaldab väljaandeid ja artikleid liikmetelt ja liikmete ning seltsi kohta, üldkultuurilisi artikleid ja väljaandeid, annetusi seltsi raamatukogusse.

Bibliograafia veebiabi:

1. Väljaanded.

<http://ester.nlib.ee/> – Tallinna raamatukogude elektronkataloog

<http://ester.utlib.ee/> – Tartu raamatukogude elektronkataloog

2. Artiklid.

<http://ise.nlib.ee> – **ISE (Index Scriptorum Estoniae)**, rahvusraamatukogu humanitaar- ja sotsiaalvaldkonna artiklite bibliograafiline koondandmebaas, mida koostatakse peamiselt Eestis ilmuvate ajalehtede, ajakirjade ja artiklikogumike põhjal. Rahvusraamatukogu andmebaas ei ole täielik, vaid kajastab Eesti ajakirjanduses ilmunud artikleid valikuliselt. Seda koondandmebaasi täiendatakse iga päev. Otsingu sooritamiseks tuleb valida menüüst teema. Iga teema juures saab kasutada loendeid ja täiendavaid abimaterjale.

Haridusteemalisi artikleid sisaldab rahvusraamatukogu andmebaas **Varia** (<http://ise.nlib.ee/>Varia>, 1994–31.12.2004). Alates 1. jaanuarist 2005 on haridusalaseid artikleid Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu andmebaasis **Haridus** (<http://digi.ear.ee/biblioserver/>Haridus> või uus www.tlulib.ee).

Veebilehel www.forselius.ee on viimaste Forseliuse Sõnumite sisukorrad ja valitud artiklid. Neid võib leida ka ülaltoodud bibliograafilistest andmebaasidest.

1990

Sulev Vahre. Muinasaja loojang Eestis. Vabadusvõitlus 1208–1227. 197 lk

1993

Feliks Kinkar. Vabaharidus Eestis (1918–1940). 175 lk. ISBN 9985000935

1995

Uku Masing. Eesti usund. 223 lk

1996

Feliks Kinkar. Eesti haridusseltside ajaloost. 218 lk. ISBN 9985561678

1993

Feliks Kinkar. Vabaharidus Eestis (1918–1940). 175 lk. ISBN 9985000935

1996

Feliks Kinkar. Eesti haridusseltside ajaloost. 218 lk. ISBN 9985561678

1998

Lidija Toidybek (Toidõbekova). Mari usund. 184 lk [Lühiülevaade venekeelsest uurimusest (397 lk), mis on ilmunud 1997 a Joensuu Ülikooli Karjala Instituudi toimetistes nr 116]

1999

Haridusinstituutsioonid Eestis keskajast kuni 1917. aastani. 273 lk. Koostanud Allan Liim [Sarjast "Ajaloolised instituutsioonid Eestis keskajast kuni 1917. aastani"]

2000

Milvi Hirvlaane. Kanepi kihelkond 325. 52 lk

Feliks Kinkar. Lehekülj Eestimaa kultuuriloost : baltisaksa haridusseltsid Eestis 1905–1914. 141 lk. ISBN 9985661877

2002

Stephen Hawking. Universum pähklikoores. Tõlkinud Henn Käämbre. 216 lk. [Meie aja mõjukamaid mõtlejaid. Söakad ideed, selge ja vaimukas esitus]

2003

Maria Hääl. Vaadake sinna, kus haridussüsteem toimib. – Postimees, 10.12. [Briti koolisüsteem on ettevalmistus eluks, mitte näpuga mööda õppekava ajamine nagu Eestis]

David Niven. Õnneliku inimese 100 lihtsat saladust. 238 lk

2004

Liisa Aus. Eesti kool. Stockholm 1945–2005. Estniska skolan. 128 lk

Hõikus. Võru Kesklinna Gümnaasiumi almanahh. Koostanud Ene Jakobson, Raili Leesalu, Ester Allas, Tiina Suumann. 138 lk

Lembit Koik. Balti kett. 111 lk [Protestiaktisioon kolmes Balti riigis 23.08.1989, Molotov-Ribbentropi pakti 50. aastapäeval]

David Niven. Eduka inimese 100 lihtsat saladust. 240 lk

David Niven. Terve inimese 100 lihtsat saladust 224 lk

Värvid. Tartu Kommertsgümnaasiumi almanahh. Toimetaja Heili Hani. 207 lk

2005

David Bloom, Joel E. Cohen. Turvalise maailma võti peitub hariduses. – Postimees, 27.07

Die baltischen Länder und der Norden. Festschrift für Helmut Piirimäe zum 75. Geburtstag. Herausgegeben von Mati Laur und Enn Küng in Verbindung mit Stig Örjan Ohlsson. 564 S. – Nordistica Tartuensia No. 13

Voldemar Ilja. Vennastekoguduse (herrnhuutluse) ajalugu Liivimaal (Lõuna-Eesti) 1750–1765 [Uurimussarja neljas köide]

Kristel Neitsov. Püha Martin Tours'ist. – Eesti Kirik, 09.11. [Esimene mittemärtrist pühak elas 316–08.11.397 Rahvakalendri mardipäev 10.11. on Martin Lutheri sünnipäev]

David Niven. Õnneliku perekonna 100 lihtsat saladust. 224 lk

Tee ellujäämisele. Taaralase Hengo Tulnola elu ja võitlus. Trükki toimetanud Huko Lumi. 320 lk [Mart Laari sissejuhatus "Hengo Tulnola ja tema aeg" eesti ja inglise keeles]

2006

Aadu Hiietamm. Meil tuleb Maalt lahkuda. Inimkond peab säilimise nimel rajama koloonia teisel planeedil. – SL Õhtuleht, 07.12. [Briti kuulsa astrofüüsiku Stephen Hawkingi arvamus. Vt ka tema Universum pähklikoores, 2002]

Voldemar Ilja. Vennastekoguduse (herrnhuutluse) ajalugu Liivimaal (Lõuna-Eesti) 1766–1817 269 lk [Uurimussarja viies köide]

Jaak Jõerüüt. Kool võiks anda inimesele eesmärgi. – Postimees, 16.02. [Kõne konverentsil "Kooli roll ühiskonnas"]

Tarmo Kerstna, Ülle Andreson, Olev Saluveer. 240 aastat hariduselu, Matsi talust Ülenurme Gümnaasiumini. – Olevik. Ülenurme valla leht. Nr 9(106), oktoober 2006

David Niven. Eduka suhte 100 lihtsat saladust. 216 lk

David Niven. Eduka suhte 100 lihtsat saladust. 216 lk

Helmut Piirimäe. Kuulsatest kvisingitest kodumaiste kommariteni. – Rahvuslik Kogu. Põllumeeste Kogu ja Tartu Rahvuslaste Klubi väljaanne. Nr 3 (36). Jaanuar 2006 [Levis koos ajalehega "Eesti Kirik", nr 1, 04.01.2006]

Marin Tennokene. Balti kett UNESCO maailmamäluregistrisse. – SL Õhtuleht, 07.12.

2007

Aasta vabatahtlik 2007. Täname neid, kes innustavad teisi. – Maaleht, 49 (1052), 06.12. [Nimekiri ja ariklid vabatahtlikest. Vt ka www.vabatahtlikud.ee]

Andres Adamson. Rahvusliku eneseteadvuse kosutuseks. – Raamat. Eesti Kirjastuste Liidu ajaleht, 4(16), 26.04. [Teadusloolasest Maie Remmelist ja tema teosest "Mõistatuslik Muinas-Eesti"]

Eesti pargid. 1. osa. Koostanud Olev Abner, Silja Konsa, Kersti Lootus ja Urve Sinijärv. 400 lk [Eesti muinsus- ja looduskaitsealused pargid: ajalugu, kujundus, hetkeolukord, taimestik]

Eetikakoodeksite käsiraamat. 11 koostajat. 413 lk [Olemus, kirjanduse loetelu. Kõik tuvastatud eetikakoodeksid seisuga 21.05.2007: 92, sh Puhja Gümnaasium]

Vilja Kohler. Kuuste kool koostas hariva rattaretke. – Tartu Postimees, 79 (2359), 23.04. [Õpetaja ja Vabadussõja väejuhi Julius Kuperjanoviga seotud paiku läbiv 25 km pikkune rada]

Riho Laurisaar. Eestlane lapib auke Rootsi ajalooõpikuis. – Eesti Päevaleht, 22.09. [Filoloog Olev Ott parandab Skandinaaviamaade õpikuid, mis on meelega valesti koostatud]

Tiit Leito, Kai Kimmel, Arne Ader. Eesti kaitsealad. 295 lk. Kirjastus Eesti Loodusfoto
Looduslikud pühapaigad. Väärtused ja kaitse. 351 lk. – Õpetatud Eesti Seltsi Toimetised 36.
 Väljaandjad: Maavalla Koda, Tartu Ülikool, Õpetatud Eesti Selts
Läänemaa pärandkultuurist. Koostanud Lembitu Tarang. 200 lk
Jaanika Meier. Treffneristid teevad parimat lehte. – Tartu Postimees, 79 (2359), 23.04. [Noorte Meediaklubi valis koolilehtede ja –raadiote konkursil parimaks koolileheks Hugo Treffneri gümnaasiumi Miilangu]
Ilmar Palli. Sulalume lõhn sõõrmeis. – Maaleht, 48 (1051), 29.11. [Maaleht käis koos keeleteadlase, publitsisti ja ekspoliitiku Mati Hindiga tema lapsepõlvemail Rõngu kandis]
Peapiiskop kaitseb risti sümbolikat. – Eesti Päevaleht, 15.09. [Online intervjuu EELK peapiiskopi Andres Põderiga].
Raplamaa pärandkultuurist. Koostanud Jürgen Kusmin. 176 lk
Maie Remmel. Mõistatuslik Muinas-Eesti. 222 lk [Autorist ja raamatust vt Andres Adamson. Rahvusliku eneseteadvuse kosutuseks. – Raamat. Eesti Kirjastuste Liidu ajaleht, 4(16), 26.04.]
Hendrik Relve. Puude juurde. Puud ja põõsad looduses, pärimustes ja nüüdses kasutuses. 215 lk. 2. parandatud ja täiendatud trükk. Kirjastus Eesti Loodusfoto
Lembitu Tarang, Kristiina Hellsröm, Rein Kaljuvee, Jürgen Kusmin, Triin Neljandik, Maire Raid. Väike pärandkultuuri käsiraamat. 152 lk. Kirjastus Eesti Loodusfoto [Õpikulaadne ülevaade Eesti pärandkultuuri objektidest. Projektijuht Vaike Pommer, rahastas Euroopa Regionaalarengu Fond]
Vaimuelust XVII sajandi Liivimaal. Intellectual life in 17th century Livonia. Näituse kataloog. Catalogue of the exhibition. Koostajad Lea Leppik, Kadri Tammur. 127 lk

2008

Toomas Aavasalu. Vaatame

Minevikust tänapäeva. Võru Kesklinna Gümnaasiumi ajalooalmanahh. Koostanud Ene Jakobson, Tiiu Ojala, Evi Tarro. 110 lk

Kadri Pulk. Sangaste saab rukkivihu. – Valgamaalane, 26.02.

Kadri Pulk. Aastapäevapidu oli mitmetahuline agu elu ise. – Valgamaalane, 26.02.

HARIDUSPÄEVA VÕÕRUSTAJA

KÜMMET AASTAT *GLOBE*'I TEGEVUST RÕNGUS

Mare Tina, *GLOBE*'i õpetaja

10 aastat tagasi edastas tollane Eesti *GLOBE* koordinaator Ülle Kikas koolidele teate kavandatava *GLOBE* tegevuse kohta. Teade edastati meili teel. Siis oli koolis ainult üks arvuti ja teate printis välja Villu Repän. Asi tundus huvitav olevat ja nii registreerisime end *GLOBE* õpetajate õppusele. Sügisel toimuski väljaõpe õpetajatele ja peagi saime ametlikuks *GLOBE* kooliks. Esimene ülesanne oli organiseerida ilmavaatlusrühm ja leida vaatluskoht. Juhtus nii, et Rõngu kool jõudis need asjad kõige kiiremini korda teha ja saatis esimesena Eestis vaatlusandmed Ameerika Ühendriikide *GLOBE* keskusesse.

Seoses sellega saadeti meile asepresidendi Al Gore allkirjaga tänukirjad, milles õnnitleti, sooviti edu jne. Kohe külastas meid ka Ülle Kikas ja Rõngu globelaste pildid ilmusid internetis *GLOBE* koduleheküljele. Andmete saatmine oli esialgu vaevanõudev, sest internetiühendus oli väga aeglane. Esimesed andmed saatis tollal arvutiõpetajana töötanud Ago Väärsi koos õpilaste Kaido Ojala ja Rivo Koppeliga.

Vaatlusi hakkas tegema esialgu 13 õpilast, hiljem liitus veel 7. Enamus neist jäid *GLOBE* aktiivseteks tegevliikmeteks oma kooliaja lõpuni. Liikmete arv on püsinud enam vähem 20 piires. Üldse on 10 aasta jooksul *GLOBE* tegevuses osalenud umbes 90 õpilast. Mõned neist on valinud endale ka edasiseks eluks keskkonnaalase suuna (Kerly Talts, Eveli Sisas, Riina Savisaar).

Ülemaailmses andmebaasis sisaldub juba üle 30 tuhande kirje Rõngust. Iga päev on tehtud ilmavaatlusi. Üles on märgitud keskpäeval ööpäeva miinimum-, maksimum- ja momenditemperatuur, sademete hulk, pilvede liigid ja pilvedega kaetavuse protsent ning õhuniiskus. On uuritud ja saadetud andmeid Rõngu jõe vee nitraatide ja hapnikusisalduse, pH, temperatuuri ja leeliselisuse kohta. Oleme teinud ka fenoloogilisi, mulla ja maakatte uuringuid.

Suureks tunnustuseks oli meile NOAA ja NCDC tunnuskiri, milles öeldakse, et Rõngu kool on 16 Ameerika ja 37 teiste maade *GLOBE* kooli hulgas, kelle andmed osutusid range mõõtmistulemuste kvaliteedi kontrolli tulemusel usaldatavateks.

2004. aastal külastas Eestit ja austas oma külaskäiguga ka Rõngu globelasi külaline Ameerikast. Nimelt tuli meie tööga tutvuma Gary Randolph, kes on *GLOBE* programmi regionaaldirektor. Teda saatis *GLOBE* Eesti koordinaator Ülle Kikas. Gary Randolph viibis visiidil Läänemere maades. Eestis peatus ta kaks päeva ning külastas peale Rõngu Keskkooli veel Tallinna Reaalkooli, Haridus- ja Teadusministeeriumi ja USA Eesti saatkonda. Koos külalistega käisime meie vaatluskohas, kus tegime ära selle päeva ilmavaatluse, arvutiklassis edastasime andmed, vaatasime esitlusi õpilaste uurimustöödest ja *GLOBE* kroonikaalbumeid. Külaline jäi meie töödega väga rahule.

Rõngu *GLOBE* töö ei ole seisnenud ainult vaatluste tegemises ja andmete saatmises. Peaaegu igal suvel toimuvad globelaste seminarlaagrid, kus tehakse loodusvaatlusi ja mitmesuguseid

mõõtmisi, nooremad liikmed saavad siin esimesed oskused ja praktika keerulisemate aparatuuridega töötamisel. Seminarlaagrid on toimunud Pikassillal, Sapil Võrtsjärve ääres, Soomaal, Abruksa saarel, Meenikunna rabas, Emajõe jõeriigis Kärknal, Rannal Peipsi ääres. Kõik laagrid on organiseerinud õpetaja Silk, abiks huvijuht Anne Holtsmeier.

Traditsiooniks on saanud ka *GLOBE* sügisene jalgrattamatk Rõngu lähiümbrusse. Matkatud on Aakresse, Võrtsjärve äärde Tamme pangale, Vitipalu kaitsealal, Valgutasse, Otepää kõrgustiku äärealadel ja teistesse kohtadesse.

Iga globelane valib endale sügisel uurimistöö teema. Töö peab valmima veebruarikuuks. Igal aastal tähistame veebruaris koolisisest esimeste andmete saatmise aastapäeva. Siis esitatakse ka oma uurimistööd. Parimad neist valime vabariiklikule konverentsile. Esimene üleriigiline *GLOBE* õpilaskonverents toimuski 1998. aastal õpetaja Arvet Silgu idee alusel Rõngus.

Rõngu õpilased on osa võtnud kõikidest õpilaskonverentsidest ja mitmel korral on meie uurimistööd kõrgelt hinnatud. Parimatest töödest meenuvad Riina Savisaare “Tuuled Rõngus”, Evely Sisase ja Kerly Taltsi “Põhjavete olukorrast Rõngus”, Age Sõbra ja Siret Laksi “Agrokliimaatiline režiim Rõngus”, Margus Savisaare ja Raivo Russaku “Muldade happelisusest Rõngus”, Allar Luige “Pilved Rõngu kohal”, Erki Eensalu tööd Rõngu jõest ja mitmed teised. Kahel korral on õpilaskonverents toimunud ka Rõngus. Rõngu globelased on käinud Türgis rahvusvahelisel olümpiaadil, Haagis kliimakonverentsil ja Tšehhis üleeuroopalisel kokkutulekul.

Igal kuul koostame lühikokkuvõtte eelmise kuu ilma kohta kohalikule ajalehele Rõngulane. Samuti oleme oma vaatlustulemusi kajastanud Elva ajalehes Postipoiss. Rõngu globelaste poolt kogutud andmeid on kasutatud vabariiklike tasemetööde ülesannetes, teised koolid kasutavad neid uurimistööde koostamisel ja õpetajad elektrooniliste õppevahendite koostamisel.

Käesoleval ajal, mil toimub üldiselt õpilaste võõrandumine loodusest, on keskkonnaharidusliku programmi *GLOBE* tegevus väga vajalik.

MEENUTUSI RÕNGU *GLOBE*'IST

Gretel Markov, endine *globe*'lane (1997–2000)

Minu esimene elamus *Globe*'ist pärineb ühest 1997 aasta geograafiatunnist, kus õpetaja Mare Tina tutvustas meile kaarte, kuhu oli märgitud pilvetüübid ja nende ladinakeelsed nimetused. Võib oletada, et sellest tunnist algaski minu niinimetatud *globekarjäär*. *Globe*'ga hakkas tegelema meie klassi õpilastest ligi kolmveerand. Praegu mõeldes tundub nagu olnuks auasi olla *Globe*'s ja teha ilmavaatlusi. Igal mõõtmisel käis korraga kaks last.

Esimesed mõõtmised olidki kooli lähedal põllul. Seal käisime vaatamas temperatuuri, mõõtsime sademete hulka ja määrasime tuule suunda ning pilvetüüpe. Hiljem hakkasime tegelema ka vee uurimisega. Selle temperatuuri käisime mõõtnas Lossimäele viival teel oleva silla all, kust voolas läbi Rõngu jõgi. Mulle meeldisid need mõõtmised kõige enam, sest tee objektini oli pikk ja andis hea põhjuse ning võimaluse lõõgastuda väsitavast koolipäevast. Samas oli põnev ka teepeal teha oletusi ja kontrollida mil määral need oletused õiged olid. Põhiliselt püüdsime ära arvata vee temperatuuri.

Igal suvel korraldavad õpetajad Mare Tina ja Arvet Silk ühe seminarlaagri. Need laagrid olid suve ühed meeleolukamad väljasõidud. Igal seminaril oli kohale kutsutud mitmeid esinejaid, kes rääkisid meile oma keskkonnalasest tööst või õpetasid meile erinevaid töövõtteid, mida *Globe* uuringutel kasutada.

Esimene seminarlaager toimus Võrtsjärve ääres Sapol. Seal õppisime määrama vee leeliselisust ja hapnikusisaldust. Määrasime ka vee pH ja temperatuuri. Vaatamata tihedale programmile, mis meie jaoks oli kokku pandud, saime ka lihtsalt puhata. Mäletan, et ilmad polnud selle seminari ajal just kõige soojemad, kuid kangemad meist käisid isegi ujumas. Ühe armsaima seigana sellest laagrist on meelde jäänud lõkke valvamine. Olime telkkondade kaupa ära jaganud lõkkevalvamistoimkonnad, kuid öö edenedes olid peaaegu kõik lapsed lageda taeva all lõkke ümber ning uinusid taevatahti uurides.

Igal aastal õppisime suvel seminarlaagris midagi uut, et seda põnevusega sügisel ja talvel praktiseerida. Nende igapäevaste mõõtmiste ja andmete saatmise vahele mahtusid ka erinevatel konverentsidel ja messidel osalemised.

Osalemine *Globe* programmis on pannud paika minu väärtushinnangud ja ilmselt pannud mind märkamatult läbi erinevate põnevate tegevuste ka hindama ja väärtustama loodust rohkem ning ehk ka natuke paremini mõistma meie ümber toimuvat. Minu jaoks on *Globe* programmis osaledes veedetud aeg värvikas ja sündmusterohke ning usun, et ka kõigile teistele programmis osalejatele.

Täna õpetajaid Mare Tina ja Arvet Silku, kes meiega nii pühendunult tegelesid ja võimaldasid meil osaleda selles huvitavas projektis.

MÕNUS KEELTEPÄEV RÕNGU KESKKOOLIS

Aino Kommisaar, Rõngu Keskkooli sotsiaalpedagoog

Maailmas räägitakse ca 5000 keelt. Kõneldavate keelte täpset arvu ei oska keeleteadlasedki öelda, umbkaudu on neid 7000–10 000. Eesti keel asub selles loendis umbes 239. kohal. Eestil on oma emakeelne ülikool. Ja eesti keele kõnelejad võiksid olla põhjendatult uhked oma keele kuulumise üle maailma arenenumate kultuurkeelte hulka.

“Euroopa – see on keelte vikerkaar. Nii kõlas üks keeleaasta juhtmõtetest 2004. aastal. Euroopas kõneldakse enam kui 200 keelt, siin elab ka arvukalt inimesi, kes kõnelevad teistelt kontinentidelt pärinevaid keeli. See sisaldab uhkust meie maailmajao mitmekesisuse üle, austust ajaloo ja sallivust teiste rahvaste suhtes, kohustust õppida nende keeli. Ent selle ilusa lause kõigi tähenduste lähtekoht on emakeel – stardipunkt, mõtlemisalus, kodu ja elukeskkond – nimetatagu seda kuidas tahes.” (Jüri Valge – Eesti keelenõukogu esimees)

Teisi keeli õppides avaneb meie oma keel sügavamalt. Selleks et võõramaalast paremini mõista, tema vaimuilm tabada, peaksime tundma tema keelt.

Kogu maailmas tähtsustatakse võõrkeelte oskust. Euroopa Komisjon on seisukohal, et iga Euroopa Liidu kodanik peaks lisaks emakeelele oskama vähemalt kahte võõrkeelt. Keel avab ukse. Inimesed vajavad oma kodumaalgi tulemuslikult töötamiseks keel(t)eoskust. Nüüd on lisandunud aastas veel üks tähtpäev – 26. september – Euroopa keelte päev, mil avaneb võimalus keeli ja nende õppimist väärtustada.

Ka meie Rõngu Keskkooli võõrkeelte õpetajad korraldavad keeltepäeva toreda eeskavaga. Üks aplausitulev ei jõudnud veel lõppeda, kui lavale astusid juba uued esinejad. Kes tahtis, võis lihtsalt kuulata, kes soovis, sai kaasa laulda.

On hea meel õpetajatest, kes õpetavad lastele erinevaid võõrkeeli. Õpilased teavad, et keeltega sõber olla tähendab edaspidises elus nii mõndagi huvitavat ette võtta. Need aga,

kellele keeled eriti meeltnööda pole, said vähemalt aimu keelte kõlalisest erinevusest. Võisime kuulda niivõrd erinevaid keeli, nagu inglise, vene, saksa ja soome keel.

Suur aitäh inglise keele õpetajatele Mairi Puuritsale ja Ene Paksule, vene keele õpetajatele Eha Plukile ja Anne Holtsmeierile, saksa keele õpetajale Anne Lepikule ja soome keele õpetajale Mall Peebule, et andsite võimaluse kuulata andekate õpilaste toredaid esinemisi.

Soovin kõigile vapralt edasi õpetamist ja õppimist – see võimaldab teha elus meeldivaid valikuid.

Oleme maailmas nii lähedased, kuid ometi erinevad ja seda just keeleliselt...

TÕNIS LUKAS ANDIS TAAS RÕNGU KOOLIS TUNDI

Kady Põldmaa, 11. klassi õpilane

Projekti “Tagasi kooli” raames andsid ühe nädala jooksul üle Eesti koolitunde inimesed, kes on omal alal teistele eeskujuks. Sellega sooviti juhtida tähelepanu hariduse tähtsusele ning populariseerida õpetajaametit. Meie kooli valis välja haridusminister Tõnis Lukas. Taaskord oma kunagises töökohas tundi andes rõhutas tänane haridusminister maakoolide panust Eesti haridusellu ja tugevate maakoolide säilitamise vajadust.

Minister andis 11. ja 12. klassile ajalootunni, kus võttis kokku Eesti Vabadussõja sündmused ning kõneles ka sellest, kuidas sõjasündmuste keskel hakkasid võrsuma rahuaegsed riiklikud ja ühiskondlikud struktuurid.

Klassis valitses üsna ärev õhkkond, seda juba enne õpetaja saabumist. Samuti ei mõjunud õpilastele just rahustavalt fakt, et klassiruumis viibisid ka kooli juhtkond ning inimesed kaamera ja fotoaparaatidega. Kohe tunni alguses teatas Lukas, et paneb ainult kahte sorti hindeid – viisi või kahtesid.

Ta mõtestas lahti Vabadussõja erinevad poliitilised tasandid: siseriikliku, piirkonna- ja maailmapoliitilise. Samuti tõi ta esile mitu põnevamat sündmust ja sõja võitmist soodustanud tegurid. Tal ei puudunud ka huumorisoon, korduvalt vastas ta ise oma küsimusele ning hüüdis: “Õige vastus!” õpilasele naeratades otsa vaadates. Vabadussõja teema ja taust said selgemaks ning õpilastel on tunnist head mälestused.

RÕNGU KESKKOOLIS

Projekt "Tagasi kooli": haridusminister
Tõnis Lukas annab tundi ...

... ja kuulab referaati, 21.01.08

Uuriv tegevus programmi GLOBE raames

Laulame terviseks!

Liili Mõtuste vernis mou 1986a

artu Forseliuse Gümnaasiumi (8. keskkool, asut. 1957. a)
3. lennu vilistlaste tänuavaldus õpetajatele 25. kokkutulekul.
Liili Mõtuste, vernis mou, 1986